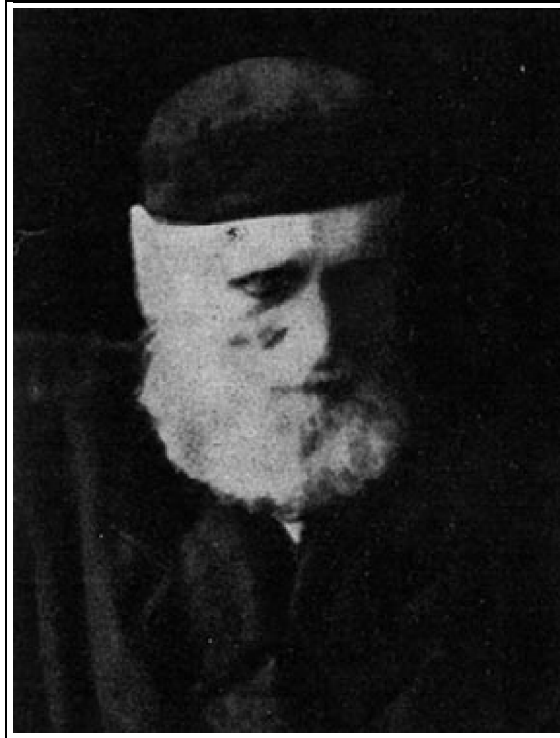

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ruhmann Jenő dr.: Torkos László. (1839–1939.)

**Ruhmann Jenő dr.: Torkos László.
(1839–1939.)**

Március tizenötödike volt éppen, a magyar szabadság születésének emlékünnepe. A régi dicsőség fénye új reménységek tűzével egyesült, biztató, örvendetes hazai események olvadtak bele a világesemények sodrába, mikor budai csendes magányában utolsót dobant a szíve költészetünk pátriárkájának, Torkos Lászlónak. A magyar irodalom nem ismer még egy olyan hosszú írói életpályát, mint az övé; Brassai Sámuel a maga kilencvenhét, Lévay József kilencvenhárom életével csodaszámba ment irodalmunk történetében, Torkos László azonban rajtuk is túltett: hat hónap híján száz esztendőt élt, mégpedig utolsó néhány esztendejét leszámítva, ifjúkorától kezdve állandóan irodalmi tevékenységben töltve életét. A mai nemzedék alig tudja elképzelni, hogy napjainkig itt lehetett köztünk egy magyar költő, aki gyermekkorában hírből ismerhette Petőfit, aki mint nagydiák Vörösmarty halálakor tanuja volt az országos gyásznak, mint ifjú költő látta Madách feltűnését, férfikorában pedig költőtársa volt Arany Jánosnak, s aki hatvanhárom évvel ezelőtt maga is részt vett a Petőfi Társaság alapításában. Csak 102 most ébredünk a tudatára, mikor elköltözött közülünk, hogy egy darab irodalomtörténet élt itt köztünk s szállt most sírba.

Torkos László.

Torkos Lászlót sok erős szál s kedves emlék fűzte Sopronhoz. Már családi hagyományai is városunkhoz kötődtek. A Torkos-nemzetségnek több jeles tagja örökítette meg nevét városunk történetében. Torkos József a 18. század második felében a soproni evangélikus gyülekezet tudós és nagyérdemű papja, Torkos Sámuel pedig Sopron vármegye táblabírája s hagyatékával a líceum egyik legnagyobb jótévedje volt, Torkos András viszont mint Sopron polgármestere szerzett maradandó érdemeket. A családban különben, amely sok jeles lelkészt adott egyházának, a 16. század óta hagyományos volt az irodalmi működés, ezen a téren tehát Torkos László ősei örökébe lépett. Ő maga Kőszegen született 1839. október 2-án, s apja, aki tekintélyes ügyvéd volt, a családi hagyományt követve a soproni evangélikus líceumba iratta be fiát tanulóknak. Torkos László diákpályája a Bach-korszak legszomorúbb éveire esett, ő azonban diáktársai közt hűségesen ápolta és élesztette az erős magyar szellemet. Vagy másfél évvel halála előtt is melegen emlékezett vissza a Líceumi Diákszövetség Emlékkönyvében a líceumban töltött diákéveire. A tehetséges ifjú élénk részt vett az iskolai életben s nemcsak a Magyar Társaságnak volt buzgó tagja, hanem a líceumi zenekarban is működött. A Magyar Társaság ülésein olvasta fel első verseit, melyek közül egy már 1854-ben megjelent nyomtatásban, ott szerepelt tanulmányaival és bírálataival, s diákkori művei közül több került bele a Társaság érdemkönyvébe.

Sopronból a teológiai tanfolyam elvégzése után a hallei egyetemre ment Torkos László s ott két éven át folytatta tanulmányait. Onnan hazatérve mint gimnáziumi, majd mint felsőbbfokú iskolai tanár és igazgató harminchét éven át szolgált Budapesten a magyar nevelés és oktatás ügyét. Tanári munkájával párhuzamosan haladt gazdag költői és írói működése. Irodalmi pályája több, mint nyolcvan évre terjed, tehát igazán példa nélkül való irodalmunkban. Egyforma buzgalommal, ha nem egyforma sikerrel is művelte a lírai, epikai és drámai költészetet. Lírája egy szelíd lelkű, gazdag érzelmi életet élő és sokat elmélkedő ember költői megnyilatkozása. Nem szárnyal a pátosz ódai magasságába, annál szívesebben

bölcselekedik az emberi lét kérdéseiről s merül el egyéni és családi élete érzelmi harmóniájában, vallásos érzése pedig áhítatos énekekkel gazdagította egyháza énekirodalmát. Oktató hajlama, mely hivatásában találja magyarázatát, tartalmas tanítókölteményekben keresett és talált költői megnyilatkozást. Elbeszélő költeményeiben a társadalmi életből vett tárgyat dolgoz fel vagy a hagyományból merít. Böven árad humora ilyen tárgyú költeményeiben, főképp *Hatvani* c. 10312 énekes humoros eposzában. Komoly drámái és vígjátékai fővárosi és vidéki színpadokon szereztek dicsőséget szerzőjüknek. Csiszolt ízlés és finom műgond jellemzi verseit, amelyek a múlt század utolsó évtizedeinek már megállapodott formájában és megszokott költői hangján szólnak hozzánk.

De nemcsak költői tollával szolgálta Torkos László irodalmunkat, hanem mint műfordító, esztétikus, kritikus és kiváló tankönyvek szerzője is értékes működést fejtett ki. A költői versformának nemcsak gondos mestere volt, hanem tanulmányokban is foglalkozott verselméleti kérdésekkel. Az alapos készületségű tudós és az ihletett költő figyelemreméltó megállapításai szűrődnek le elméleti műveiben.

A magyar költők pátriárkája testi erejében megfogyatkozva ugyan, de szellemi erejének teljes birtokában közeledett századik születésnapja felé. Egész életében szerény s az ünneplések elől félrehúzó ember volt, életének századik évében azonban az agg költő iránt megnyilatkozó tisztelet ismételten a nyilvánosság elé szólította a régóta remeteségben élő aggastyánt. Röviddel halála előtt a rádió rendezett előadást műveiből, majd a Petőfi Társaság neki, egyetlen még életben levő alapító tagjának ítélte irodalmi nagydíját, a mi soproni Frankenburg Irodalmi Körünk pedig dísztagjává választotta az egykori soproni diákot. Élete utolsó napjait aranyozta be ez a késői elismerés, mely még egyszer ráterelte a figyelmet irodalmunk egy régi, érdemes munkására. Azután ráborult a „perpetuus sopor”, az örök álom; emlékét azonban megőrzi irodalmunk, melynek eddig ő volt leghosszabb életű s legtovább dolgozó munkása.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Dr. Vitéz Házi Jenő: A soproni plébániai iskola.

Dr. Vitéz Házi Jenő: A soproni plébániai iskola.

Egy fejezet a nyomás alatt lévő „Sopron középkori egyháztörténete” című munkából.

Mivel a tanítás középkorban kizárólag az egyház hatáskörébe tartozott, ennél fogva a soproni iskolára összegyűjthető anyaggal ebben a műben kell foglalkoznom. Abból a körülményből, hogy a soproni régi plébánia közvetlen szomszédságában feküdt az iskola a mai Halász-utca és Dorfmeister-utca sarkán, következik, hogy ez az iskola kezdetben egyedül a városplébános felügyelete alá tartozott, mellyel a város eleinte nem törődött, helyesebben semmiféle anyagi támogatásban nem részesítette, de ezzel szemben abba sem avatkozott bele, hogy kit fogad meg a városplébános iskolamesternek és az miként teljesíti kötelességét. Ennek a helyzetnek megfelelően az iskolamester az egész 104 középkoron át a városplébános asztalánál evett, akárcsak a káplánjai és fizetéséről is ő gondoskodott. Ezt az állapotot mutatja a legelső adat, amely a soproni iskolával kapcsolatban fennmaradt 1354-ből. Abban az áldatlan viszályban ugyanis, amely a kegyúr és Henrik városplébános között kitört, a kegyúr egyik panasza az volt, hogy Henrik városplébános az iskolamesternek és az egyház szolgáinak nem adta meg a nekik járó fizetést.⁽¹⁾ Idők folyamán a városplébános kizárólagos felügyeleti joga megszűnt, amennyiben a város is részt kért belőle, de ezzel szemben hozzájárult a terhek viseléséhez is. Mikor mehetett végbe ez a változás, biztosan nem tudjuk, de azt hisszük, hogy az átalakulás kapcsolatban állhatott a régi plébánia épületének újjal való felcserélésével, mikor az új plébánia a Szent Lélek kápolna mellé került, az iskola pedig a régi helyén

maradt, tehát a közvetlen szomszédság megszűnt, azonkívül ez az átalakulás kapcsolatban állhat a Szent Györgyről címzett nagy testvérület megalakulásával. Ez a nagy testvérület, melynek tagjai a városi tanács és a soproni papság soraiból kerültek ki, idővel beleszólt a kegyúri jogok gyakorlásába, sőt miként egy 1471-ből fennmaradt oklevél bizonyítja, a kegyúri jogot a városi tanáccsal együttesen érvényesítették.²⁽²⁾ Ez a legfőbb felügyeleti jog természetesen kiterjedt az iskolára és az ott tanító iskolamesterre is, kinek felfogadásába már beleszóltak, vagyis az iskolamestert ezentúl a városplébános és a tanács közös megállapodásával szerződtették, azonban az iskola közvetlen felügyelete továbbra is a városplébános hatáskörébe tartozott, akinek asztalánál étkezvén az iskolamester, az iskola minden ügyes-bajos ügyének megtárgyalására az alkalom magától adódott.

Az iskolamestert rendszeren egy évre fogadták Szent György napkor. Ezzel a körülménnyel függ össze, hogy gyakran váltakoztak, mert vagy az iskolamester nem volt megelégedve helyével és élt a felmondás jogával, melynek legalább egy negyedévvvel korábban kellett megtörténnie, vagy az iskolamesterrel nem voltak megelégedve és a legelső alkalommal menesztették. Többnyire papi pályára készülő nőtlen fiatal emberek sorából kerültek ki az iskolamesterek, akik mindig készen állottak a vándorlásra. A jó helyeket számon tartották és ide szívesen jelentkeztek. Ilyen jó hely volt Sopron is, ahol válogathattak az erre érdemesek között. Jellemző példa maradt fenn erre 1462-ből. *Kornberger György*, ki a hét szabad művészet mestere, tehát magas képzettségű férfi volt, még szeptember hónapban megtudta, hogy a soproni iskolamester Szent György napkor eltávozni szándékszik. Azonnal pártfogójához, Pottendorfi Alberthez fordult, ¹⁰⁵hogyan ajánlja őt a soproni tanácsnál iskolamesternek, ki e kérést szívesen teljesítette. Az így megírt ajánlósortokat Kornberger György személyesen vitte Sopronba.³⁽³⁾ Az ajánlásnak meg is lett az eredménye, mert 1463-ban Kornberger elnyerte az iskolamesteri állást, ki egy év után már *Fechter Wilpold* baccalaureusnak adta át a helyét. Fechter Wilpold sem maradt tovább egy évnél, hanem elment innét a stájerországi Trifail helységbe, ahol – úgylátszik – nem jól érezte magát, felmondott, eltávozott és szeretett volna Sopronba visszakérülni. Első útja a városplébánoshoz vezetett, aki kijelentette, hogy szívesen támogatja, ha a városi tanács is melléje áll. Erre a biztatásra ismerősehez és barátjához, Tiernach Jánoshoz fordult, aki sógora volt Joachim János soproni polgármesternek és aki Kismartonból 1466 márc. 25-én valóban írt is pártfogólevelet érdekében, melyben dicsérte jámborságát, hasznavehetőségét és azt is megemlítette, hogy a papi méltóság megszerzésére törekszik. Ez ajánlólevélből azonban arra is lehet következtetni, hogy a városi tanács mellett még a polgároknak is, kik alatt bizonyára a szülőket kell értenünk, beleszólásuk volt az iskolamester választásába, azaz a városplébános, a tanács és az érdekelt szülők beleegyezését kellett elnyerni annak, aki Sopronban iskolamester akart lenni.⁴⁽⁴⁾ Amilyen nehéz volt azonban ennyi tényező megnyerése, éppen olyan nehéz volt, vagy talán még nehezebb e tényezők tetszésének a megtartása és talán e körülménnyel is összefüggött az iskolamesterek gyakori váltogatása. Mert mit is kívántak meg Sopronban egy iskolamestertől? Véleményünk szerint az volt a legelső követelmény vele szemben, hogy jó kántor legyen. A jó kántornak kellemes hanggal, minél magasabb zenei műveltséggel, a latin nyelvben való jártassággal és a katolikus liturgia alapos ismeretével kellett rendelkezni. Akiben ezenfelül még verselő és zeneköltői képesség is rejtett, az azután az esküvők, gyászszertartások és halotti torok alkalmával nélkülözhetetlenné, közkedvelté és keresetté tudta magát tenni. Nyilvánvaló, hogy ilyen tudás mellett az iskolai oktatás nehézséget nem, csak türelmet és kitartást kívánt, mivel a szülők csupán azt kívánták meg az iskolától, hogy fiaik a hittanon kívül írni, olvasni és számolni megtanuljanak. A leánygyermek egyáltalán nem jártak iskolába, azok nevelésének gondja kizárólag az édesanyáké volt és csak a legelőkelőbb soproni polgári családok gondoltak arra, hogy leányaikat valamelyik apácázárdába adják nevelésre. Így tett Joachim Jakab, aki Borbála lánya mellett gyámleányát, Haberleiter Margitot is kolostorba adta 1491-ben, aki másfél évig maradt ott és erre az időre a tanítás és a koszt fejében 12 font ¹⁰⁶dénárt kapott a kolostor, míg a szállásadó 2 font denárt, vagyis a gyámleány másfél éves kolostori neveltetése 14 font dénár költségbe

került.⁵⁽⁵⁾ Mivel Sopronban női zárda nem volt, kétségtelen, hogy valamelyik osztrák apácakolostorba vitték lányukat a soproni szülők főleg abban az esetben, ha apácának akarták adni a lányukat.

Joachim Jakab gyámi elszámolása gyámfiának, Haberleiter Jánosnak tanítási költségeire már egészen részletes felvilágosítást nyújt, mellyel érdemes foglalkozni. Eszerint az iskolamester minden negyedévben 30 dénárt kapott tandíj címen minden tanulója után és azonkívül Fülöp-Jakab, Margit és Erzsébet napkor, azután szüretkor, farsangkor és a bőjti vásár alkalmával 2–2 dénárt, amelynek „ausschlag” dénár volt a neve, az apostolok oszlásakor „umb ausgeschlagen kerren” címen négy dénárt, télen a világitásra 4 dénárt, egy fuvar fára 24 dénárt, Szent Gál napkor egy kakast vagy 4 dénárt, húsvétkor 2 tojást vagy 2 dénárt, ablakhártyára 2 dénárt, Gyertyaszentelőkor egy gyertyára 4 dénárt, végül a fűtő számára Szent Mártonkor egy dénárt, karácsony és farsangkor pedig 2–2 dénárt, egyszóval az iskolamester évi járandósága különböző címen összesen 181 dénárt tett ki egy tanuló után, tehát Haberleiter János után is. Joachim Jakab azonban a gyámfia és saját édesfia mellett házi tanítót vagy nevelőt is tartott, aki a fiúkat elkísérte az iskolába, odahaza pedig tanította őket. Két nevelőről van tudomásunk: az első nevét nem ismerjük, míg a másikat Kelemennek hívták és amennyire meg lehet állapítani, fáradságuk fejében lakást, ételmezt, alsó- és felsőruhát kaptak. 1490-től 1495-ig, tehát a fiúk korai haláláig teljesítettek szolgálatot és ruházódásuk egyedül a gyámfiú után ezalatt az idő alatt kerek összegben 14 font dénárba került, olyan költségbe tehát, amelyet csak gazdag polgár engedhetett meg magának. Szerepel ezenkívül egy tankönyvvétel is az elszámolásban, amely az első és második rész feletti glossa néven van feltüntetve és Joachim Jakab Bécsben vásárolta 105 dénárért.⁶⁽⁶⁾

A tanítási költségek változók lehetnek az iskolamester és a viszonyok szerint. Úgy látszik, hogy a tandíj is különböző volt egy és ugyanazon időben, vagyis ahogyan a szülő meg tudott alkudni az iskolamesterrel. Mivel tanulási kötelezettség nem állott fenn, teljesen a szülő belátásától függött, hogy fiát járattja-e iskolába vagy sem. Sopronban ez a hajlandóság nagyon látszik. Zirkendorffer János özvegye, Borbála 1504-ben még a halálos ágyán sem feledkezik meg az iskolamesterrel, hanem 60 dénárt hagy rá, hogy szorgalmasan tanítsa fiát.⁷⁽⁷⁾ Töldel Farkas 1529-ben 107 egy font dénárt fizetett az iskolamesternek, hogy unokáját, Jakabot két éven át tanította.⁸⁽⁸⁾ Igen tanulságos ebből a szempontból Winkler Mihály gyám elszámolása Felber Máté tímármester fiának, Jánosnak taníttatásáról, kit 1531-ben felvitt Bécsbe és Peer Wilpold német jegyző magániskolájába adta egy negyedévre. Kosztért, lakásért, tandíjért erre az időre 6 font dénárt fizetett a fiú után. A negyedév letelte után a fiút hazahozta Sopronba és a soproni iskolamesternek, *Humel Kristóf*-nak egy font dénár tandíjat fizetett azért, hogy németül olvasni és írni tanította a fiút. 1533-ban *Frank János* lett a német iskolamester, kinél háromnegyed éven át járt a fiú iskolába, melyért 3 font dénárt, azaz negyedévenként egy font dénár tandíjat kellett a gyámjának adni. Ezt követően 1534-től 1536-ig Gál vargánál inas lett a fiú, de lakásáról, kosztjáról és ruházataról a gyámszülőknek kellett gondoskodni. 1536-ban Gál varga a fiút két évre ismét felfogadta inasnak, azonban ekkor már szállást és ruházatot adott neki, míg kosztot a gyámnál kapott.⁹⁽⁹⁾

Hasonló körülmények között folyt le a többi iparosnak készülő fiú tanulása is. Addig jártak tehát iskolába, amíg meg nem tanultak írni, olvasni, számolni, azután beállottak inasnak, hogy idővel legények, majd mesterek legyenek, vagyis éppen csak a legfontosabb alapfogalmakat sajátították el, de természetesen a vallástani ismeretek sem maradtak el. Azok a tanulók, akik a papi hivatás iránt éreztek magukban kedvet, ennyivel nem elégedhettek meg, hanem tanultak ezenkívül éneket és latin nyelvet. Ez utóbbi tantárgy elsajátításánál fontos segédeszköz volt a mai szótár őse, a szójegyzék, melynek egy csekély töredéke Sopronban is fennmaradt a XV. század elejéről, és mint a soproni magyar-latin szójegyzék ismeretes a tudományos világ előtt. Rendkívül jellemző és egyúttal tanulságos az akkori soproni viszonyokra, hogy a

magyar nyelv ismerete távolról sem volt olyan szórványos, mint a későbbi időkben, mert a latin nyelvet a magyar anyanyelv segítségével lehetett még tanítani az iskolában. A várostörténet ismerői előtt egyébként egészen természetes ez a jelenség, hisz éppen ezekben az években sokszor volt polgármester Székeles Péter és sokszor volt városbíró Schekan, másként Magyar Pál, kikről biztosan tudjuk, hogy magyarok voltak. Ők pedig csak úgy állhattak a város élén, hogy a polgárságnak is egy tekintélyes része magyar volt, akik a tisztújításkor éreztették befolyásukat.

Az iskolamesterek ezekből a papi pályára készülő és tovább tanuló fiatal emberekből alakították meg azt az énekkarukat, amely az ünnepélyes szent misék alatt énekelt, a temetések alkalmával a zsoltárok, az alapítványok által előírt passió, Salve [108](#) Regina stb. elénekléséről gondoskodott. E szereplésükért minden alkalommal kisebb-nagyobb pénzbeli jutalomban, többször áldomásban részesültek és ez a bevétel nemcsak az iskolamester legfontosabb mellékkeresete volt, mely egyik-másik évben több lehetett a tanítás után kapott tandíjnál, de a szegényebb tanulók továbbtanulását is sokszor megkönnyítette. Az énekkar közbe-közbe olyan magas fokon állott, hogy a városban megforduló előkelő vendég előtt is a tanács szerepeltette, mint az 1523 március 11-ének estéjén történt, amikor Fürst Ernő kismartoni kapitánynak adott szerenádot, melyért a város 8 krajcár jutalmat fizetett ki. [10\(10\)](#)

Az iskola működésénél és az iskolamester szereplésével kapcsolatban kell szólanom a templomi színjátékokról, amelyeknek legelső magyarországi emlékével éppen Sopronban találkozunk. Grünspeck Siegfrid 1412-ben Hasfalváról panaszos levéllel fordult a városi tanácshoz, mivel polgártársuk, István vámos, nem akarja neki visszaadni páncélját, amelyet a templomi színjáték alkalmával kölcsönzött oda. [11\(11\)](#) Sajnos, ebben a fontos kérdésben még csak két adatra hivatkozhatunk, mégpedig Hofmair Lénárd nejének, Borbálának végrendeletére, aki 1516-ban az úrnapi színjáték céljára a négyrétű selyem fátyolát és a legjobb fekete köpenyét hagyományozta, [12\(12\)](#) azután 1532-ben nagycsütörtök napján színjátékot mutattak be Krisztus kínszenvedéséről, mikor is a szereplőknek a templomatyá borral kedveskedett. [13\(13\)](#) Ennél valamivel több részletet lehet a pozsonyi számadáskönyvekből kihámozni. Így 1440-ben a pozsonyi tanács két fuvar tüzelőfát szállított az iskolába, ahol a húsvéti színjáték próbái folytak. [14\(14\)](#) 1445-ben pünkösdkor a város főterén adták elő az öt okos és az öt balga szüzzel foglalkozó színdarabot, [15\(15\)](#) 1494-ben az úrnapi színjátékról történik említés, [16\(16\)](#) 1519-ben a tanács 4 font dénárt fizet ki a Szent Sebestyén-céh céhmesterének, Wagner Farkasnak, amellyel az úrnapi színjáték eljátszását kívánta támogatni, [17\(17\)](#) 1536-ban a város főterén folyt egy színjáték a tíz öregről, [18\(18\)](#) 1537-ben a városi tanács állította fel a színpadot a passiójátékhoz, [19\(19\)](#) 1540-ben hasonlóképpen a Szent Márton temploma mellett. [20\(20\)](#)

[109](#) Ezeknek a színjátékoknak, amelyek főleg húsvétkor és úrnappal voltak szokásosak, a betanítója és megrendezője többnyire az iskolamesterek voltak, a próbák színhelye az iskola, a szereplők pedig a polgárok soraiból, egy-egy vallásos céh tagjaiból, azután a tanulók közül lettek kiválogatva. Mivel egy ilyen vallásostárgyú színdarab jólsikerült előadása a mélységesen hívő tömegeből óriási hatást tudott kiváltani, azért legjobb alkalom volt, hogy általuk az iskolamester népszerűséghez és megbecsüléshez jusson.

Mert az iskolamesternek közre kellett működni az énekes szentmisék és egyéb egyházi szertartásoknál, ennél fogva az iskolai tanítás rendje ezekhez az elfoglaltságokhoz alkalmazkodott, vagyis távolról sem volt folyamatosnak és zökkenőnélkülinek mondható. Noha az iskolábajáró tanulók száma becslésem szerint Sopronban legfeljebb 20–30 között váltakozhatott, amely létszám talán csak az 1500-as évek után emelkedhetett, amikor az iskolamester mellett már fizetett segédtanító is volt alkalmazásban, mindemellett ez az osztatlan tanítási mód csupán az alapismeretek elsajátítására volt alkalmas. Aki ennél többre

törekedett, mert papi pályára készült, az elment vagy a bécsi egyetemre, amely 1365-ben nyílt meg és ahol 1541-ig az eddigi ismereteink szerint 81 soproni tanulóról van biztos tudomásunk, vagy egyik soproni javadalmas paphoz könyörögte be magát, akinek ministránsa lett, aki mellett olyan háziszolgai teendőket végzett a koszt és tanítás fejében, ha pedig a tanuló szülei módosabbak voltak, úgy azok a megegyezés szerint fizettek a fiúk után. A világi papnevelésnek ez utóbbi volt a legáltalánosabb formája a középkorban, amikor még papnöveldek nem voltak. Innen van, hogy a papi végrendeletekben oly sokszor olvasunk tanulókról, akikre a tanítómesterek rendszeren egy-más apróságot hagyni szoktak. Így Weiteni Orbán pap tanítványa volt még Máriazellben Holczel János, akire több könyvét hagyja, azután Lemplein fia Tamás, akinek testhez álló kabátját adja.²¹⁽²¹⁾ Schön János polgár Jakab fiát rokonára, Farkasra, a várárokmenti Boldogasszony-templom plébánosára bízta azzal a kéréssel, hogy papot neveljen belőle.²²⁽²²⁾ Amandel Farkas orgonista pap testvére két fiát nevelte, akiknek 1487-ben a „clavicordium virginal”-nak említett hangszerét és összes könyveit adajándékozta.²³⁽²³⁾ Tremel Mihály oltárigazgató Egyed nevű tanulójának 5 font dénárt hagyományozott.²⁴⁽²⁴⁾ Schaur András, a bánfalvi Szent Farkas-kápolna igazgatója a nála tanuló Mátyásról 1501-ben valóban bőkezűen gondoskodott, amikor rája hagyta 27 font 5 solidus **110**18 dénárt kitevő követelését, 20 mérő búzáját, két bevetett szántójának termését és minden ágyneműjét.²⁵⁽²⁵⁾ Gatterhofer Ferenc pap két tanítványáról, Ágoston és Péterről már másutt megemlékeztem. Flechel Farkas oltárigazgató gondja alatt is tanult egy fiú. Halálos ágyán 1520-ban úgy intézkedett felőle, hogy adjanak neki 3 font dénárt, azután vegyenek neki egy kabátot, nadrágot és dolmányt és küldjék haza atyjához.²⁶⁽²⁶⁾ Edelmann János javadalmas pap unokaöccsét, Mártont tanította, akinek végrendeletében 30 font dénárt, két aranyforint súlyú aranygyűrűjét és Kolbat Jánosnénál kinnlévő követelésének felét adományozta oda 1521-ben.²⁷⁽²⁷⁾ Lang Péter oltárigazgató János nevű tanulóval foglalkozott. Amikor 1537-ben végrendeletkezett, a Konradsberg-dűlőben fekvő szülőjét íratta rá, egy jó inget adatott neki, azután májszínű posztót hagyott rá, hogy abból kabátot kapjon, melyhez egy rőf bélésposztót is rendelt adni, végül 8 font dénárt.²⁸⁽²⁸⁾ Rákosi Mátyás pap a nála tanuló Gáspárnak 1541-ben világoskék supicáját ajándékozta oda.²⁹⁽²⁹⁾

Amikor egy ilyen tanuló az egyházi tudományok ismeretében, amelyeket az egyes papi rend felvételéhez megkívántak, eléggé felkészültnek érezte magát, akkor jelentkezett az illetékes megyéspüspök helynökénél vizsgára, amelynek ideje előre meg volt állapítva. Ha a vizsgát eredményesen letette, erről hártára írt bizonyítványt kapott. Nemcsak a magasabb egyházi rend felvételéről állítottak ki bizonyítványt, hanem még az alacsonyabb papi rendről is. Így fennmaradt 1492-ből Ainfolt János soproni tanulónak az a bizonyítványa, amelyben Ágoston bécsújhelyi püspök őt acolitus-sá avatta fel.³⁰⁽³⁰⁾ Általános és igen elterjedt szokás volt az áldozópappá szentelés céljából Rómába elzarándokolni és a megkívánt vizsgát ott letenni. Ennek előmozdítása végett az ájtatos hívek szívesen adakoztak az útiköltségre, sőt még a végrendeletükben sem feledkeztek meg ilyen adományokról. Természetesen az így megsegített újmisék papnak imádkozni és misét kellett mondani a jötevő szándékára. Ilyen kegyes hagyományt tett 1438-ban Mager János, amikor meghagyta, hogy arra érdemes tanulónak, aki Rómában óhajtja magát felszenteltetni, 8 font dénárt fizessenek ki.³¹⁽³¹⁾ Sóvágó Vince 1509-ben ezen a címen 6 font dénár segélyt adományozott,³²⁽³²⁾ míg 1515-ben Ágnes asszonynak az volt az utolsó kívánsága, hogy **111**fia, Lederer Mátyás, pap legyen és Rómában vegye fel a szentséget, amely célból részére 10 aranyforintot tegyenek félre.³³⁽³³⁾

A rendes iskola mellett tehát Sopronban jelentékeny nevelői tevékenységet fejtettek ki az oltárigazgatók, akik csaknem kivétel nélkül egy-két tanulót tanítottak. Ennek a tanításnak eleinte gyakorlati célja volt, és pedig az, hogy jó ministráns fiúk álljanak rendelkezésükre. Ha ezután a tanulás alá fogott fiúnak esze és kedve volt a papi pályához, akkor a tanítás tovább haladt, egyik papi rendre való előkészület és vizsga után

következett a másik, míg csak a felszentelés el nem érkezett, amelynek előfeltétele volt a vizsga letelésén kívül, hogy a jelöltnek „titulus”, cím, ígéret legyen a birtokában az elhelyezkedését illetőleg. Ezzel a megszorítással az volt a szándék, hogy felszentelt papok ne legyenek kénytelenek állás nélkül egyik helyről a másik helyre csavarogni, mit a papi méltósággal össze nem férhető dolognak tartottak. Ilyen titulust kapott pl. az ágfalvi plébániára Sopron városa, mint kegyúr részéről, Wagner György fia Pál 1519-ben. Az óvatos tanács azonban kikötötte, hogy amennyiben Wagner Pál betegségbe esnék, mielőtt a javadalomhoz juthatna, ebben az esetben a szülők és a rokonok lesznek kötelesek eltartásáról gondoskodni.³⁴⁽³⁴⁾ A város részéről ez a kikötés elővigyázatosságból történt csupán, nem is került rá sor az alkalmazására, hiszen tudjuk Wagner Pálról, hogy az ágfalvi plébánia után Wetzler Farkas ispotályplébános utódja lett 1534-ben.

A gyakran váltakozó iskolamesterek közül igen kevésnek ismerjük nevét. A legelső, akiről tudomásunk van, *Vilmos*-nak hívták 1358-ban, aki egyúttal városi jegyző is volt.³⁵⁽³⁵⁾ Ezzel a kettős megbízatással más városokban szintén találkozunk. Mindenesetre nem vált az iskola javára, mert a városi jegyzőnek tiszténél fogva sokszor kellett útra kelni a város ügyes-bajos dolgaiban, amikor ezután napokon át távol maradt az iskolától, ami a tanítás menetére előnyösnek nem volt mondható. Idővel mindegyik város belátta ennek a helyzetnek visszasságát és ezért a két állást külön választották, azonban még ezután is többször igénybe vették kisegítőnek az iskolamestert, ha az írásbeli munka felszaporodott. Ennek bizonyítékát látjuk Sopronban 1459-ben, amikor az iskolamester a balfiutcai vámnál teljesített szolgálatot, egy Mihály nevű tanuló pedig a Szélmalomnál szedte a vámot, amely munka elvégzése fejében egyenkint egy-egy font dénár fizetésben részesültek.³⁶⁽³⁶⁾

A másik, névszerint ismert iskolamester *János*, aki 1400-ban ¹¹²tanított és aki egyike a legrégebbi magyarországi könyvkötőknek. Weiteni Orbán pap emlékszik meg róla végrendeletében, akinek egyik könyve volt nála kötésre, amellyel még nem készült el teljesen, mert hiányzott a fatáblája. Ezt a kötet alatt álló könyvét, azután *Naturalia Alberti* című könyvét és a formulariumát most neki ajándékozta, azután a hosszú kék kabátját, a bundáját, új barna szipkáját és a jó karingjét szintén.³⁷⁽³⁷⁾

Kronperger György és Fechter Wilpold iskolamesterségéről már megemlékeztem. *Bálint* iskolamesternek 1485-ben Resch Jakab oltárigazgató egy font dénárt hagyott a végrendeletében.³⁸⁽³⁸⁾ 1508-ban *Hengst Lénárd* iskolamester több társával egyetemben perben állott Vid vargával és nejével, Margittal, néhai Hengst Péter hagyatéka miatt, amely pereskedés fogott bírák ítéletével ért véget.³⁹⁽³⁹⁾ Hengst Lénárd a bécsi egyetem hallgatása után vállalkozott a soproni iskola vezetésére, ahol mint soproni szülők gyermeke, ő is elkezdhetette a tanulást és legalább is valószínű, hogy addig állott az iskola élén, míg fel nem szenteltette magát papnak és 1514-ben el nem nyerte a várárokmenti Boldogasszony-templom Szent Anna oltárának javadalmát. A legközelebbi iskolamester nevét 1526-ból tudjuk, *Reiss Jánosnak* hívták és nagy tekintélyét mutatja az a körülmény, hogy fogott bíróként működött abban a perben, amely Wetzler Farkas ispotály-plébános, valamint Bauer László kereskedő és neje, Benigna, között folyt.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ 1527-ben Unger Ulrik és neje, Magdolna, végrendeleténél szerepel tanu gyanánt.⁴¹⁽⁴¹⁾ 1535-ben a Szent Mihály-templom számadásában találkozunk említésével, „succentor”-nak, vagyis kisegítő kántori ténykedést kifejtőnek mondja a számadás, amelyért 6 solidus dénár díjazásban részesült.⁴²⁽⁴²⁾ Egyébként Reiss János iskolamester az első, akiről megállapíthatjuk, hogy az iskola katedrájáról a városház tanácsosi székébe, innen pedig polgármesteri és városbírói tisztségbe került. A város közönsége 1531-ben választotta meg belső tanácsosnak, mint ilyent azonnal fertálymesterré és adóbeszedővé tették meg.⁴³⁽⁴³⁾ 1534-ben választották meg városbírónak és ezt a felelősségteljes állást, amely rangban és tekintélyben azonnal a polgármesterség után következett, egymásután négy éven át viselte, ami azért jellemző, mert mint városbíró nem átváltott ideiglenesen succentori működést sem kifejtteni. Ez a kisegítő ténykedése mutatja, hogy mily

megbecsülés vette körül az iskolamester kántori elfoglaltságát és bizonyosnak kell tartanunk, hogy a város [113](#)polgársága a városbíróért ezért a szükségkövetelte mellékfoglalkozásért nemhogy elítélte, hanem még annál inkább tisztelte. Minden jel arra vall, hogy amikor 1531-ben Reiss János iskolamester a belső tanács tagja lett és így az iskolától búcsút kellett vennie, utána közvetlenül *Humel Kristóf* iskolamester következett, aki legfeljebb két évig tanított, mert 1533-ban már *Frank János* az iskolamester, miként erről már megemlékeztem, de Hurnel Kristóf nem távozott el Sopronból, hanem feleségül vette Bauer László gazdag özvegyét, Benigna asszonyt és talán azért hagyta ott az iskolát, hogy neje vagyonának annál eredményesebben gondját viselje.[44\(44\)](#) 1537-ben a külső tanács tagja lesz, 1541 utáni időkben pedig többször volt polgármester és mint ilyen a város vezetésében irányadó szerepet vitt. Miként látjuk, az iskolamester sorai közül egymásután ketten is a város élére kerülnek és 1534–1561 közti időben Sopron irányításában döntő befolyáshoz jutnak.

Fleischhacker Péter városi tanácsos 1535. évi végrendeletében *Farkas* iskolamesterről is történik említés, de úgy, mint aki az elmúlt években működött e tisztségben, ezért pontosan eldönteni nem tudjuk, hogy mikor volt iskolamester. Egyébiránt ebben az időben kezdett a város az iskolamester fizetéséhez hozzájárulni. Mint kántornak már korábban is adott fizetést, de úgy hiszem, nem azért, mert kegyúri tehernek elismerte, hanem azért, mert az egyes alapítványi misék tőkéit kölcsönvette és így a kamatok fejében gondoskodott a misék elmondatásáról. 1528-ban a templomi ének ellátásáért az iskolamester és a segédtanító (untermaister) 14 font dénárt kaptak a várostól,[45\(45\)](#) olyan nagy összeg ez, amelynek okát adni egyelőre nem tudjuk. Az első eset, amikor az iskolamesternek tanítás miatt fizetett a város, 1535-ben történt. *Gáspár* iskolamesternek a felfogadásakor évi 10 font dénár fizetést ígért a város saját pénztárából. Az elszámolásból kitűnik, hogy heti 48 dénárt kapott az iskolamester, ha tanított. Amennyiben a tanítás bármi okból szünetelt, ez esetben a fizetés sem járt. Gáspár iskolamester 28 hétig tartózkodott Sopronban, tehát 5 font 4 solidus 24 dénár fizetést kellett volna kapnia. Mivel azonban időközben három héten át szünetelt az oktatás, ezért csupán 5 font dénárt követelhetett a várostól, de a város előzékenységből 5 font 4 solidus dénárt fizetett ki neki. Ugyanez évben Szent György naptól Pünkösdig egy segédtanító is volt alkalmazásban, akinek erre az időre 6 solidus dénárt fizetett a város, eltávozásakor pedig még külön 60 dénár jutalomban részesítette.[46\(46\)](#) A meglévő 1538. évi városi [114](#)számadáskönyvben az iskolamesternek járó évi 10 font dénár fizetés pontosan fel van tüntetve a kiadások között, így nincs okunk abban kételkedni, hogy 1537-ben iskolamesternek említett *Löwe Márton* ezt a díjazást a várostól szintén megkapta.[47\(47\)](#) A városnak azonban ez az új teher viselése néhány év múlva már nem tetszett és azon gondolkozott, hogy miként szabadulhatna meg tőle. Amikor tehát az 1532-ben lebontott várárokmenti Boldogasszony-templom javadalmasa, Schöttel Ráfael 1538-ban meghalt, a város minden befolyását kifejtette, hogy ez a javadalom többé ne töltsék be, hanem jövedelme az iskolamester, az orgonista és a hitszónok fizetésére fordíttassék. A nagy körültekintéssel megindított mozgalom csupán annyi eredménnyel járt, hogy két éven át valóban e javadalom terhére fizették úgy az iskolamestert, a hitszónokot, mint az orgonistát, de azután Rampl Tamás felszentelt papnak kellett adományozni, vagyis sem a győri püspök, sem a király nem járult hozzá a soproni tanács kívánságához. A városi pénztárból kellett tehát továbbra is fizetni az iskolamestert, minek azután természetes következménye az lett, hogy a tanács még több beleszólási jogot szerzett az iskola belső ügyeibe, éppen azokban a sorsdöntő években, amikor a kérdés az volt, hogy a katolikus egyház megtudja-e állni helyét Sopronban a reformáció folyton erősödő ostromával szemben?

Az iskola története szempontjából rendkívül fontos adatokat tartalmaztak a Szent Mihály-templom számadásai, amelyek 1519-től 1541-ig egy évszázaddal ezelőtt még az 1526–1531. és 1538. éveket leszámítva, megvoltak és amelyeket Gamauf Teofil ev. lelkész kivonatalt.[48\(48\)](#) E számadások időközben elvesztek, vagy valahol lappanganak és így csak a már említett kivonatokat használhattuk, amelyek

azonban az eredetieket igen hiányosan tudják pótolni. Annyit mindenesetre meg lehet állapítani, hogy az iskola épületének fenntartása, szükséges javítása elsősorban a templom hatáskörébe tartozott, így 1532-ben zsindelezni kellett az iskolát, 1534-ben szintén sok építkezés folyt, vizet is vezettek az iskolába, amelynek két szobájáról, tanterméről beszélnek a számadások, 1536-ban ismét tetőfedőnek akadt munkája, 1540-ben az iskola kertjét kerítették be és sokat tataroztak nemcsak ebben az évben, hanem 1541-ben is.⁴⁹⁽⁴⁹⁾ Közbe-közbe a város is hozzájárult a költségekhez, legalább ennek kétségtelen jelét látjuk 1503-ban, amikor Lénárd ácsmester két ácslegényével a szétesni akaró tetőt húzták össze egy kötéllal, melyért a városi kamarás munkabér fejében 19 krajcárt, a kötél áráért pedig 6 krajcárt fizetett ki.⁵⁰⁽⁵⁰⁾

115 Mindent összefoglalva a plébániai iskolából lassankint városi iskola fejlődött ki és ennek megfelelően alakult az iskolamester fizetése is. Kezdetben lakást, kosztot és fizetést a városplébános adott neki, így volt ez még 1354-ben. Idővel a terhek jelentékeny részét átvette a Szent Mihály-templom, amelynek templomatyja gondoskodott a lakásról, az iskolaépület karbantartásáról és a kántori működés után járó fizetésről. A tanítás címén folyó jövedelmet a szülők nyújtották tandíj alakjában, amely a XV. század második felétől legalább fél font dénár volt egy évben, ehhez járult 1535-től kezdve a város évi 10 font dénár támogatása, ezenkívül 1540-ben a segédtanító fizetésére, mindenesetre még a várárokmenti Boldogasszony-templom javadalmának terhére, újabb 15 font dénár hozzájárulást adott. Ezek után nem csodálkozhatunk, ha az 1597. évi egyházlátogatás alkalmával a városplébános az iskolamester fizetéséhez már csak a kosztal járult hozzá, de amely mértékben csökkent a városplébános terhe az iskolával szemben, ezzel egyenes arányban csökkent a befolyása is az iskolában. Ezen a téren tehát a városplébánosok anyagi előnyökért olyan jogfeladásba mentek bele önszántukból, amelynek hatását azután utódaik keservesen voltak kénytelenek érezni.

Az iskolamesternek anyagi helyzetéhez tartozik annak megemlítése, hogy néhányszor ingatlanok birtokában látjuk őket. Mivel annak valószínűsége igen kevés, hogy keresetükből vásároltak volna ingatlanokat, amelyre annál kevésbé gondolhattak, mert évről-évre fogadtak fel őket, tehát huzamosabb egyhelybenlakásra nem számíthattak, ezért az ingatlanokhoz jutás vagy úgy történt, hogy a soproni szülőktől származtak és szüleik után örökölték, vagy soproni leányt vettek feleségül és hozományul kapták. Így 1379-ben az iskolamesternek a külváros 6. sailmasában egy egynyolcadrészes háza volt,⁵¹⁽⁵¹⁾ 1429-ben pedig a külváros 2. negyedében dézsma fejében. 11 akó bort adott,⁵²⁽⁵²⁾ ami azt jelenti, hogy legalább 110 akó bora termett, vagyis 2–3 szőlő lehetett a tulajdonában. Soproni szülők gyermeke volt Hengst Lénárd iskolamester 1508-ban, Humel Kristófnál pedig, aki az 1530-as években volt iskolamester, már megjegyeztem, hogy egy gazdag soproni özvegyasszonyt vett el feleségül és az iskolát felcserélte felesége vagyonának kezelésével.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Dr. Vitéz Házi Jenő: A soproni plébániai iskola. / Dr. Vitéz Házi Jenő: Die Pfarrschule in Sopron.

Dr. Vitéz Házi Jenő: Die Pfarrschule in Sopron.

Diese Abhandlung ist eigentlich ein Kapitel der unter Drucklegung befindlichen Arbeit „Mittelalterliche Kirchengeschichte Soprons“, und enthält die Angaben, die über diese Schule bis 1541 auffindbar waren. Diese **116**Schule wird zuerst 1354 urkundlich erwähnt. Anfangs gehörte sie ausschließlich unter die Aufsicht des Stadtpfarrers, der dementsprechend auch den Schulmeister selbst besoldete. Mit der Zeit erwarb sich auch die Großbrüderschaft von Sankt Georg das Recht, bei Anstellung des Schulmeisters

Einfluß zu nehmen. Diese Großbrüderschaft bestand aus den Mitgliedern des städtischen Magistrates und der Soproner Geistlichkeit. Die Stadtverwaltung gab seit 1535 einen Zuschuß zum Gehalte des Schulmeisters, somit wurde aus der Pfarrschule gerade bei Beginn der Reformationszeit eine städtische Schule, welcher Umstand auch für die Erziehung der Jugend nicht ohne Einfluß blieb.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Dr. Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története

Dr. Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története

(Negyedik közlemény.)

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Dr. Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története / 5. A reformkor évei (Molitor József 1821–38).

5. A reformkor évei (Molitor József 1821–38).

A 19. század második évtizede után egymásután szűnnek meg szórványosan működő rajziskoláink. Ennek oka részben helyzetünk a nagy államtestben, részben a magyarságnak az iparosodás irányában tanúsított érdeklődéshiánya. A bécsi kormány birodalomalapító terveiben azt a szerepet juttatta hazánknak, hogy nyereszterményekkel lássa el a többi tartományt és ezzel a monarchia gazdasági egyensúlyát biztosítsa. Fojtó levegő szállta meg gazdasági és szellemi életünket egyaránt. A termelés a kiviteli nehézségek miatt ellanyhult, az iparosodás elé pedig a kormány súlyos akadályokat gördített. A finomabb műipar hazája Ausztria és Csehország lett s hazánkban csak a legszükségesebb iparágak érvényesülhettek. Ennek természetes következménye az lett, hogy a 18. század végének ipari nekilendülése megállott s így a rajziskolák is elsovadtak. Ausztria közelsége s a németajku polgárság miatt valamivel jobb volt a helyzet Sopronban. Az ipari válság itt is éreztette hatását s bár a rajziskola mellé vasárnapi iskola létesült, a szakirányú nevelés veszített jelentőségéből.

Matuschek örökére négy pályázó jelentkezett: Ehrlinger János, Maurer Ferdinánd, Minich János és Molitor József. Közülök Ehrlinger régi ismerősünk, hisz 1817-ben, Matuschek tevékenységének gyengülése idején magánrajziskolát alapított,¹⁵⁶⁽⁵³⁾ így hát tanítói gyakorlattal rendelkezett. Maurer soproni festő kérvényében azt ígéri a tanácsnak,¹⁵⁷⁽⁵⁴⁾ hogy a szükséges szakirányú és **117**művészeti rajzokkal felszereli az iskolát és képességeinek igazolására két építészeti rajzot mellékel beadványához. Minich helybeli szobrász késznek nyilatkozik, hogy képességéről vizsgálaton tegyen bizonytságot.¹⁵⁸⁽⁵⁵⁾ A negyedik pályázó, Molitor kérvényének nyoma sem látszik a tanácsjegyzőkönyvekben, pedig a tanács Ehrlinger és Minich társaságában első helyen jelölte a rajzitanítói állásra.¹⁵⁹⁽⁵⁶⁾ Fejér György győri főigazgató döntése még ugyanabban a hónapban visszaérkezik: bizonyítványai s az ajánlások alapján Molitor József akadémiai festőt találja legalkalmasabbnak s a következő év elejével kinevezi ideiglenes rajzitanítónak.¹⁶⁰⁽⁵⁷⁾ Matuschek nyugdíjaztatása ugyan a nyári félév elejére esett, de a lelkiismeretes tanító csak a tanév végén, 1821 szeptemberében hagyta el állomáshelyét.¹⁶¹⁽⁵⁸⁾ Intézetét az 1815-i leltár alapján adta át Molitornak.

Az új rajzitanító, Molitor György soproni asztalosmester fia,¹⁶³⁽⁵⁹⁾ 1786. február 11-én született Sopronban.¹⁶⁴⁽⁶⁰⁾ Tanulmányairól csak annyit tudunk, hogy 1803-ban iratkozott be elsőízben a bécsi Képzőművészeti Akadémiára s azt többszöri megszakítással 1810 végéig látogatta.¹⁶⁵⁽⁶¹⁾ Az aránylag

terjedelmes tanulmányi idő folyamán a festészetet kívül az építészetet is elsajátította s ezért ajánlotta a tanács első helyen. 1812-ben házasságra lép Bécsben Warischlachner Erzsébettel.¹⁶⁶⁽⁶²⁾ 1821 őszeig eltöltött idejét egyelőre még homály fedi.

Molitor kinevezése után egy hónappal jelenik meg a helytartótanácsnak a rajziskolákra vonatkozóan a 19. században harmadik rendelete¹⁶⁷⁽⁶³⁾ mintegy igazolva, hogy a kormányzat a szakirányú képzés gondolatát állandóan szívén hordozta. Belőle az világlik ki, hogy az 1795. évi rendelet szaknevelésügyünk kialakulásának **118**nevezetes állomása, mert 1821-ig sem veszít erejéből, sőt negyedszázad multán a helytartótanács az abban előírt rendelkezések végrehajtásával akarta szakoktatásunkat a hanyatlástól megóvni. Rajztanítók és főigazgatók jelentéseiből ugyanis az tűnik ki, hogy a rajztanítást szabályozó 1795-i s megerősítő 1815-i rendeletekről egyre inkább elfeledkeznek és rendelkezéseiket figyelmen kívül hagyják. Éppen ezért a helytartótanács az említett rendeleteket a városok figyelmébe ajánlja és büntetés terhe alatt szigorúan elrendeli, hogy a tanács a tanoncokat iskolalátogatásra szorítsa, bizonyítvány nélkül senkit fel ne szabadítson, idegen legényeket ne fogadjon kebelébe s e nélkül ne lehessen senki mester.

A kinevezési okirat utasítása szerint 1821 november elején iktatta be Wester Flórián helyi igazgató két bizottsági tag jelenlétében Molitort állomáshelyére.¹⁶⁸⁽⁶⁴⁾ Hivatalbalépése után első ténykedése a rajziskola állapotának felülvizsgálása és az észlelhető hiányok pótlása. Az akadémiát végzett építésznek és festőnek érdeklődése természetesen elsősorban a rajzanyag felé fordult. Már a következő hónapban jelenti a tanácsnak,¹⁶⁹⁽⁶⁵⁾ hogy a rajziskolának nincsenek történelmi és tájképi rajzmintái, pedig ezek minden jól szervezett rajziskolában szükségesek. A hiány megszüntetésére 50 darab sajátkezűleg rajzolt és a bécsi Képzőművészeti Akadémia által jóváhagyott mintát adományoz az intézetnek s az elhelyezésükre rendelt tölgyfakerekek utólagos jóváhagyását kéri. Néhány hónap múlva 18 darab építészeti mintarajzát váltja meg a város, sőt az ügyet kivizsgáló tanács tag jelentése szerint Molitor újabb minták készítését ígerte és rajzaiból eddig is mintegy 100 példányt osztott ki a tanoncok használatára.¹⁷⁰⁽⁶⁶⁾ A rajzanyag megújítása tekintetében tehát Molitornak figyelemreméltó érdemei vannak, mert rövid idő alatt jelentékenyszámú mintához jutott a rajziskola.¹⁷¹⁽⁶⁷⁾

Terveivel javítani akar aztán a világitási viszonyokon is a rajziskolában. E miatt már régebben hangzottak el panaszok, Molitorban ez alkalommal azonban a nevelő szólal meg. A korábbi beadványok a látási viszonyok ellen emeltek kifogást: Molitor elsősorban tanítványait félti, hisz a fény inkább a hátukra, mint a kezükre esik. Ablakok megnagyításával, szélesebb állványok készítésével és egyes asztalok átalakításával lényegesen **119**javít a helyzetet.¹⁷²⁽⁶⁸⁾ A felszerelés teljes megújítása azonban csak 1824-ben végződik be: a tanács hosszas tárgyalások után kijavíttat 77 rajzeszközt, sőt 13 újat is vásárol, mert a tanulólétszám állandóan 90 felett van.¹⁷³⁽⁶⁹⁾

Az 1821. évi helytartótanácsi rendeletnek láthatóan üdvös hatása volt. Matuscheknek és Westernek kezdettől fogva súlyos harcokat kellett vívniük a céhekkal s csak sokévi küzdelem után biztosíthatták a rajziskola középponti szerepét a tanoncképzésben. Molitor csak 1827-ben jelenti először a tanácsnak,¹⁷⁴⁽⁷⁰⁾ hogy a tanoncok nem teljesítik kötelességüket. Az 1795-i rendelet követését s a tanoncok neveinek összeírását kéri. A tanács komoly intelmet küld a céheknek, a tanoncnévsorokat pedig a helyi igazgató rendelkezésére bocsátja. Később is csak egyetlen esetben van tudomásunk szabálytalanságról: 1829-ben a lakatoscéh könyörületből egy tanoncot bizonyítvány nélkül szabadított fel s erre a tanács kíméletlenül kiveti a 4 frt büntetést, sőt be is hajtja.¹⁷⁵⁽⁷¹⁾

Változás áll be a 30-as években a rajziskola szervezetében. 1829-ben – még a Hitel megjelenése előtt – érik el a magyar reformtörekvések első hullámai Sopront és a szakirányú képzést a vasárnapi iskola

felújításával jelentős feladatnak, a németnyelvű iparosság és kereskedői osztály átmagyarosodásának szolgálatába akarják állítani. Fejtegetéseink folyamán eddig ugyan főként a rajziskolára voltunk tekintettel, holott az 1795. évi rendelet egyéb ismeretek elsajátítását is kötelezővé tette a tanoncra. Sopronban már 1786-ban az egyes mesterségeknek megfelelő tárgyakat tanították a vasárnapi iskolában,¹⁷⁶⁽⁷²⁾ a 19. század elején csak a rajziskolában folyik szakirányú képzés s a vasárnapi iskolák további fennmaradásának nincs nyoma. Csupán 1825 után a nemzet nagy újjászületése idején történik feltámasztására kísérlet. A lelki megújulás és a magyar nyelv terjesztésének gondolatát ebben az időben Sopron megyegyűlése képviseli. Határozat alapján utasítja szolgabíráit,¹⁷⁷⁽⁷³⁾ hogy német és horvát községek csak olyan mesterembereket fogadjanak be, akik magyarul nemcsak beszélni, hanem tanoncokat tanítani s levelezni tudnak. Sőt hajlandó azt is kimondani, hogy a magyar nyelv ismerete nélkül egy tanoncot se lehessen felszabadítani. Eredmény elérése érdekében a megye nemes célkitűzéséhez a város közreműködését kéri. A magyar nyelv terjesztésének ügyét ^{120a} tanács magáévá teszi s a tanoncokra vonatkozó túlzások nélkül¹⁷⁸⁽⁷⁴⁾ a közgyűléssel szemben is érvényesíti akaratát. Terve az, hogy a németnyelvű tanoncoknak magyarnyelvű vasárnapi iskolát nyit s ezek heti 2 órában magyar nyelven tanulják az ipari életben szükséges közéleti iratok készítését.¹⁷⁹⁽⁷⁵⁾ Jelöltje is van már Kár Mátyás elemi iskolai tanító személyében. Ennek ez ügyben adott jelentése azért nagybecsű,¹⁸⁰⁽⁷⁶⁾ mert benne az ipari levelezéstaniás legkorábbi magyar nyomaira akadunk (ugyanebben az évben indul meg Bibanco kereskedelmi tanonciskolája Pesten) s mert jelentéséből nyilvánvaló, hogy a reformkor iparosának ugyanúgy, mint kereskedőjének mélyebb, alaposabb műveltségre van szüksége. A helytartótanács meg is dicséri a várost nemes törekvéseiért¹⁸¹⁽⁷⁷⁾ és csupán a tanoncokra vonatkozó szigorú határozatot nem fogadja el, mert az ipar hátrányára lenne. Így indul meg a rajziskola mellett 1830-ban magyarnyelvű vasárnapi iskola.

1833-ban a reformtörekvések ellenére lanyhulás jelentkezik iparosképzésünkben országszerte. Helytartótanácsi leirat szerint a tanulók száma egyre apad, holott a kormány az ipart pártolni s a rajziskolákat szaporítani szándékozik.¹⁸²⁽⁷⁸⁾ Ezért a helytartótanács immár negyedízben erősíti meg az 1795. évi rendeletet s felszólítja a városi tanácsot,¹⁸³⁽⁷⁹⁾ hogy működjek közre az iskolalátogatás előmozdításában s a céhmestereket világosítsa fel a rajziskola hasznáról. A rendeletet követő tanácsi határozat¹⁸⁴⁽⁸⁰⁾ utasítást küld ugyan a látogatás fokozására, de megállapítja, hogy a soproni rajziskolában hasonló jelenség nem észlelhető, mert a tanoncok nagyszámban látogatják.

Erre enged következtetni Molitor 1835. évi beadványa.¹⁸⁵⁽⁸¹⁾ A tanulók létszáma időközben 120-ra emelkedett, a tanítás akadályokba ütközik, ezért Molitor a rajziskola megnagyobbítását kéri. A tanács felülvizsgálja a helyzetet,¹⁸⁶⁽⁸²⁾ a felmerülő kiadások ¹²¹azonban elriasztják a kérés teljesítésétől. Helyette utasítja Molitort, hogy ossza a tanulókat csoportokba és tanítson az eddigi két óra helyett három órában. A buzgó tanítót méltán bánthatta a tanács nem nagy megértésről tanuskodó válasza. Újabb beadványában¹⁸⁷⁽⁸³⁾ kifejti, hogy bár a tanórákat felsőbb rendelet szabályozza, azokat már régóta megkettőzi s mégis oktatás nélkül marad tanulóinak egy része; az időbeli lehetőségeket mind kihasználta, adjon a tanács térben is alkalmat a rajztanulásra.

Két évvel később iskolabővítési tervezgetések közepette váratlan véget ér Molitor tevékenysége. Pályája delén, tanítói működésének 17. évében ragadja el a halál 1838 január 31-én.¹⁸⁸⁽⁸⁴⁾ Kitartó erőfeszítéssel igyekezett a soproni rajziskolát megtartani azon a színvonalon, amelyre elődje emelte. Gazdagította rajzanyagát, előadásait szívesen látogatták, mert utolsó éveiben a tanoncok létszáma tetemesen megnövekedett. Feleségén kívül 11 élő gyermek maradt utána. Személyével szakoktatásügyünk buzgó harcosa, a tanoncok lelkes tanítója és Sopron művészeti életének jelentős alakja szállt korai sírba.

Dr. Varga Lajos: Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról.

Ismeretes, hogy a Fertő tavának jó négyötöde a világháború utáni békeszerződések, illetőleg a velencei egyezmény és a soproni népszavazás következtében Ausztria birtokába jutott. Ez a szelíd, bájos környezetű tó ettől az időtől kezdve főleg Ausztriában közbeszéd tárgya lett. Amint az osztrákok birtokukba vették a 350 km²-nyi Fertőnek mintegy 270 km²-nyi területét, nyomban megindult a széleskörű propaganda a tó környékének látogatása és idegenforgalmának fellendítése érdekében. Ruzton, Nezsideren és Pátfalun nagy fürdőházakat létesítettek túl a nádasokon, benn a víztükrön. Nezsideren 1 km hosszú keskenyvágányú vasutat építettek a nádasövön keresztül a nyílt vízíg. Itt hatalmas cölöpökön vendéglők, kávéház, kabinházak, széles deszkanapozó, csónakházak létesültek szinte egy csapásra.

A bécsi rádióban, az Urániában, ujságokban, hirdető táblákon jól megszervezett és nagyarányú propaganda ismertette a Fertőt, a „*Meer der Wiener*”-t. Néhány évig valóban nagyon jól ment minden. A Bécs–Nezsider közötti közvetlen vasúti összeköttetés, nagyon olcsó és kedvezően közlekedő társasgépkocsijáratok főleg ünnepnapokon rengeteg bécsit szállítottak a Fertőhöz, 122 akik vitorláztak a tavon, mótoros csónakokon keresték fel a nádasokat, barnára süttették testüket az égető napsugarakkal és fürödtek a meleg, szőke hullámokban. A tóparti nagyobb helységek között rendes csónakjáratok közlekedtek s a Fertőn megindult a vízisport minden ága. Soha nem látott élet lüktetett az addig bizony elhanyagolt érdekes tavon. A Fertő környékének lakosai jól számítottak, hiszen az osztrákok híres alpesi tavai még nyár derekán is nagyon hidegek s bennük a fürdés nem nagy élvezet. A közeli nagy világváros – Bécs – lakossága nagyon hamar megkedvelte a Fertőnek már májusban is langyos, nyáron pedig egyenesen meleg, iszapos, sós vizét s a tó melletti fürdőtelepek valóban tömve voltak.

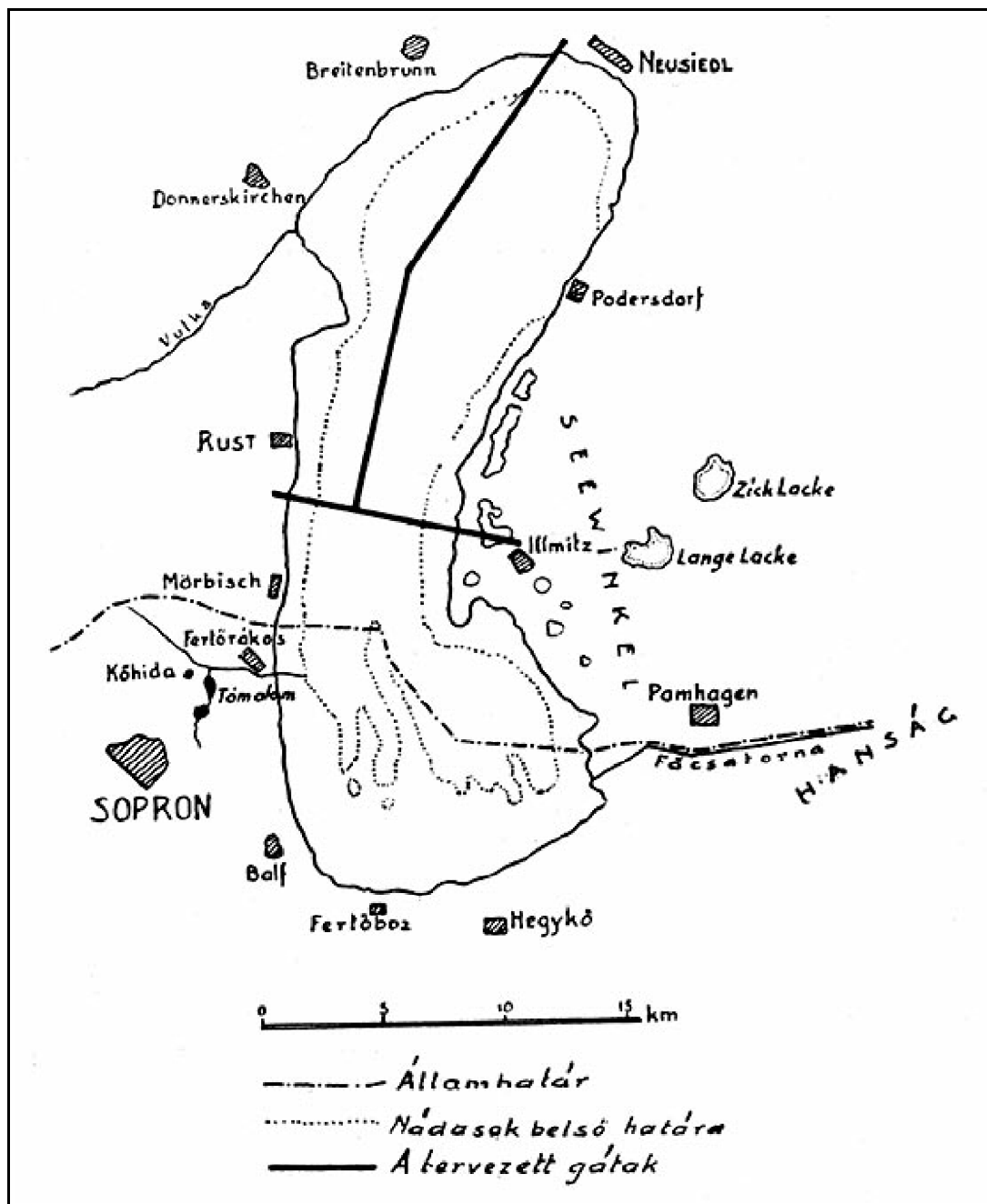
Ámde hamarosan keserű csalódás érte őket. Mintegy 1928-tól kezdve a szeszélyes Fertő megint *egyik kiszáradási időszakába* lépett. Vize évről-évre kevesebb és kevesebb lett. Egyre gyakrabban történt meg, hogy az északi vagy északnyugati szelek a vizet a magyar tórész felé nyomták le s a fürdeni szándékozó kirándulók csak – iszapot találtak. A csónakok az iszapban rekedtek, vitorlázni nem lehetett. A fürdés céljából érkezettek térdig gázoltak a finom iszapban s összefogdosták – kézzel – az elemüktől megfosztott pontyokat és csukákat. Így lassanként bizalmatlanokká váltak a Fertő iránt. A „*Meer der Wiener*”-t „*Moor der Wiener*”-re változtatta a bécsi humor. A nagy látogatottság megszűnt, a vállalatok sorra buktak meg. Nezsidert az 1930-as évek elején alig kereste fel valaki s Ruzstra is csak azok mentek, akik a híres fertőmelléki borok mellett akartak egy jó napot eltölteni.

A sok bosszúságot okozott Fertő szeszélyessége és megbízhatatlansága vezetett azután arra, hogy nagyon komolyan foglalkozzanak a *tó szabályozásával*, esetleg *kiszáritásával*. Egymás után állottak elő a legkülönbözőbb tervekkel. Nemcsak neves mérnökök készítettek nagyszabású terveket, hanem a burgenlandi tartománygyűléseken szinte napirenden volt a Fertő kérdése s lassanként a napilapokban és tudományos folyóiratokban mind sűrűbben olvashattunk a „*Neusiedlersee-Problem*”-ről.

A *helyi* kérdés rövidesen *országos* kérdéssé vált s az 1930-as évek elején az osztrák kormány is elhatározta a tó szabályozását, lehetőleg azonban a teljes kiszáritását. A *távolabbi cél* az volt, hogy a víztelenített részeket mezőgazdaságilag megművelhetőkké tegyék. A *közelebbi cél* pedig az volt, hogy a szabályozás, illetőleg a kiszáritás megkövetelte gátak, vízlevezető csatornák építésével számos munkanélkülinek adjanak

foglalkozást. Abban az időben az osztrák kormány nagyszabású terveket dolgoztatott ki a nagyfokú munkanélküliség leküzdésére. Bevezette az „önkéntes munkaszolgáltatás” elvét s a Fertő nagyméretű szabályozása, illetőleg kiszárítása is éppen az önkéntes munkaszolgáltatás keretein 123belül került volna megoldásra, miáltal éveken keresztül rengeteg munkanélkülinek elhelyezésére volt kilátás és alkalom. Így vált sürgőssé a tó szabályozása vagy teljes kiszárítása.

Az osztrák hivatalos körök természetesen jól tudták, hogy a Fertő tó kiszárításának kérdése a magyar kormány, illetőleg a fertői magyar birtokosok nélkül meg nem oldható. Ezért több ízben részletesen tárgyaltak a magyar kormánykörökkel s a két ország kormányelnökei (*Gömbös* és *Dollfuss*) is komoly megbeszéléseket folytattak a kérdésről.

A Fertő vázlata a tervezett gátak feltüntetésére.

Az osztrák közvélemény is élénken foglalkozott a „Fertő-problémával”. A napisajtó és a tudományos folyóiratok is napirenden tartották. A kérdéssel foglalkozók tömege azonban két nagy táborra oszlott. Az egyik a szabályozást, lehetőleg a teljes kiszáritást sürgette. A másik hevesen tiltakozott a kiszáritás ellen s azt követelte, hogy a Fertőt hagyják meg tónak, de nem a mai sekély állapotában, hanem szabályozzák úgy, hogy vízmennyisége [124](#)ne változzék olyan szeszélyesen, mint eddig s a mainál jóval magasabb, állandóbb

vízükre legyen.

A két tábor hívei a legkülönbözőbb, sokszor fantasztikus tervekkel állottak elő, melyeket mind a sajtóban, mind nyilvános gyűléseken szenvedélyes hangon vitattak meg. A munkaalkalmakat keresők és a munkanélküliség megszüntetésére törekvők nagy tábora élesen szembekerült a természetvédelem, a honi tájak fenntartásának lelkes híveivel, az állatvédő egyesületek tekintélyes tömegeivel és a természettudományok művelőivel. A heves viták sokszor reácáfoáltak a sokat hallott osztrák kedélyességre s gyakran elveszítették a tárgyilagosság szilárd talaját és a személyeskedés ingoványaira tévedtek.

Közben a legkomolyabb tervek nyilvánosságra kerülésekor a *tókönyéki lakosság* érthető aggodalommal és izgalommal leste, hogyan döntenek a Fertő sorsáról. Hiszen a nagykiterjedésű tó környékének 24 helysége és ennek mintegy 50.000 lakója évszázadokon keresztül arra rendezkedett be, hogy nagyrészt a tó természeti kincseit hasznosítsa s ezekből keresse meg kenyerét. Ezért nem voltak hívei a kiszáritásnak, hiszen valósággal életfeltételeiket veszítették volna el a tó teljes lecsapolásával.

A nagyon sokféle terv közül most csak a *Goldemund* mérnökével foglalkozom, mert ez az akkori hivatalos körök tetszését is megnyerte. *Goldemund* a Fertőn keresztül *két gát* építését tervezte. Az egyiket *Ruszt* és *Illmitz* között, nagyjában nyugat-keleti irányban; a tó medre itt a legkeskenyebb s a széles, járművek közlekedésére is alkalmas nagy gát tavunkat csaknem a derekán át egy északi és egy déli medencére osztaná. E gáttól észak felé indulna a *második* nagy gát, mely az *északi medencét* szeli keresztül, általában a tómedence középső tengelyében. Ez volna a *hosszanti* gát, nagyjában északkeleti futással. A tőle keletre, a Hanság felé eső rész vízzel töltött maradna és *halastónak* rendeznék be, főleg azért, mert a tórész medre kavicsos, amire egyébként a múlt század végén készített kiszáritási tervében a magyar *Vass István*, a Rábaszabályozó Társulat nagynevű főmérnöke is reámutatott. A *hosszanti* gáttól nyugatra levő tómedencét azonban kiszáritaná a *Goldemund*-féle terv. Hasonlóan teljesen kiszáritaná a *keresztgáttól* délre fekvő tómedret is, amelynek nagy része már magyar területre esik. Így tehát csak nagyon kicsiny terület maradna meg tónak, mégpedig a mai Fertő északkeleti sarkában, Pátfalú (Podersdorf) körül (l. a vázlatos képet).

A kiszáritásra ítélt területeken, főleg a mai réteken és nádasokon szántóföldek és legelők volnának. A víztől megszabaduló iszapos tófenéken *rizstermelést* rendeznék be a Szeged-környéki fehértavi mintára, minthogy ezen a területen állandóan kell számítani nagyobb mennyiségű talajvízre, melyet a megépítendő **125**csatornák rendkívül csekély esésük miatt teljesen levezetni nem volnának képesek. Minthogy a rizspalánták csak édesvízben fejlődnek, azért sok ártézi kutat kell fúrni, melyeknek vizével a Fertő szikes-sós vizét és iszapját ki lehetne édesíteni.

A kiszáritásra kerülő medencerészeket keresztül-kasul *csatornahálózatot* építene a terv, hogy a tavaszi árvizeket s a nyári zivatarok hirtelen felhalmozott csapadékvizét elszállíthassák, illetőleg felhalmozhassák. A keresztgáton egy *szivattyútelepet* kell építeni, mely átlagos esztendőkből 21.6 hm³ csapadékot legyen képes átszivattyúzni a déli medencében építésre kerülő *középső nagy* csatornába, melybe 27 hm³ víz folyna le az északi medencéből. A szivattyútelep a kiszáritott tóterület 90 km²-ét és környékének 30 km²-ét mentesítené a víztől. A heves nyári záporok árvize ellen még úgy is védekezne, hogy egy vagy több gyűjtőtavat létesítene. Minden fölösleges vizet a Hanság főcsatornája vezetne le, amely csaknem teljesen magyar területen fut s amelyet megfelelően ki kellene bővíteni.

A kiszáritásra kerülő *földet eladnák*, esetleg telepéseket hoznának reá, ha a tóparti községek lakói nem tudnák átvenni. Minthogy a lakosság földéhsége igen nagy, biztosan akadna vevő és telepes, akiket Bécs piacának közelsége is erősen vonzana.

Íme, ez nagy vonásokban *Goldemund* terve. Az osztrák kormány, mielőtt elfogadta volna, minden érdekelt fél véleményét tudni akarta. Az osztrák mérnökök és építészek egyesületének rendezésében 1933 június 6-án és 14-én két nagyon érdekes és hosszú *vitaestet* tartott, melyeken a tervet minden oldalról megvitatták. *Mellette és ellene a legjobb szakemberek szólaltak fel.*

Míthogy az elmúlt hat esztendőnek szinte már történeti távlatából nézzük ezeket a vitaestéket, érdemes lesz az elhangzott véleményeket röviden ismertetni és a feledéstől megmenteni. Először azokat a véleményeket tárgyalom, amelyek a terv *mellett* szálltak síkra, majd azokat, amelyek *ellene* törtek lándzsát.

I. *Scharlbaum* mérnök, aki a kismartoni Villamossági Részvénytársaság műszaki tanácsadója volt, hosszan dicsérte a *kiszárított Fertő hasznosságát*. Bár a burgenlandi tartományfőnökség előtt öneki is részletes tervei vannak, melyek sok tekintetben egyeznek *Goldemund* terveivel, mégis erősen pártolja az utóbbi tervein alapuló kiszárítást. Részletesen reámutat az északkeleti medencében meghagyandó, mintegy 14.000 hektárnyi halastó előnyeire, melynek évi halászati haszna szerinte nagyobb volna, mint az ugyanakkora legjobb búzaföld jövedelme. De ott fürdőket is lehetne létesíteni; a magasabb vízben lehetséges volna az úszás, vitorlázás, csónakázás és motoroscsónakok sportja. Kimondja, hogy a Fertő tavát lehetetlenség továbbra is a mai szabályozatlan s így erősen kétes hasznú állapotában meghagyni.

126 Hasonlóan, főleg a megmaradó tórész halászatának előnyeit hangoztatta *Doppelreiter* mérnök is. Véleménye szerint alapos talajtani vizsgálatokat kell végeztetni, melyeknek alapján már most meg kell mondani, hogy melyik terület alkalmas kertészkedésre, gabonanövények termesztésére, vagy gyümölcsöskertek létesítésére. Így felkészülve könnyebben és biztosabban lehet hozzáfogni a tó szabályozásához.

Dr. Güntschl E. mérnök azokról a nagy előnyökről beszél, amelyeket a vizes területeknek kiszárításával Olaszországban nyertek. A világháború utáni időkben a mai olasz birodalom a Piave mellett 54.000 hektár, a ferraresei 54.550 hektár, a Pontini-mocsarak kiszárítása 75.000 hektár jól művelhető földet adott földművesei kezébe. Az egész országra kiterjedő talajjavítási munkák pedig 3 millió hektár termőföldet eredményeztek 1928-tól 1933-ig. Ha valahol, úgy Ausztriában van szükség minél több termőföldre s így a *Goldemund*-féle terveket, melyek kivihetők, minden tekintetben pártolja.

Grünhut mérnök, miniszteri tanácsos meglehetősen szenvedélyes hangon támadta azokat, akik a Fertő kiszárítása ellen foglalnak állást. Kimondja, hogy a mai időkben minden országnak arra kell törekednie, hogy minél több megművelhető földet adjon a nép kezébe. Nem lehet figyelemmel lenni a természetvédők, természetkedvelők követeléseire, melyekkel érintetlen területeket akarnak létesíteni és fenntartani. Nem a madarak és egyes növények megvédése a fontos, hanem a lakosság jóléte. Bevallja, hogy 1924 elején ő is kidolgozott egy tervet a Fertő tó egy részének kiszárítása céljából, melyben főleg a tó nyugati részének hasznosítását hangsúlyozta.

Legeoll mérnök szerint minden terv a gazdaságosságával áll vagy bukik. A Fertőre vonatkozó javaslatokból azt látja, hogy azok gazdaságosak s azért meg kell valósítani őket, mert hasznosak lesznek az országra nézve. Míthogy a Fertő szabályozása mezőgazdasági természetű, azért nem tartja helyesnek, hogy bárki elmondhatja a véleményét. Itt egyedüli szakemberek a mezőgazdák s csak ők dönthetnek.

Dr. Fischböck kiemeli a tárgyalás- és megvitátásra bocsájtott terv nagy előnyeit. Az osztrák tórészen 8000 hektár elsőrendű szántóföldet nyernének tisztán telepítések céljaira. A szabályozási munkálatokkal több éven át lehetne foglalkoztatni az ország munkanélkülieinek 15–16%-át s közülük nagyon sokat lehetne

letelepíteni a szabályozott tó egykori árterületén.

Nagyon értékes, tanulságos és komoly volt *dr. Schober* vegyész-mérnök hozzászólása, aki *Goldmund* megbízására az Illmitz melletti, egy évvel azelőtt lecsapolt szikes tó („Zicksee”) talajainak vegyi elemzéseit végezte. Bizonyosnak vehető ugyanis, hogy a kiszáritott Fertő medrének talaja is olyan természetű lesz, [127](#) mint a megvizsgált tóé. A mai nádasok területe, valamint a magyar tórész iszapos részei kitűnően alkalmasak mezőgazdasági célokra, de a vízzel borított iszap az, amely olyan tulajdonságú, mint a megvizsgált szíkestő fenekének talaja. Ez márgás és agyagos s alatta 1.5–2 m mélységben nehéz agyagos réteg van, mely vízhatlan s megakadályozza, hogy a Fertő felől a talajvíz a felszínre jusson. Erősen lúgos kémhatású, 15–25%-os mésztartalommal. Nagy hibája a talajnak, hogy humuszban nagyon szegény. Veszedelmes a talaj nagyfokú sótartalma, mely 60–80%-ban nátriumsókból áll s ezek közül a szóda 0.02–0.03%-ban van jelen, a talajsúlyra számítva. A tófenék talajának nagymennyiségű oldható sói és a talajkolloidok magas nátriumtartalma azt eredményezik, hogy a talajoknak nagyfokú ozmotikus értékei vannak s ezért a bennük levő növények vízellátása szempontjából élettanilag szárazaknak tekinthetők (mint a mi nagykiterjedésű alföldi szíkeseink). Ha tehát a Fertőt kiszáritják s a tómeder iszapját növénytermesztésre akarják felhasználni, akkor ez csak úgy lehetséges, ha előbb megjavítják, azaz eltávolítják az oldható sókat és főleg a nátriumot. Ehhez mésznek vagy gipsznek a talajhoz való keverése szükséges, egyéb eljárások mellett, amelyeknél a sók eltávolításához még víz is kell. Az így nyert talaj *rizstermelésre* alkalmassá válik, amire éppen a Szeged-környéki rizstermelés kísérletei mutatnak jó példát. Minthogy szerinte a Fertő tó környékének éghajlati viszonyai hasonlítanak a Szeged melletti Fehér tó éghajlati viszonyaihoz, valamint a talajtani viszonyokhoz is, azért a rizstermesztés a kiszáritott Fertő medrében nem lesz lehetetlen. Ezekhez azonban kiterjedt kísérletekre van szükség. Hiszen a rizst külföldről kell behozni s ez mind az ország behozatalát növeli. Ha az itt termelt rizzsel az ország szükségletét részben el lehetne látni, annak nagy nemzetgazdasági fontossága volna.

Herz mérnök vetített képeket mutat be a jávai rizsföldekről s kifejti, hogy a rizstermesztéshez vízzel elöntött földek kellenek. A víz tehát megmarad a Fertő medrében s így nem kell aggódni az azoknak, akik a tó éghajlati hatását féltik a szőlőtermesztés szempontjából.

Dr. Hausmann mérnök a Fertő szabályozását szintén szükségesnek tartja. Megkívánja ezt a munkanélküliség leküzdése s a telepítés elve. Ámde a telepítéshez nagyon sok dologra kell gondolni. Utakat, telepesépületeket kell építeni, a szél ellen erdőket kell ültetni, kutakat létesíteni s ezek mind a termőtalajból vesznek el területeket. Ügyelni kell a pénzkölcsönökre, mezőgazdasági gépek és állatok beszerzésére stb. Csakis ezeknek meg gondolásával lehet számítani a telepítési mozgalom megindításával.

Érdekeség szempontjából megemlítem még *Hueber* mérnök [128](#) kalandos ajánlatát. Reámutatott ugyanis arra, hogy Wiener-Neustadtól északra a Bécsi-medence híres kavicsmezői terülnek el, melyek tudvalevőleg teljesen terméketlenek. Azt javasolta, hogy a kiszáritott Fertő vízátmeresztő iszaprétegeit hordják át a „Steinfeld”-re, keverjék össze a kavicsstakaróval s így rendbe lehet hozni, termékennyé lehet tenni azt a terméketlen, hasznavehetetlen területet...

Látjuk, hogy a Fertő tó kiszáritását leginkább mérnökök pártolták. Ők szállottak síkra legjobban a megvitatott terv megvalósítása érdekében.

II. Nézzük most, kik és milyen érvekkel voltak nemcsak a terv ellen, hanem szót emeltek a Fertőnek mint tónak megtartása érdekében is.

Dr. Schneider, az osztrák természetvédő egyesületek képviselőjében nagy felkészültséggel szállott szembe

azokkal, akik a Fertőt kiszárítani akarják. Elmondotta, hogy 1931 szeptember 18-án Kismartonban a burgenlandi tartományfőnökségen tanácskoztak a tó sorsáról. A gyűlésre meghívták a tó környékén levő helységek vezetőit, akik mind a kiszárítás ellen nyilatkoztak. Különösen Fertőmeggyes, Illmitz és Apetlon vezetői tiltakoztak ellene. Idézett *Hamm*: „Németország talajának fenyegető kiszáradásáról” c. könyvéből, mely arra mutat rá, hogy az erdők kipusztításával, tavak, mocsarak eltüntetésével, a folyók szabályozásával stb. a talaj legértékesebb kincsét, a *talajvizet* semmisítik meg. Kimondotta, hogy a Fertőnek mint természeti emlékek egyenesen nemzetközi jelentősége van. Még a Dobruđa vagy Közép-Afrika tavain sem él olyan gazdag vízi madárvilág, mint a Fertőn. S itt főleg a *nemeskőcsag* érdekében emelt szót. Megemlítette, hogy Európa természetvédőinek egész sora írt neki, hogy ne engedjék kiszárítani a Fertőt. A svájci természetvédő egyesület pl. ezeket írta: „A Fertő feladása árulás volna Ausztria nagyszerű természetvilága iránt s egész Európában a legmélyebb felháborodás kiáltását váltaná ki.” Reámutatott a hollandiai híres Zuider-tó kiszárításának következményeire s a Fertő régebbi történetéből bizonyította, hogy amikor a tó kiszáradt, a környék termékenységére és lakosságára a legnagyobb károk és csapások következtek be.

Nagyon érdekes és értékes érveket sorakoztatott fel *Merlicsek* miniszteri tanácsos, aki a vízépítő mérnök szemével nézte az egész kérdés-tömeget. Elmondotta, hogy 12 év óta foglalkoztatja a Fertő. Kutatásainak eredményeként arra a meggyőződésre jutott, hogy a tavat meg *kell hagyni zavartalan állapotában*. Minthogy azonban a Fertő gyakran elveszti a vizét, gondoskodni kell arról, hogy a száraz időszakban más vizekből pótolják. Ezért a legegyszerűbb az volna, ha a Vulka és a Lajta folyók árvizét a tó körül építendő tárolókban felhalmozná s sekély 129víz esetén ezekből töltenék meg a Fertő medencéjét. „A tó kiszárítása egyenesen perverz vízgazdálkodás volna.” Támadja a Rábaszabályozó Társulatot, mert szerinte tervbe vett célját: a Fertő lecsapolását nem érte el, csak vizének egy részét csökkentette s így a tavat elrontotta. Mint vízépítő mérnök három ok miatt foglal állást a Fertő kiszárítása ellen:

1. Nincs hova levezetni a tó vizét. A Duna 80 km-nyire van tőle s a magassági különbség olyan kevés a Duna és Fertő szintje között, hogy ennek következtében a kettő közötti csatornában nagyon lassan folyik a víz.
2. Vízrajzi szempontból alig ismerjük a tóba jutó vizek és csapadék mennyiségét és azt, hogy milyen tömegű víz folyik le és párolog el.
3. A tó és környékének talajvíz-viszonyait sem ismerjük eléggé. Ehhez még alapos vizsgálatokra és tapasztalatokra van szükség.

Meggyőződése, hogy a részleges kiszárítás sem volna megfelelő. A tó a környék éghajlatára kiegyenlítő hatással van. Korai főzelékfélék, korai gyümölcsök sok ezer métermázsája kerül innen Bécs piacára s ezt mind a tó környék enyhe, a tó vizétől egyensúlyozott éghajlata teszi lehetővé. Egész Ausztriában csak itt virít a szelídgesztenye s az igazi majoránna. Például felhozza a németországi szintén sekélyvízű Federsee-t, melyet még a múlt század elején nagyrészt kiszárítottak. Ennek eredménye az volt, hogy a tó elveszítette éghajlatszabályozó hatását s a környék gyümölcsösei elfagytak, tönkrementek.

Merkl Adolf dr. egyetemi tanár a német birodalmi természetvédelmi egyesület nevében kijelentette, hogy a Fertő az egyetlen igazi alföldi tó („Steppensee”) az egész német földön. Eredetisége, sajátossága és tájképi különlegessége miatt föltétlenül épségben meg kell tartani a jövő nemzedék számára. A munkanélkülieket más helyen kell foglalkoztatni, de ebből a célból soha nem pótolható kultúrkinccseket nem szabad feláldozni. Meggyőződése, hogy az osztrák kormány nem hallgat a „nyereségéhes” tervezők tanácsára, akik a tóból a

lakosság számára mesebeli szántóföldeket, a maguk számára azonban pénzt akarnak kicsikarni.

Schlesinger egyetemi tanár arról beszél, hogy a hansági főcsatorna semmiben sem járult hozzá a Fertő lecsapolásához. Ma sem tudjuk, hogy a tó honnan kapja a vizét. Nem tudjuk, milyen összefüggés van a Lajta-hegység és a tó medre között. Csak azt tudjuk, hogy a tómedence szélein s talán a fenekén savanyúforrások fakadnak s hogy a tó vize sós. Nem szabad elfelejteni, hogy az áradásokat nemcsak a víztömegek, hanem a *szél* is előidézzi, mert ez a víztömeget a sekély és lapos tófenéken úgy mozgatja ide-oda, mint valami óriási vízcsöppet síma felületen a ráfúvás. ¹³⁰Ezek ellen a nagy árvizek ellen igen nehéz gátakat építeni. A kiszáradt tófenék iszapjának szíkpóra ma 96%-ban nátriumsókból: glaubersóból, szódából és kevés konyhasóból áll. Ezért ott csak sókedvelő növények élhetnek. Nem tudja elképzelni, hogy ilyen talajban akarnak rizst termesztetni, amely csakis édesvízű iszapban fejlődik. Csak akkor fejlődhetnék itt rizs, ha állandóan nagy tömegű édesvízzel árasztanák el a területet, ami szinte megoldhatatlan technikai feladat elé állítaná a tervezőket, hiszen nagyon költséges berendezésekkel csak messziről lehetne oda édesvizet szállítani. Megemlíti a Fertő nagy kiszáradását a múlt század hatvanas éveiben, amikor a tó medréből a szélről felkavart sók szemgyulladásokat okoztak s akkora volt a kár a tó környékén, hogy a lakosság könyörgő körmenetekben imádkozott a tó vízének visszatéréséért. Mindezek miatt egyetlen tervtől sem vár gazdaságos eredményt.

Dr. Fischer, a bécsi mezőgazdasági főiskola tanára telepítési szempontból vizsgálja a kérdést. Nem hiszi, hogy a tervezett 2000 telepest össze lehetne toborozni. Vajjon meg tudnának-e azok élni a nekik adandó 5 hektárnyi területből? A telepes miből javítaná meg a földjét és tudja-e, hogy mit kell termelnie? Megvan-e a tőke, amelyet rendelkezésére bocsátana a kormány? Hiszen kezdeti tőkének legalább 6000 sillinget kellene minden telepesnek adni. Az egész telepítési gondolat tehát roppant merész, nagyon nehezen keresztülvihető és kétséges.

Dr. Kaserer, szintén a bécsi mezőgazdasági főiskola tanára, reámutat arra, hogy Ausztriának éppen elég rossz termőföldje van s félni lehet attól, hogy a Fertő kiszáritása után is csak rossz földet nyernek. Itt a kiszáritás óriási költségeivel előállítanak olyan árut, amelyet talán senki sem vásárol meg. Óva int attól, hogy a rizstermesztésre gondoljanak. Alapos kísérletezésekkel lehet csak eldönteni, vajjon a tómeder alkalmas-e a rizs fejlődésére. Abból a tényből, hogy Szeged környékén megtermett a rizs, még nem lehet arra következtetni, hogy a kiszáritott Fertő medrében is meg fog teremni. Viszont régi tapasztalat mutatja, hogy a Fertő nyugati partjain kitűnő szőlő terem, mely nagyon jó bort ad, hiszen csak nemrég nyilvánították az okai bort a párisi borkiállításán a világ legjobb borának, első díjjal történt kitüntetéssel. A tó felszínének víztükörözése nagyon fontos a szőlő fejlődésére és megérésére. Ha tehát mégis a Goldmund-féle terv mellett döntenek, akkor a keresztgátat minél délebbre – magyar terület felé – kell építeni, hogy a fertőmeggyesi, ruszti és okai szőlők a víz hiányát meg ne érezzék.

Dr. Leiningen-Westerburg egyetemi tanár, a 17.000 tagot számláló bécsi Állatvédő Egyesület elnöke, főleg „erkölcsi” szempontokból tiltakozik a Fertő lecsapolása ellen. Lehet, hogy a tó szélén megterem valami, de a mai vízmedence fenekén csak a ¹³¹szóda fog kivirágozni. Ismeri jól a magyar szíkeseket, tudja, milyen nagy területeket foglalnak el ezek a magyar Alföldön. Az az osztrák tudós, aki a szíkeseket meg tudja javítani, jelentkezzék az alföldi szíkesek tulajdonosainál: nagyon sok pénzt fog keresni!

Nagyon értékes és alapos volt *Lichtenstein* mérnök felszólalása, aki a Fertő és a vele szomszédos Hanság igen jó ismerőjének látszik. A Fertő szabályozásának – szerinte – csak egyetlen gazdaságos feladata lehet: a mai vízszintet annyira emelni, hogy a víz áldásthózáan közelebb kerüljön a partokhoz és az ezeken települt községekhez. Így biztosítani lehet a mainál jövedelmezőbb *halászatot*, a nád kedvezőbb fejlődését, a híres

madárvilág megmaradását és elszaporodását, végül a fürdés, vízisportok biztos megalapozását. A Fertő mai állapotában rövidesen magától ki fog száradni s ezt csak állandó víztömegének biztosításával lehet megakadályozni. Hosszasan foglalkozik *Goldemund* számításával s kimutatja, hogy a Hanság, mely vízrajzilag évszázadokkal ezelőtt a Fertővel összefüggött, a tó számára mint vízgyűjtő szerepel ma is. Ezért nemcsak a Vulkát, a fertőrákosi patakot kell figyelembe venni, hanem az Ikvát, Répcét és Kisrábát is. A Fertő medrének abszolút magassága 109 m; a Duna középvízállásának magassága Győr tájékán 108 m s így szinte lehetetlen a tó vizét a Dunába vezetni. A hansági főcsatorna létesítése által a Fertő évente 50 millió köbméter vizet veszített, ami a tónak semmit sem használt. Ez a csatorna kitűnően víztelenítette a Hanságot, melynek talajvízszintjét mintegy 3 méterrel süllyesztette s így a Hanságon nagyszerű termőföldek keletkeztek. De itt más a talaj is! Nem hiszi, hogy a tervezett összeg elegendő volna. Legalább 10 millió sillinget kellene még befektetni a tervezett költségeken felül, hogy a kiszáradásra kerülő talajok megjavításával a kérdést megfelelően megoldani lehessen, bár a régebbi kiszáradások alkalmával nyert tapasztalatok azt mutatják, hogy a tófenék a megművelésre alkalmasnak ítélfelhető. A mai állapot azonban semmiképpen sem maradhat meg.

Dr. Franke főleg a Fertő híres *madárvilágát* félti. Tavunk az egész világon ismert természeti emlék s ezt gazdag madárvilágának köszönheti. Sok olyan vízimadár él itt, amelyek az egész német nyelvterületen másutt meg nem találhatóak. A *nemeskócsag*, *kanalalgém*, *bíborgém*, *kardcsőrű*, *szürkelúd*, *barkóscinke*, *kékbegy* stb. csak a Fertőn fészkelnek. Megemlíti, hogy Illmitz mellett nagy költséggel lecsapoltak néhány kisebb szíkes tavat, amelyek 3–4 év óta teljesen terméketlenek, a szíksó virágzik medrükben és egyetlen növény sem telepedett meg bennük. A Fertő természeti viszonyairól még mindig keveset tudunk s ezért nem szabad olyan nagy költségekkel számító tervet megvalósításra ajánlani.

132*Fritsche* mérnök a fertőmenti szőlőtermelést félti a tó kiszáradásától. A vízfelület jelenléte a szőlőművelés sikeréhez feltétlenül szükséges. Azért a fertőmenti lakosság hallani sem akar a kiszáradásról s főleg a rusztiak tiltakoznak ellene. A Fertő szabályozására legjobbnak tartja a *Merlice*-féle tervet, mely a Lajta-folyó fölösleges vizét akarja a tóba vezetni, hogy ennek vizét állandósítsa és a természeti viszonyok változásaitól függetlenítse.

Dr. Bojko egyetemi adjunktus, neves botanikus felszólalása azért volt érdekes és tanulságos, mert a Fertő környékének, leginkább a tótól keletre elterülő síkvidéknek növényvilágát éveken át szorgalmasan felkutatta. Véleménye szerint minden tervnek az a nagy hibája, hogy a Fertő tó időjárastani, élettudományi és talajtani viszonyainak nagyon csekély tudományos ismeretere alapjának. Különös, hogy éppen ez a rendkívül érdekes vidék tudományos szempontból csaknem teljesen szűz terület. A magyar tudományosság keveset foglalkozott vele, mert nagyobb súlyt vetett a Duna–Tisza közének tudományos feldolgozására, ahol a Fertő vidékéhez nagyon sok tekintetben hasonló viszonyok uralkodnak. Az itt végzett tudományos eredményekből azonban a Fertőre vonatkozólag is sok hasznos tanulságot vonhatunk le. A tó keleti partjának természeti viszonyait meglehetősen jól ismerjük, de a nyugati partvidék csaknem teljesen ismeretlen. A keleti partvidéken beható növényzociológiai és talajtani vizsgálatokat végeztek már. A zoológusok hasonló módon nagyon sok kutatást hajtottak végre. A földrajzi és vízrajzi viszonyok eléggé ismeretesek, ámde földtani szempontból még nagyon sok a tennivaló. Ártézi kutak mélyfúrásai is csekély számban állanak rendelkezésre. Illmitznél 209 és Weidennél 180 m mélységig fúrtak le s itt a szarmát-korú homokképződményekig hatoltak. Szükségesnek tartja, hogy a tudományos kutatásokat egységes szempontból végezzék. Szükséges volna egy kisebb biológiai állomás létesítése, amelynek helyéül Pátfalú (Podersdorf) vagy ennek környéke volna alkalmas és nevetségesen csekély összegből könnyen megvalósítható lenne. A bécsi és gráci egyetemek már pártolólág beleegyeztek s a burgenlandi

tartományfőnökség bizonyára készségesen támogatná az állomás megalapítását...

Dr. Récsey gépészmérnök arra mutat rá, hogy a németországi telepítések nem nagy sikerrel jártak. Ha városi embert viszünk a vidékre és nem a legjobb földet adjuk neki, akkor elkeseredik s nem tudja, mit kezdjen a földjével. A felszólaló személyes tapasztalatok alapján irtózik attól, hogy egy egész tavat, vagy annak egy részét is lecsapolják. Első feladat legyen a környék legalaposabb tanulmányozása.

A második vitanapon mint tizennegyedik felszólaló (összesen huszonhat részletes hozzászólás volt) *én is* jelentkeztem és [133](#) engedélyt kaptam a kérdéssel való foglalkozásra. Elmondottam, hogy a magyar körök és hatóságok már többszáz év óta foglalkoztak a Fertő tó szabályozásának gondolatával. A múlt század végén *Vass István* főmérnök készített erre tervet, melynek fő gondolata a *teljes kiszáritás*, mely csak Pátfalu környékének tórészét nem érintené, ahol halastavak maradnának. Így ez a terv sok tekintetben hasonlít *Goldemund* tervéhez, a harántgáttól eltekintve. A mélyebb területek vizét ő is szivattyúteleppel gondolja a főcsatornába emelni. A munka költségeit 14 millió aranykoronára számította; ezt a fertői birtokosok az államtól kölcsön vennék s a bevételekből visszafizetnék. Minthogy ez a terv annak idején nagy tetszésnek örvendett, *Darányi* földművelésügyi miniszter 1902-ben agrogeológusokból és vegyészekből álló kutatóbizottságot küldött ki, melynek tagjai *Szontágh Tamás*, *Marosy Pál*, *Asbóth Béla lovag* és *Horusitzky Henrik* voltak. A bizottság azt a feladatot kapta, hogy a *tófenék talajneveit megállapítsa s azokat mezőgazdasági szempontból megvizsgálja*. Teljes hónapon keresztül mezítláb gázolták és tapogatták a tófenék iszapját, 157 fúrást végeztek és 48 begyűjtött talajnemet iszapoltak és elemeztek meg. Nagy és fáradtságos munkája eredményeként a bizottság megállapította, hogyha a tó kiszáritása sikerülne, akkor is csak a *nyugati és északnyugati szegélyen lehetne jobb minőségű termőföldre számítani* (tehát a mostani osztrák területen); a *déli oldalon* (ma magyar tórész) *gyenge*, a *keletin* határozottan *rossz* minőségű talajt lehet nyerni. Kimondotta, hogy „a tó lecsapolása után nyert talaj egy részének értéke gazdasági szempontból legalább is kétséges”. Csak nagyon gondosan megépített *öntöző berendezésekkel* volna lehetséges valamit termelni, mert a „Fertő medrének talaja s azon az esetleges szárazzátétel után remélhető növényzet olyan természetű, mely csak kellő nedvesség mellett vegetál és díszlik s mihelyt a víz eltávolodik, elhal”. Tekintettel a lecsapolási nehézségekre, a terület nagyobb részének rossz minőségű talajára, valamint arra a kedvezőtlen hatásra, hogy a környék elveszítené páradús levegőjét és a szőlőtermelés ezáltal nagyon sokat károsodnék, *a bizottság a leghatározottabban a lecsapolás ellen foglalt állást*. Jelentésében hangsúlyozta, hogy *a tavat feltétlenül szabályozni kell, víztükrét állandósítva!*

Megemlítettem *Károlyi Sándor* miniszteri tanácsosnak a háború utáni időkben készített tervét, mely szintén a Fertőmeggyestől északra levő parttól Illmitzig építendő gáttal elzárná az északi tómedencét a délitől s ez utóbbit kiszáritanák, előbbit tónak hagynák s a Vulka vizével táplálnák. Ha a tulajdonosok akarják, később ez a rész is kiszáritandó volna. A magyar Fertő birtokosai nagyjában elfogadták a tervet s az osztrák hivatalos körök is tudomással bírtak róla.

[134](#) Azután tiltakoztam *dr. Bojko*-nak ama megállapítása ellen, mely szerint a magyar kutatók olyan keveset foglalkoztak a Fertő természeti viszonyaival, hogy tudományos szempontból csaknem teljesen szűz terület. A tóra vonatkozó irodalom ugyanis azt mutatja, hogy a magyar tudományosság megtette itt is a maga kötelességét. Persze a Balaton természeti viszonyait jobban ismerjük, de a Fertőről se mondhatjuk, hogy „szűz terület”. Amikor az osztrákok átvették a tó negyötöd részét, az osztrák tudományos akadémia természettudományi osztálya elhatározta a Fertő természeti viszonyainak alapos felkutatását. Ámde ez is csak elhatározás maradt. A tó keleti feléhez tartozó területen néprajzi, növénytani és állattani szempontból valóban szépen dolgoztak, de a *tóval* magával alig foglalkozott valaki.

Ráműtattam arra, hogy a Fertő igazi alföldi, nagyon sekélyvízű sós tó, amilyen – sokkal kisebb méretekkel – a mi Alföldünkön nagyon sok van még ma is (Pilicsi tó, szegedi Fehér tó stb.). Nagyon sokat lecsapoltak s az eredmény az volt, hogy óriási szikes területek keletkeztek a helyükön. Ilyenné válnék a Fertő kiszáritott medre is. Az Alföldön egymillió holdnyi területet borít a hasznavehetetlen szikes, s hazánk legnagyobb problémája, hogyan lehetne ezeket megjavítani. Az ország legjobb tudományos elméit foglalkoztatja ez a kérdés már azért is, mert az elszikesedés réme évről-évre mind többet hódít uralma alá a termőtalajból. Sokan már arra gondolnak, hogy a szikes területeket újból vízzel kellene előnteni...

A Fertő életében voltak idők, amikor önmagától száradt ki csaknem teljesen. Így 1865–1871 között csak a legmélyebb részeken voltak kisebb pocsolók és tocsogók. Az iszap kőkemény cserepek alakjában száradt ki; a kivirágzott só vastagon borította s a szél felhők alakjában kavarta fel a parányi szóda- és glaubersó kristályokat. A kiszáradt tómeder egyes részeit megpróbálták felszántani és bevetni, de a legtöbb helyen sikertelenül. Az egyik fertői nagybirtokos *legelő céljaira* 2398 holdnyi területet adott bérbe s tíz esztendőn keresztül bér fejében csak annyit kapott, hogy *évente* 58 (ötvennyolc) forint jövedelme volt ezért az óriási területért! Ennyi jövedelmet hajtott a kiszáradt Fertő tekintélyes darabja.

Ráműtattam a *nádasok* jelentőségére is. A Fertő körül nagyon széles, mintegy 25.000 hold kiterjedésű nádas terül el. Legnagyobb része összefüggő öv, de többszázholdas nádszigetek vannak a nyílt vizek területein is. A nád 3–4 m magasra nő, igen kemény, nem törékeny, nagyon értékes s Közép-Európában sehol sincsen hozzá hasonló. Igen értékes, keresett kiviteli cikk; a silányabb nád kitűnő zöld és száritott takarmány. A magas nádat ősszel és télen aratják; a nádaratás nehéz munkájából él télen a partvidék lakosságának tekintélyes része.

135A Fertő kiszáritása megsemmisítené ezeket a nádasokat, de megsemmisítené a messze földön híres *madárvilágot* is. Számos itt költő madárfaj mellett az őszi és tavaszi madárvonulások alkalmával nagyon sok északi vízimadár telepszik meg s él heteken keresztül a nyílt vizeken és a nádasok csöndjében. A Fertőn eddig mintegy 250 vízimadárfajt figyeltek meg s olyan fajokat ejtettek el, melyek addig a tudomány előtt is ismeretlenek voltak. Nem csoda, hogy a magyarok és osztrákok is „madárparadicsom” néven tisztelik tavunkat.

Magasabb vízállás idején jól jövedelmez a fertői *halászat* is, ámde alacsony vízállás alkalmával szárazra kerülnek a varsák és az őseredeti híres fertői halkerítők. A tó vízszintjei lehetetlenné teszik a halállomány megbízható kifejlődését.

A Fertőnek jótékony hatása van a környék *szőlőtermelésére* is. A tó vize és nagymennyiségű laza iszapja jelentékeny hőtömeget képes felhalmozni s ez a környék levegőjének hőmérsékletingadazásait mérsékli. A nagyfokú párolgás sok vízpárát juttat az eléggé csapadékhiányos (évi csapadék átlag 550–600 mm) környék levegőjébe s így a nyugati partvidék szelíd, bájos domboldalain elterülő ősi, híres bort adó szőlőterület a tavaszi fagyveszélyeket és a nyári nagy szárazságokat nem érzi meg. Mind a lakosság, mind a kiszáritás ellenzői a nagy jövedelmet adó szőlőművelést féltik a legjobban. Ősi tapasztalat ugyanis, hogy mindenkor, amikor a Fertő vize nagyon megapadt, vagy a tó teljesen kiszáradt, az egész partvidék szőlőtermelése mind mennyiségileg, mind minőségileg rendkívül megcsökkent. Tagadhatatlan tehát, hogy a kiszáritás, vagy az olyan szabályozás, amely a tavat nagyobb mennyiségű víztől állandóan megfosztaná, megsemmisítené az ősi és igen jónevű szőlőművelést is, kitéve a szárazságnak és a tavaszi fagyoknak. Ez pedig súlyos csapás volna, hiszen a Fertő körül mintegy 5000 hektár szőlő van, s ez átlag évi 120.000 hektoliter igen jó bort terem.

Kétségtelen, hogy a *mai állapot* egyáltalában *nem kielégítő*. Minden tekintetben az volna a *legtermészetesebb és gazdasági szempontból is a leghasznosabb megoldás*, ha a Fertőt úgy szabályoznák, hogy az időjárástól és egyéb eddig ismeretlen viszonyoktól függetlenül *állandó víztükrot biztosítanak neki*. Mert nagyon féltő, hogy az esetleg óriási költséggel végrehajtott kiszáritás nem, fog sikerülni s a Fertő *kultúrsivatag*gá fog változni...

...A vita végén *Goldemund* mérnök hosszabban válaszolt a felszólalásokra s igyekezett az ellenvéleményeket csökkenteni és megdönteni. Tervét minden tekintetben jónak, kivihetőnek, hasznosnak ítélte és minden állítását fenntartotta.

...Azóta hat esztendő telt el. Világtörténelmi események zajlottak le s nagyon sok változást éltünk át. A Fertő is megváltozott; vize fokozatosan emelkedett, halászata javult s a fürdőélet **136**s vízisportok újra fellendültek. A nagy tó víztükre a tervezések ellenére is ott csillog városunk közelében, gyönyörű változatosságot adva a környék sok bájos szépségének.

Az itt ismertetett vita szereplői közül többen eltávoztak az élet színpadáról. Talán maga a vita is lassanként feledésbe ment. Ámde oly sok érdekes adatot tartalmazott, hogy kár volna, ha végleg elmerülne a feledés ködében. Azért készültek ezek a sorok, hogy ez ne történjék meg. Lehet, hogy az utánunk következők hasznát látják, ha egyszer újból előtérbe kerülne a Fertő sorsa.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Dr. Varga Lajos: Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról. / Dr. Varga, Lajos: Eine Debatte über das Schicksal des Neusiedlersees.

Dr. Varga, Lajos: *Eine Debatte über das Schicksal des Neusiedlersees.*

Verf. berichtet über den Verlauf der lehrreichen Debatte, die in dem Ingenieuren- und Architektenverein in Wien über das Projekt der Trockenlegung des Neusiedlersees (von Ing. *Goldemund*) am 6. und 14. Juni 1933 abgehalten wurde. Verf. bespricht zuerst das Projekt selbst, das anscheinend auch von den offiziellen Regierungsstellen angenommen wurde. Das Projekt pfant einen *Querdamm* zwischen *Rust* und *Illmitz*, sowie einen Seitendamm nördlich von dem ersteren zu errichten. Südlich von dem Querdamm und westlich von dem Seitendamm soll der Neusiedlersee trockengelegt werden; der übrige Teil soll mit ständig gleichgehaltenem Wasserspiegel der Fischerei zugelassen werden. Die trockengelegten Gebiete würden der *Landwirtschaft* zugeführt und der ehemalige Seeboden soll zum *Reisanbau* verwendet werden. Der Zweck der großen Seeregulierung war die Bekämpfung der Erwerbslosigkeit und damit im Zusammenhang eine *Siedlungsaktion* einzuleiten, bzw. landwirtschaftlichen Unternehmungen Raum und Arbeit zu bieten.

Danach bespricht Verf. die Meinungen und Darlegungen der Fachleute, die sich *für die Trockenlegung* des Sees ausgesprochen haben und dann führt er die Meinungen der Fachleute auf, die sich *gegen das Projekt*, also *für die Erhaltung* des Sees geäußert haben. Die *Naturschützer* bewiesen, daß der Neusiedlersee ein *Naturdenkmal von internationaler Bedeutung* ist. Die *Ornithologen* wollten den See als *Vogelparadies* für die wunderbar reiche Vogelwelt erhalten. Viele Naturwissenschaftler *bezweifelten die Möglichkeit eines erfolversprechenden Reisanbaues* und verlangten eine allseitige *Erforschung* der Naturverhältnissen des Sees, die derzeit noch sehr wenig bekannt sind. Andere wiesen darauf hin, daß durch die Trockenlegung der alte und weltberühmte *Weinbau* der Seeumgebung am höchsten gefährdet wird, weil einerseits die Wassermenge des Sees das Klima mildert, andererseits die Spiegelwirkung des Wassers für den Weinbau von

größter Bedeutung ist.

Viele verlangten, daß der See so geregelt werden soll, daß sein *Wasserniveau ständig wird*. Eine Hebung und Sicherung des Wasserstandes ist tatsächlich unaufschiebbar, damit der See nicht den oft katastrophalen Veränderungen des Wasserstandes untergeworfen werde.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / tóth-lipcsei Fabricius Endre: Sopron és a Napoleon-i háborúk.

137 tóth-lipcsei Fabricius Endre: Sopron és a Napoleon-i háborúk.

Dédatyám, *Fabricius Endre* Sopron sz. kir. város polgármestere és országgyűlési követe családi érzéstől indítva megírta latin nyelven a család krónikáját, ezenkívül a családra, annak egyes tagjaira vonatkozó okmányokat, fontosabb levelezést összegyűjtve, megalapozta és lényegesen kibővítette a család levéltárát. Mindkét forrás bőségesen tartalmaz Sopron várost is érdeklő adatokat. Ez anyagból közlöm a napoleoni háborúknak, amely időben dédatyám még soproni ügyvéd volt, Sopron városát érintő részeit.

A napoleoni háborúk nemcsak egész Európát mozgatták meg, de lázba hozták az egyes családokat és nem egy családban különösen a mozgalmakban szívesen résztvevő ifjúságot is. A napoleoni háborúban a Fabricius család soproni ágának három tagja vett részt katonasorban.

Dédatyám testvére, Teofil, aki Sopronban 1779 január 3-án született, egy csíny elkövetése után a büntetéstől való félelmében megszökött otthonról és Bécsben az Alster-laktanyában katonának jelentkezett, ahol a gyenge testalkatú, tizenöt éves fiút 1794 július 4-én reggel a Hoch- und Deutschmeister ezred III. zászlóalja 4. századában felekkették. Nem bírván azonban a nehéz csizmában és mintegy 30 kg súlyú felszereléssel való napi 8 órai gyakorlatozást, könnyebb örszolgálatra rendelték a Burg főőrségén, bástyáin és folyosóin. 1795 júniusában kórházba került, ahol hét hétig feküdt, majd mint „Gefreiter” francia foglyszállítmányokat kísért. 1796 május 9-én reggel az egész ezred az olasz harctérre indult, ahol a francia hadsereg Napoleon tábornokkal az élén szorongatta a Habsburg birodalmat.

Wiener-Neustadton, Schottwienen, Semmeringen, Leoben, Lienzen át az Etsch melletti Montebaldo felé menetelt az ezred, hogy csatlakozzék a Mantua felszabadítására rendelt sereghez, amelyet gróf Wurmser vezetett. Napoleonnak itt 35.000 főnyi serege volt, míg gróf Wurmseré csak 25.000 főből állott.^{*(85)} Az ütközet Mantuánál augusztus 5-én reggel kezdődött és egész napon át tartott. *Fabricius Teofil* délután ballábán lőtt sebet kapott és a franciák előnyomulása folytán fogságba esett.

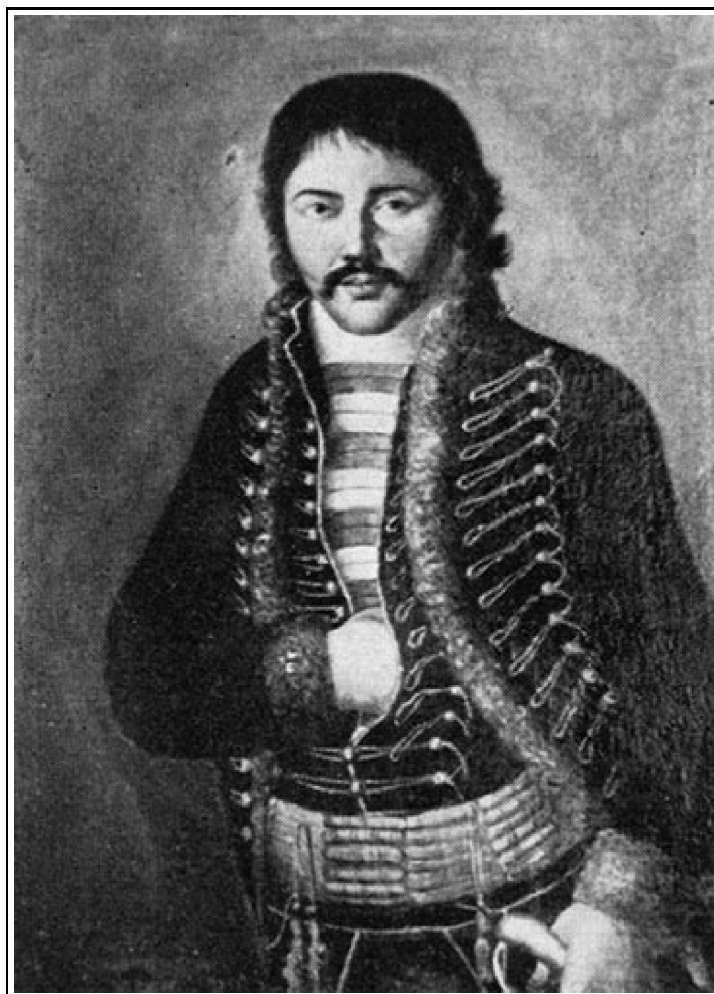
Számos bajtársával Castiglionén keresztül a milánói kórházba került. Felgyógyulván, hogy a franciák durva bánásmódjától szabaduljon, felcsapott katonának a IV. Károly spanyol király részére toborzott *Elias von Courten*-féle svájci ezredbe több fogolytársával együtt, mikor is a franciák az átengedett foglyok után fejenként 20 tallért kaptak a svájciaktól. Az újoncok 138 augusztus 20-tól 22-ig Génúába meneteltek, 25-én egy háromárbócosra szálltak, hogy azon Barcelonába jussanak, ahova szeptember 17-én érkeztek meg. Ott beosztását megkapván, Mallorca sziget fővárosába, Palmába vezényelték, ahol a „Castell”-ben 14 hónapot, Mallorca és Minorca szigetén összesen 9 évet töltött katonasorban, amely idő alatt családja semmit sem tudott róla. 1809-ben anyjához fordult levéllel, ebben leírta nehéz sorsát és kérte kiszabadítását. Anyja az osztrák követséghez fordult, igazolta fia nemességét, melyszerint az osztrák hadseregbe nem lett volna besorozható, és lefizetvén 200 ezüst tallér váltságdíjat, sikerült kiszabadítania fiát.

Fabricius Teofil 1809 augusztus 29-én külön 65 spanyol tallér lefizetése után megkapta az obsitot és aznap egy holland tengerészkapitány hajójára szállva, otthagya azt a helyet, ahol – mint később bátyjának írta – megtanulta Jézus Krisztus kínszenvedéseit megismerni. Spanyol-, Franciaországon és Svájcban át, a svábok és bajorok földjén keresztül tért haza, útba ejtve Montbellicot, Manchestert, Lyont, Schneffet, Bernt, Schaffhausent, hol gyalog, hol szekéren utazva, míg a Dunán hajón Bécsbe érkezett, hová anyja időközben költözött. Ezt az utat 54 nap alatt tette meg és betegen érkezett haza. Felgyógyulása után egy bécsi sebész-borbélyhoz szegődött oly feltétellel, hogy a bécsi egyetemen az orvos-sebészi előadásokat is hallgathatta; tanulmányai közben a soproni ág. h. ev. egyház ösztöndíjjal, testvére, *Fabricius Endre*, akkor még soproni ügyvéd pedig pénzsegéllyel támogatta. A bécsi egyetem orvostudori oklevelét 1812-ben nyerte el; 1813-ban Bécsben a Harmarkt 734. sz. házban megnyitotta orvosi rendelőjét és 18 esztendeig mint jeles sebész és szülészorvos működött. 1831 augusztus 30-án orvosi jogát *Tirolt Keresztély* sebésznek 7000 forintért eladta és visszavonult. Elhunyt 1847 február 7-én Bécsben; végrendeletében a soproni ág. h. ev. egyháznak és a soproni szegényeknek 300–300 forintot hagyott.

Fabricius Endrének, a későbbi polgármesternek öccse, *Dániel*, aki 1782 május 31-én született Sopronban, ugyancsak a napoleoni háborús láztól hajtva, 1793 december havában megszökött otthonról és 11 éves korában a bécsi Wenzl Coloredo ezrednél felvételre jelentkezett, ahol dobosként besorozták és 1794 februárban az ezreddel már Olaszországba menetelt. Ott résztvett különféle ütközetekben, 1796 februárjában azonban megbetegedett és Mantuában a katonai kórházban 14 éves korában elhunyt.

Fabricius Alajos, az előbbieket testvére, aki 1784 február 21-én született Sopronban, 1799-ben, tehát 15 éves korában a Wiener Freichor ezredbe lépett s ott három esztendeig katonáskodott. Amikor betegsége miatt elbocsátották, Bécsben aranyművesmesterséget [139](#)tanult és 1804-ben felszabadult. Több bécsi ötvösmesternél segédként dolgozott, azután önállósította magát. 1815-ben Sopron vármegyétől nemességéről bizonyítványt kapott. Elhunyt 1818-ban Bécsben.

Napoleon tábornok nem állott meg Lombardiánál, közelebbről is szorongatta a Habsburg-birodalmat. *Fabricius Endre* soproni ügyvéd – mint családi krónikájában írja – 1805 október 15-én rosenecki Weckher József, herceg Esterházy Miklós udvari orvosának és Sopron vármegye tisztí orvosának leányát, Erzsébetet nőül véve, mialatt vígan ünnepelte esküvőjét, Napoleon vezetésével a franciák az osztrák birodalomra törtek. Bécsset ostrommal bevették, sőt már Magyarország határát is elérték.

Fabricius Endre soproni ügyvéd, utóbb Sopron sz. kir. város polgármestere és országgyűlési követe (1802).

József nádor rendeletére Sopron vármegye *Eötvös Ferenc* alispán elnökletével választmány küldött ki, melynek tagjai mint határbiztosok küldettek az országhatárokra, hogy ott szemmel tartsák az ellenség közeledtét s mihamarab veszélyt gyanítanak, azt a kirendelt hírnökök által tüstént hírül adják, a lakosságot megnyugtassák és az ellenség zsákmányolása ellen megóvják.

Ily határbiztosokul tizenkét, többnyire fiatal nemes ügyvédet választottak, így Tóth Józsefet, Torkos Samut, Ruzsa Jánost, Régnér Jánost, Wohlmüt Józsefet és a többi közt Fabricius Endrét. Ez utóbbi felügyeletére Sérc, Fehéregyháza, Feketeváros és Széleskút helységek környéke tartozott. Szállása Fehéregyháza község jegyzőjénél volt. A hegyvonulatok csúcsain egy-egy őrszemet állíttatott, ő maga pedig, gyakran éjjel és nappal egyaránt, ellenőrző körútra ment.

Mint határbiztos november 11-én írta első jelentését, december 7-én az utolsót. November 14-én a franciák elől a steinfeldi lőporgyárból mentett 54 szekérenyi lőport, egy éjjel Fehéregyházán őriztette és másnap továbbította Nezsider felé. November 16-án Machiáni kapitány 80 lovassal indult Bécs felé; [140](#)Fabricius Endre 20 lovaszt adott melléje az utak figyelésére és lovasküldöncökül. November 18-án vette a hírt, hogy szomszédos határbiztos társát, *Torkos Sámuel*t és a melléje adott *Sohajda* nevű hadnagyot az ellenséges

franciák letartóztatták és ezért személybiztonságuk érdekében a vármegye bizottságától francianyelvű megbízó okmányt kért. November 19-én Machiani kapitány lovasaival Fehéregyházáról Sopron felé távozott. November 23-án arról értesült Fabricius Endre, hogy 30 francia lovas este a Lajta melletti Bruckban járt, ott enni-inni kértek, majd eltávoztak. 30-án arról értesült, hogy 600 főnyi francia lovasszázada Bruckon és a mosonmegyei Parndorfon át Pozsony felé halad. December 7-én határbiztosi szolgálatában Horváth János szolgabíró váltotta fel.

December közepén megkötötték a pozsonyi békét, így ez alkalommal Sopron városa mentesült a francia hadsereg beözönlésétől és néhány évi nyugalom következett. Ez időben Sopron városát más veszély érte.

1808 június 19-én, 22. és 24-én Sopronban oly nagy tűzvész pusztított, hogy majdnem az egész külváros leégett. Június 9-én reggel 9 órakor a Szentlélek templommal szemben, Schoffer János kovácsmester 439. sz. házában keletkezett tűz. Ez átterjedt a Schripper-,¹⁽⁸⁶⁾ Kocsma-,²⁽⁸⁷⁾ Kispócsi-³⁽⁸⁸⁾ és Hosszú-utcára,⁴⁽⁸⁹⁾ egészen a Domonkosok zárdájáig. Június 22-én délután 1 órakor a Kaszinó-tér 119. sz. alatti Kager-házban, a Vághy-féle ház mellett keletkezett tűzvész és lángba borította a Hinterneustift-⁵⁽⁹⁰⁾ és Ógabonateret. A házak a gróf Festetics-majorig leégték. Június 24-én reggel 4 órakor az Ispotály-hídon 234. sz. alatt a Schiller-féle ház borult lángba és a tűzvész elpusztította a Kovács-utcát, a Färber-Gasselig.⁶⁽⁹¹⁾ Háromszáz háznál több pusztult el a három tűzvész alkalmával, a lakosságnak szinte felbecsülhetetlen kárt okozva.

1809-ben, midőn a város a tűzvész okozta kárból még magához sem tért, április elején a király híriül adta, hogy Károly főherceg vezérlete alatt a franciákkal háborúba kénytelen bocsátkozni. Napoleon nemsokára Bécs alá érkezett és azt május 12-én elfoglalta, majd Magyarország felé vette útját és május 29-én délután 5 órakor az ország határát átlépte, előre elküldvén három nyelven fogalmazott kiáltványát, hogy a magyarok Rákos mezején maguknak királyt válasszanak. E felhívásnak azonban nem volt meg az az eredménye, amit Napoleon várt, sőt a nemesség önkéntes felkelésére vezetett.

A városi tanács május 18-án már németnyelvű falragaszokon ¹⁴¹figyelmeztette a polgárságot, mégpedig „felsősségesen és atyailag”, hogy arra az esetre, ha a város kapui előtt és a városban ellenséges csapatok jelentkeznének, mindenki nyugodtan és csendben tartózkodjék lakásán, az utcán ne gyülekezzen és a városi tanácsnak kiadandó rendelkezéseihez alkalmazkodjék. A polgárság a rendelkezésnek engedelmeskedett is és ahhoz tartotta magát.

A francia csapatok Beauharnais Eugène olaszországi alkirály, francia fővezér vezetésével jöttek az országba és Sopronba. A fővezér a gróf Széchenyi-palotában szállásolt, a főtiszteket és magasabb rangú katonai hivatalokat tehetősebb polgároknál, két gyalogezred legénységét részint polgári házakban, részint a Schlipper-kapun kívül a Hutbügel nevű földeken a város által épített deszkabarakkokban helyezték el.

A katonák ellátására Sopron vármegye a bekebelezett három szabad királyi várossal együtt naponta 40 ökröt, 120 akó bort, 20 öl fát és a szükséges kenyeret tartozott rendelkezésre bocsátani. A francia sereg Sopronon át Győr alá vonult; itt a vár elfoglalása után a franciák július 12-én az osztrák hadvezetőséggel fegyverszünetet kötöttek. Az előbb említett két gyalogezred visszatért Sopronba s ittmaradt november közepéig.

A városi tanács az ellenséges csapatok parancsnokságával a felmerült ügyeket a legsímábban iparkodott elintézni. Június 2-án gróf Lauriston francia tábornok és a megyei bizottság a magánházakban elszállásolt katonák ellátására vonatkozó francia és németnyelvű szabályzatot adott ki. E szerint a szállást adó tartozott minden francia katonának reggelire egy pohárka pálinkát vagy egy félmesszely bort, ebédre levest, fél font

marhahúst és főzeléket, vagy e helyett tésztát egy messzely borral, vacsorára levest és főzeléket, utóbbi helyett fél font húst és egy messzely bort, ezenfelül egész napra másfél font kenyeret adni.

Ebből az időből származik az a soproni szójáték, hogy midőn a soproni polgár a nála beszállásolt francia katonát babfőzelékkal vendégelte és a francia katona „C'est bon”-nal adott tetszésének kifejezést, a soproni polgár indignálódva felelte, hogy „Te san net ‚See-Bohn’, sondern Dudles-Bohn”, vagyis, hogy nem a Fertő melletti dülön termett rosszabb minőségű babból készült a főzelék, hanem a kiváló minőségű és Dudlesz-dülőben termett babból.

Június 29-én *Billet* térparancsnok és a városi tanács francia és németnyelvű rendeletben minden vendéglősnek, kávéfőzőnek, sörkimerőnek megtiltotta, hogy a katonáknak este 9 óra után, tiszteknek és polgároknak 11 óra után ételt vagy italt kiszolgáltassanak és egyszersmind mindennemű hazárdjátékot is eltiltottak.

142 Augusztus 4-én *Riccé* brigadéros-tábornok közölte Sopron vármegye képviselőjével, hogy a császár parancsára egyedül *gróf Daru* intendáns-tábornok jogosult rekvirálásokat követelni és csakis *Riccé* tábornok útján rekvirálhat a vármegye; ezért egyéb helyről történt rekvirálási felhívást figyelmen kívül kell hagyni. A magánházakban elszállásolt, vagy magukat elszállásoló tiszték és katonák személyi lapot tartoztak kiállítani, amelyet a szállásadó 24 órán belül 50 forint pénzbírság terhével a városi előljáráshoz tartozott benyújtani.

Billet tábornok, térparancsnok augusztus 4-én francia nyelven kiadott és a városi tanács által német nyelvre fordított rendeletével valamennyi katonának és katonai személynek szigorú büntetés és börtönnel sújtás terhével megtiltja, hogy a szántóföldeken, szőlőkben, kertekben, telkeken a gyümölcs megdézsmálásával kárt okozzának. A város kapuinál álló francia őrséget utasította, hogy minden bejövő francia katonát vizsgáljanak meg és ha lopott gyümölcsöt találnának nála, az illetőt azonnal tartóztassák le.

Július 22-én *Riccé* tábornok, magyarországi intendáns Pozsonyból igen udvarias formában felkérte a vármegyét, hogy bocsássák rendelkezésére a megyében befolyó kincstári jövedelmek kimutatását, számvitelét és kezelését, az évi bevétel és kiadás kimutatását, a megyei pénztári készlet és a raktárak készlete kimutatását, van-e a megyében kincstári birtok, üzem vagy gyár, annak kimutatását, miből és mennyit rekviráltak eddig a francia hadsereg részére.

Ugyanekkor értesítette *Riccé* tábornok Sopron vármegyét, hogy a vármegyére 1,957.647 frank hadisarcot vetett ki; minek negyedét bankócedulákban lehet fizetni, melynek frankra való átszámítását rendelet fogja szabályozni, másik negyede élelmi- és egyéb szükségleti cikkekkel fizethető, ebből levonásba kerül a július 7. óta *gróf Daru* intendáns-tábornok által rekvirált 3432 mázsa búza, 2747 mázsa rozs, 12.682 mázsa zab, 6341 mázsa széna, 4756 mázsa szalma értéke. A hadisarc másik felét arany-ezüst érmékben, vagy váltókban kell fizetni a meghódított országok jövedelmei intézőjénél, *De la Beouillerie*-nél Bécsben, 10–10 naponként egytized részben.

Ebben az értesítésben közölte *Riccé* tábornok, hogy ezenfelül tartozik a vármegye 3728 öl köpönyegposztót, 5813 öl kék ruhaposztót, 301 öl skarlátpiros posztót hajtókákra, 4932 öl fehér posztót mellénynek és nadrágnak, 18.647 öl vásznat, 977 öl nyers vásznat, 29.313 öl ingvásznat, 23.552 font borjúbőrt tölténytáskának, 4588 font marhabőrt és 1835 font borjúbőrt kiszolgáltatni. Ezenkívül tartozott a vármegye 25 drb. 5–8 éves, 4 láb és 8–10 hüvelyk magas remondalovat 15 napon belül Bécsbe *Thevenin* tábornoknak, a remondaügyek főfelügyelőjének átadni. A lovak értékét 143360 frankban számították és ezt

a fizetendő érmeösszeg értékébe kellett beszámítani.

A felsorolt naturáliák, ezenkívül *Duval* intendáns részére július-szeptemberben átadott 3948 mázsa liszt, kereken 200.000 liter bor, 5549 mázsa marhahús, 321 drb. ló értéke a francia parancsnokság megállapítása szerint összesen 2,065.449 bankóforintot tett ki.

Az elszállásolt francia katonaság túlzott követelését akarta *Boinod* tábornak szeptember 5-iki rendeletével kiküszöbölni, amikor a napi ellátást újból szabályozta és napi adagul másfél font helyet fél font húst, továbbá egy icce bort és két lat főzeléket állapított meg. Ezt a rendelkezést a vármegye nevében *Simon László* aljegyző hozta a lakosság tudomására, azzal, hogyha a beszállásolt katonák többet követelnének, mutassák fel a tábornok francia nyelven kinyomtatott rendeletét.

Bonaparte Napoleon tábornok egykorú olajfestésű képe, amely 1809-ben került Sopronba a Fabricius család tulajdonába.

Szeptember 7-én a városi tanács a hadtestparancsnok tábornok felhívására figyelmeztetést bocsátott ki, hogy a polgárok, az átutazó és idegen kereskedők a francia katonák felszerelési tárgyainak vásárlásától tartózkodjanak, mert akit rajtaérnek ezen a cselekményen, a francia katonai bíróság szigorúan megbünteti.

A városi tanács és a megszálló francia sereg parancsnokai közt a lehető legjobb egyetértés uralkodott, írja

Fabricius Endre soproni ügyvéd családi krónikájában. A franciák úgy viselték magukat, hogy a város polgárainak nem lehetett okuk panaszra, úgyhogy a megszálló francia katonák inkább barátoknak, mint ellenségnek tűntek fel.

Egyedüli teher volt a megszállás pénzügyi része. A természetbeni és pénzbeli hadisarcot a polgároknak kellett előteremteni, [144](#) amit tekintélyes terhet jelentett. Így *Fabricius Endre* 350 forintot fizetett a hadisarcra és e mellett el kellett látnia a hozzá beszállásolt magasrangú tiszteket, ami az előbbi összeg ötszörösére rúgott. Hozzá szállásolták városháztéri házába *Dessaix* tábornokot segédtsíjával, *Mondehard* egészségügyi tiszteket, *Testé* tábornokot segédtsíjával stb. Közülük *Testé* tábornok a győri ütközetben megsebesülván, hosszabb ideig részesült nála ápolásban is, s ezt ő felgyógyulása után úgy hálált meg, hogy távozásakor Napoleon olajfestésű arcképét ajándékozta neki, amelyen Napoleon még mint tábornok van ábrázolva. E kép jelenleg *Fabricius Endre* dédunokájánál, *Fabricius Béla* mérnöknél van Budapesten.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Angyal Endre (München): Sopron barokk színháztörténetéből.

Angyal Endre (München): Sopron barokk színháztörténetéből.

Herceg Esterházy Pálnak, Magyarország nádorának, a jeles egyházi írónak és a dunántúli barokk nagy mecénásának tiszteletére fényes színelőadást rendeztek a soproni jezsuiták 1681-ben. Szent Pancratius vértanaságát dicsőítő dráma került előadásra nagy színi pompával. A földi szereplőkön (Diocletianus császár, Pancratius, Cledonius, Dionysius, a pápa, a császári őrség prefektusa, Pancratius nevelője, szenátor, három pogány pap, négy tiszt, négy udvaronc, hírnök, hét katona, két ifjú, Cledonius szolgája, két börtönőr) kívül a keresztény Kozmosz és a Végtelenbe stilizált allegóriák képviselői is megjelentek. (Belzebub hat szolgájával, Krisztus géniusza, a Hit, Állhatatosság, Erősség, Egyház, Hitbuzgóság, Kegyeség, Ártatlanság, Máriatisztelek, Igazságosság, Tisztaság, Irgalom, Bökezűség, Bűnbánat, Félelem, Gőg, Alázatosság, Gyönyör, Nemesség, Bálványimádás megtestesítői, a Divina Providentia, Morpheus, Esterházy herceg géniusza, egy angyal, Megaera, fúriák, kárhozottak.) E hetvenkét szereplő mellett nagy statisztacsoportok élénkítették a színt: bűvészek, kovácsok, szakácsok, kereskedők. Az előadás barokk ragyogását fokozta az operaszerűség is: a színdarab átmenet a beszélt drámából a zenedrámába, hisz az allegorikus közjátékokat, az úgynevezett chorusokat énekesek adták elő. Így pl. a Hit szerepét Prontner János György, Esterházy herceg udvari diszkantistája, az Állhatatosságát Haas János Frigyes, gyermekszoprán, a drámát előadó soproni kollégium növendéke, az Erősségét Puecher Mátyás kőszegi diszkantista énekelte. Az intézet növendékein kívül tehát a herceg jóvoltából két énekművész is szerepel, s valószínűleg a zenekíséretet is az udvari zenekar látta el.

Az előadásról a Bécsben nyomott program egyetlen fönmaradt, [145](#) Németországban található példány a tájékoztató. [1\(92\)](#) Eredetileg a hallei magyar könyvtár tulajdonában volt, innen került a berlini magyar intézetbe. [2\(93\)](#) Unikum-volta indokolja tehát, hogy a dráma cselekményét a program-szöveg alapján és nyomán közöljük. A terjedelmes, egész oldalt betöltő barokk cím után a második oldal röviden ismerteti a szent történetét s megnevezi a forrásokat, amelyekből az ismeretlen jezsuita-szerző tárgyát meríti. Ezek a források Surius és Petrus Ribadeneira legendagyűjteményei. Surius kölni kapucinus, Ribadeneira spanyol jezsuita. A szálak tehát a spanyol-német katolikus barokkvilág felé futnak s drámánkat e világ hazai letéteményesévé teszik.

Ezt követi a cselekmény jelenetenkénti leírása, amit az eredeti nyomán adunk:*(94)

146*Prologi Pars prima.*

Genius Excellentissimi Domini Mecoenatis Ecclesiae Theatrum aperit, eidemque exhibitam in Pancratio Martyre Fidei veritatem dedicat. Illa in grati animi tesseram recensitis Excellentissimi Parentis ejus Heroicis pro Fide facinoribus, Zelo gloriae Dei eum obarmat.

Pars secunda.

Fides, Constantia, Fortitudo, loco carnei cordis cusum ferreum, Genio Pancratij ad fortiter servandam susceptam Fidem imponit.

147*Actus primus.*

Scena prima.

Pancratius in bivio constitutus de vitae statu deliberat, demum Fidei Catholicae a Providentia Divina designatus, eidem dat manus.

Scena secunda.

Pancratius Romam proficiscitur, ibidemque a Romano Pontifice conversus unda baptismatis expiatur.

Scena tertia.

Diocletiano de Regni quiete, subactisque Christianis glorianti defertur nuncium, Pancratium spreto Idolorum cultu Christianum esse.

Scena quarta.

Cledonius Filij Fidem periclitari volens, Dijs immolare jubet, quod es negante advertit eum Idolis renunciasse; quare eum ad deferendum propositum hortatur & urget.

Chorus.

Idololatria frustra Christianitatem per vana mundi hujus illicia ad se pertrahere nititur.

Actus secundus.

Scena prima.

Cledonius magno in Pancratium concepto odio proprijs manibus illum Dijs suis immolare statuit.

Scena secunda.

Pancratium ad tribunal accersitum frustra blanditijs a Fide Catholica Diocletianus avertere tentat. Minis tandem terret.

Scena tertia.

Pancratius Parentis insidias animo volvens fortem a Deo constantiam a dusque mortem implorat.

Scena quarta.

Diocletianus nullis valens nec minis nec blanditijs piam Pueri flectere mentem, consilium, quid factu opus, instituit: Svadet pompae voluptatibus & epulis tentandum.

Scena quinta.

Pancratius frustra epulis revocari tentatur.

Scena sexta.

Belzebub suos ad tentandum Pancratium ablegat.

Chorus.

Idololatria incarcerationam Fidem furijs infernalibus tradit cruciandam.

Actus tertius.

Scena prima.

Diocletianus suos in Pancratium favores exprobrat, & perseverantem in Fide suscepta tradi jubet in carcerem.

148 Scena secunda.

Pancratius in carcere ad constantem pro Christo obeundam mortem ab Angelo Custode animatur.

Scena tertia.

Pancratius una cum Instructore suo recens converso ex Carcere extractus, ad ignitam fornacem; Instructor vero ad securim damnatur.

Scena quarta.

Videns Diocletianus nihil nocuisse ignitam fornacem Pancratium, Leonibus eum lacerandum tradit, cum vero & hic Divina liberaretur ope, ignitis laceratus forcipibus, ultimum supplicium obtruncatione capitis subit.

Scena ultima.

Auditus ad mortem Pancratij Coeli tonitruis & coruscationibus, perterritus Diocletianus, ocyus e publico sese proripiens sceptrum cum rallo commutat, multi Ethnicorum conversi in desertum secedunt Eremiticam ducturi vitam.

Epilogus.

Fides sub jugum subactis Impietate & Tyrannide, coelestibus stipata virtutibus gloriose triumphum agit. Munificentia vero Excellentissimi Domini Mecoenatis bene meritae Juventutis de Gryphi Thesauris Praemia offert.

Ez a latin tartalomkivonat ugyan csak nagy vonásokban adja a cselekményt, melynek igazi mivolta csak a szöveg meglétében nyilvánulhatna meg a maga teljességében, mégis ha kiegészítjük a szereplők

jegyzékével, egy fényes barokk színelőadás képe bontakozik ki előttünk. Korának ízlését a maga teljes és tökéletes gazdagságában képviseli a soproni jezsuita-kollégium ez előadása, a barokk mozgalmasságot, amely a túlvilágot is a maga búvkörébe vonja, s a Végtelent, a gravitációtól mentesülő világokat láthatóvá igyekszik tenni. A barokk műalkotásban egymásba áramlik a fizikai és metafizikai világ, miközben a fizikai világ majdnem valószínűtlenné, a metafizikai pedig érzékelhetővé válik.³⁽⁹⁵⁾ Mindez Pancratius-drámánkra is áll. Itt is egymásba örvénylik végesség és végtelenség: pokoli lények jelennek meg, Pancratiust angyali jelenés buzdítja, s a menny dörgéssel, zivatarral kíséri a szent halálát. Az egész mű a barokk világszínház-elmélet jellemző jegyeit mutatja. Hisz a barokk-korszak tisztára színpadi jellegű, a színpadon nyilvánul meg a maga teljességében, s az életet is színpadi formákban látja, nagy színdarabnak, amelyet Isten rendez, tehát alapjában véve valami többé-kevésbé valószínűtlen illúzió-világnak. Ebben az illúzió-világban mindenki a saját szerepét játssza, s a játék fölött majdan Isten, az Abszolútum mond ítéletet.⁴⁽⁹⁶⁾ Ez a fölfogás ¹⁴⁹végelemzésben relativizálja az életet s lehetővé teszi a rétegek egybeolvadásával kapcsolatos, sajátosan barokk lebegést álom és való, e világ és túlvilág közt.⁵⁽⁹⁷⁾ A metafizikai világ a valódi, a mi világunk csak színjáték. A metafizikai világ viszont a maga valódiságában ismét természeti formákban nyilvánul meg s reálissá válik földi értelemben is. Így érthetők meg drámánk kórusai, amelyekben allegóriák (Fides, Constantia, Fortitudo) szerepelnek. Ezek az allegóriák azonban megfordíthatók, hisz az emberi történet metafizikai lényegét testesítik meg, azaz a voltaképpeni valóságot. Az emberi történet pedig a tulajdonképpeni allegória. A valóság a Hit győzelme a Bálványimádás fölött, s Pancratius, Diocletianus földi szereplőitársaikkal együtt barokk szemmel nézve csak allegóriák, a metafizikai történet allegóriái, emberi formában: bábok, színészek. Hogy ez így van, igazolja az, hogy az úgynevezett „allegória” (amely azonban, amint láttuk, csak emberi oldalról az), tehát a közjátékok, chorusok egyrészt keretezik a cselekvényt, másrészt megfelelő részük mindig megelőzi a földi történetet. Így az első fölvonást lezáró chorusban a Bálványimádás földi gyönyörökkel kísérti a Hitet, amint a második fölvonásban a pogány császár ugyanígy fog tenni a Hitet emberi alakban megtestesítő, tehát allegorizáló Pancratiusszal szemben. A második fölvonás záróchorusa pedig a Hitet börtönben sanyargató Bálványimádást mutatja be: s ez a lényege Pancratius következő fölvonásbeli mártíromságának is. S a bevezető és befejező keret világosan erre utal: Esterházy herceg géniusza, akit a Hitbuzgóság a maga és ősei érdemeiért segít, a Hit társaságában nyitja meg a színházat, majd a Hit, Erősség és Állhatatosság alakjai Pancratius géniuszát az üldözött Hit szolgálatára buzdítják. Az Epilógusban pedig a Hit diadalmenetét tart a Kegyetlenség és Zsarnokság fölött, a Bökezűség pedig a griffmadár kincseivel (a herceg ajándékaival) jutalmazza meg az érdemes ifjúságot.

Ez a keret világosan utal a metafizikum, az Isten és vallás világa felé, egyúttal azonban a barokk keretáttörés újabb példáját adja. Túlvilág, allegória, színjáték és a közönség „reális” világa egybefolyanak. A „valóság” átitatódik a színházzal,⁶⁽⁹⁸⁾ s ezáltal még valószínűtlenebbé válik: a háttérben pedig ott az isteni túlvilág, amely az egészbe belenyúl, azt mozgatja. A nézők, s köztük a kollégiumi ifjúság bekapcsolódik a színpadba, egyrészt azért, hogy a nézőtérben ülő herceg géniusza a színpadon föllép, másrészt pedig, mert az évvégi jutalmak kiosztása a színpadi ¹⁵⁰cselekménnyel kapcsolatban történik meg, azt berekeszti.⁷⁽⁹⁹⁾ A barokk egyházművészet nagyszerű alkotásaira utal ez a lebegés és egymásbaáramlás földi emberek, színpad és túlvilág közt. Hasonló egzisztenciális helyzetet fejez ki a képzőművészek nyelvén például a két Asam-testvér müncheni Nepomuki Szent János-temploma. Itt a templomtervező szobrászi és építészeti alkotásába lebegnek az angyalok és az oltár fölött a Szentháromság, másrészt fölül a festészet freskó-víziója nyílik meg, alul szintén emberekkel, körmenetező papsággal, néppel, s közéjük beleáradnak a túlvilág jelenései. A részben rejtett, részben látható s formákat föloldó, fölmorzsoló fényforrások csak erősítik még ezt az egymásbefolyó quiproquot, végelemzésben valószínűtlen, irracionális hangulatot. A hívők földi világa felel meg itt nagyjában a nézőknek, a freskóé a színpadnak, s mindkettő egybefűződik a

Végtelennel, a keresztény Kozmosz világával, másrészt azonban egymással is kapcsolatban áll. A nyelv racionálisabb eszközeivel nehéz ezt még csak homályosan is visszaadni, a barokk művészet valamennyi nagy alkotásából azonban kiérezhető ez a lényeg.

Mint hogy az ember a barokk világban csak allegória, csak szereplő, ezért szerepet is válthat, játszhat látszat és valóság közt, egyszerre lehet önmaga és más is. Hisz már földi létezésében is játszik, szerepet visel.⁸⁽¹⁰⁰⁾ Ezért léphet Esterházy herceg géniusza színpadra, miközben a „valódi” herceg a nézők soraiban ül, mint egyszerre önmaga és más. Az előjáték második része magán a színpadon belül készíti elő ilyen megoszlást, szerepváltást. Itt Pancratius géniusza jelenik meg a Hit és amannak társai kíséretében, tehát a drámai hős megkettőződése, mása, amely azonban egyúttal önmaga is. A színlap nem tüntet föl erre a szerepre külön színész; ez arra utal, hogy maga Pancratius megtestesítője játszotta saját géniuszát, önmaga-mását, énjének túlvilági lényegét, amely lényegnek földi testetöltése csak allegória. S a metafizikai lényeg többi megjelenítőiben is bekövetkezhetik a megoszlás, mihelyt emberi alakot vesznek magukra, tehát „allegóriákká” válnak. Így a Hit az első fölvonást lezáró chorusban mint Christianitas (Kereszténység) jelenik meg, más alakban, de mint ugyanaz. De még az isteni személyek is mint allegorikus szerepek jelennek meg, az Atya mint Divina Providentia, Jézus mint Genius Christi. Tehát még Isten is végtelen létteljességének egy vonását szerepként veszi fel, ha az emberi világban jelenik meg. A megtestesülés dogmája csak fokozhatta ilyen elképzelések népszerűségét. Minden emberi forma ¹⁵¹dacára azonban eleven marad a transzcendencia, sőt a „realitást” is áthatja. Az álomszerű varázst pedig még fokozza a zene, amely magába sűríti az egész mű hangulatát. Ez az érett barokk világa!

Barokk mozgalmasság élteti az egész színmű külső és belső felépítését. Külsőleg a gyakori színváltásban, a mozgalmas jelenetekben, a szereplők gazdag csoportjaiban nyilvánul meg ez a törekvés, belül pedig Pancratius barokk hősi mivoltában, jellemében. Pancratius a keresztény sztoicizmus, a barokk „önmegőrzés”⁹⁽¹⁰¹⁾ hőse: hizelkedések, csábítások, de még a legszörnyűbb kínzások sem tudják megingatni, s hitét híven őrzi haláláig. Ez a sztoicizmus azonban korántsem merev valami, hanem a barokk mozgalmasság formáiba nagyon jól beillik. Hisz a barokk ember fokozottan tudatában van a világ mulandóságának, változandóságának, s így élete is mozgalmassá válik. Az önmegőrzés csak a kísértésekkel, a világ félrevezető hatalmaival szemben érvényesül s maga is telítődik szenvedélyes mozgalmassággal. Viszont Isten felé – ez már az élet szerep-jellegéből is következik – nyitva áll a lélek. Ha a sztoicizmusból hiányzik ez a nyitottság, bűnné fajul el s pusztulás lesz jutalma.¹⁰⁽¹⁰²⁾ Ez a nyitottság Isten felé azonban megvan és eleven Pancratius barokk mártír-sztoicizmusában. Amikor az első felvonás elején még maga is pogány, elfogadja a Providentia Divina intését és a hit útjára lép. A világ kísértései azonban bár megrázzák, nem csábíthatják el. Úgy áll, mint valami barokk szent-szobor: mozgalmas redőkkel, amelyekbe belekap a Sors szele, de arcán az istenközelség elragadtatása és a változást javalló állandóság tükrözik. A dráma befejezésénél pedig végigdübörög az ítélet extázisa szereplőkön, nézőkön egyaránt. Ez a zuhanás és ítélet minden barokk dráma nagy élménye.¹¹⁽¹⁰³⁾ Pancratius, a vértanu diadalmaskodik véren és halálon keresztül, a megrettent zsarnok menekül a trónról, a pogányok nagy serege keresztény hitre tér. Ez a befejezés, amelynek metafizikai keretét már elemeztük, egyúttal a theodicea győzelme, az isteni harmónia diadala, s ebbe fűződik bele a záró ünnepi aktus révén a közönség és az ifjúság világa is.

Az egész dráma pedig, amely méreteivel és pompájával mitsem marad el a német, olasz vagy spanyol kollégiumok ragyogó előadásai mögött, igazolja, hogy Sopron a 17. században is Európa kultúrájának elsőrendű hordozói közt állt. Amint káptalani templomával már a 17. században befogadja a barokk képzőművészetet falai közé, hogy az létrehozza ott egyik kitűnő ¹⁵²alkotását, úgy színházi kultúrájával is

szervesen kapcsolódik a középeurópai, s ezzel európai barokk világra.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Angyal Endre (München): Sopron barokk színház történetéből. / Andreas Angyal (München): Aus Ödenburgs barocker Theatergeschichte.

Andreas Angyal (München): Aus Ödenburgs barocker Theatergeschichte.

Zu Ehren des Palatins und Fürsten Paul Esterházy veranstaltete das Ödenburger Jesuitenkolleg im Jahre 1681 eine prunkvolle Festaufführung des Dramas *Christiana Fortitudo, seu S. Pancratius Martyr*. Neben zweiundsiebzig sprechenden Darstellern, zwischen denen sich neben den Repräsentanten des irdischen Geschehens auch kosmische Erscheinungen und Allegorien vorfanden, traten noch große Statistengruppen auf. Die Zwischenspiele aber waren zur Oper umgestaltet.

Die Inhaltsangabe der Aufführung, die wir im ungarischen Text mit den lateinischen Worten des Programms wiedergeben, offenbart uns ein Bild eines echt barocken Kunstwerkes, wo das Übernatürliche natürlich, das Diesseitige aber eigentlich unwirklich wird. Erscheinungen werden aus der Welt der Unendlichkeit sichtbar, Engel, Teufel, die *Divina Providentia*, das Diesseits dagegen wird zum großen Welttheater. Darum verlangt es auch nach der Form dramatischer Darstellung. Die metaphysische Welt ist die eigentlich wirkliche, wir Menschen spielen bloß Rollen in einem Schauspiel. Andererseits wieder bekommen die Jenseiterscheinungen eine natürlich-sichtbare Form. Es entsteht also ein eigenartiges Schweben zwischen den irdischen und kosmischen Sphären. Die Vor-, Nach- und Zwischenspiele mit ihren „Allegorien“ (*Fides*, *Fortitudo*, *Idololatria* etc.) tragen den eigentlichen metaphysischen Sinn der Handlung und bilden den Rahmen: den Sieg des Glaubens über Tyrannei und Götzendienst. Das irdische Geschehen, das christliche Heldentum und Martyrium des *Pancratius* ist nur ein Abklatsch, eine in irdische Formen sich hüllende Repräsentation dieses jenseitigen Wesensgehaltes, ist also die eigentliche Allegorie im Sinne einer barocken Umkehrbarkeit des Begriffs des Allegorischen.

Dieses Ineinanderfließen der verschiedenen Schichten äußert sich auch darin, daß nicht nur Jenseits und Diesseits, sondern auch Theater und Leben ineinander übergehen. Die Zuschauer werden in die Handlung mit einbezogen, indem die Belohnung der Schuljugend im Rahmen des zum Stück gehörenden Epilogs vor sich geht. Ein Ineinander und Miteinander von Erdenwelt, Theater und Jenseits entsteht, ein barockes *Quiproquo*, vielen Kunstschöpfungen der Zeit ähnlich, so der Münchner Asamkirche, wo Bauplastik, Malerei, Vision gleichfalls ineinander übergehen, und sich mit der Welt der Andächtigen zum metaphysischen, irrationalen Gesamtkunstwerk vereinigen. Und da der Mensch in der Barockwelt bloß Träger einer Rolle ist, kann er sich spalten. So tritt der Genius des Fürsten Esterházy auf der Bühne auf, während der „echte“ Fürst im Zuschauerraum sitzt. *Pancratius* selbst erscheint im Vorspiel als sein eigener Genius, und auch die Träger und Deuter des metaphysischen Wesenskerns können in ihrer körperlich-menschlichen, das heißt „allegorischen“ Erscheinung verschiedene Formen und Gestalten 153 aufnehmen. So tritt *Fides* im Chor nach dem I. Aufzug als *Christianitas* auf. Und selbst die göttlichen Personen erscheinen, wenn sie die Menschenwelt sichtbar werden, in einer Rolle, die eine Seite ihrer unendlichen Wesenheit darstellt: Gottvater als *Divina Providentia*, Jesus als *Genius Christi*. Den traumhaften Zauber dieser barocken sinnlich-übersinnlichen Welt steigert daneben auch noch die Musik.

Barocke Bewegtheit äußert sich auch im gesamten äußeren und inneren Aufbau des Schauspiels: im oftten Bildwechsel, in den bewegten Szenen, im reichen Aufwand an Personen einerseits, im Barockstoisismus des *Pancratius* andererseits. *Pancratius* ist der stoische Held der barocken „Selbstwahrung“. Weder

Schmeicheleien und Verlockungen, noch Folterqualen vermagen ihn seinem Glauben abwendig zu machen: er bewahrt sich bis in den Tod. Dieser Stoicismus ist aber keineswegs etwas Starres, sondern lebt in bewegt-leidenschaftlichen Formen aus, und steht der Unendlichkeit gegenüber offen. Es ist die gleiche Haltung, die uns aus den bewegten Schöpfungen barocker Plastik bekannt ist. Über sein Martyrium hinweg rauscht dann die barocke Extase des Gerichts: der Tyrann entsagt seiner blutigen Krone, die Schar der Heiden bekehrt sich zum Christentum, die göttliche Theodicee triumphiert. Und dieser rauschhaft-metaphysische Schluß strömt vermittels des Epilogs auch in die Welt des Gegenwärtigen, die der Zuschauer und der Jugend hinein. So ist das ganze Werk mit seinem hochbarocken Charakter ein glänzendes. Beispiel dafür, daß Ödenburg schon im 17. Jahrhundert auf den Höhen europäischer Kultur stand, und daß es in seinem Theater allen Anregungen des zeitgenössischen Barockstils folgte.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soós Imre: A sopronmegyei községtörténetírás forrásai.

Soós Imre: A sopronmegyei községtörténetírás forrásai.

A falutörténetíró nehézségei két csoportra oszthatók. Egy részük az író személyével áll szoros kapcsolatban, másik részük pedig az adatok és feldolgozás kérdése körül mozog. A falutörténetírásnál tehát *személyi* és *tárgyi* nehézségek forognak fenn.

A *személyi nehézségek* legtöbbször azzal a kérdéssel függnek össze, hogy alkalmas-e a falutörténetírásra mindenki, aki erre vállalkozik.¹⁽¹⁰⁴⁾ Elvileg a válasz csak határozott *nem* lehet. A 154gyakorlat azonban csak arra kényszerít bennünket, hogy tágítsunk ennek az elutasításnak szigorúságán. A helyzet ugyanis az, hogy a történettudományokban képzett és falutörténetírásra elsősorban hivatott szakembereket éppen szakképzettségük vonja el ettől a munkától. A falutörténettel való foglalkozás t. i. általában nem kecsegtet nagyobb tudományos felfedezésekkel, természetes tehát, ha a szakember érdeklődése hálásabbnak mutatkozik, tágabbkörű kérdések felé fordul. Falutörténetírásra – szükségből vagy emberileg teljesen érthető és dícséretreméltó érdeklődésből – rendszerint a helység papja vagy tanítója szokott vállalkozni. Az ügy jövője és fontossága szempontjából viszont megbocsáthatatlan bűn volna ezeket a szorgalmas érdeklődőket a falu múltjának kutatásából pusztán elvi szempontokra való hivatkozással elidegeníteni. Kellő önképzéssel ugyanis képessé tehetik magukat a tudományos munkára is, másrészt csak ők végezhetik el a helyszíni kutatást, amelyet a városi kutató legfeljebb igen szűk keretek közt, bizonytalan eredménnyel végezhetne el.

Tárgyi nehézségeken a források körül felmerülő kérdéseket értjük. Bármennyire el is vetjük az adatimádást, mégis be kell látnunk, hogy a történetírásnál az adatok száma döntő tényező. *Források nélkül falutörténetet sem lehet írni.* Az adatok *hiánya* miatt a jobb sorsra érdemes író vergődése minden eddigi falutörténetünkön észrevehető. A szerző ugyanis tervezetében az országos történet kereteihez alkalmazkodva jelöli ki készülő falutörténetének korszakait s természetesen külön fejezetet szentel például a mohi csatának, a mohácsi vésznek is. Amikor azonban a középkori forrásokat tartalmazó okmánytárakat áttanulmányozza, csalódás éri, mert azokban falujára vonatkozóan a mohi csata, a mohácsi vész idejéből egyetlen adat, a leghalványabb utalás sincsen. Hogy tehát a keret üresen ne maradjon, jámbor feltevésekkel próbálkozik (pl. „valószínű, hogy a tatárok elpusztították a községet”) vagy pedig közismert országos eseményeket ismételtet. Éppen ezért szinte szabályként állíthatjuk föl, hogy a falutörténetet – ha csak különös ok nincs rá – nem érdemes az országos történet vázára kényszeríteni. Még az időrendi egymásutánt, a kronológikus sorrendet sem kell végső vezérfonalként elfogadni. Az adatok *tömeges előfordulása* még több nehézséget szokott jelenteni, mint azok hiánya. Ilyenkor ugyanis az író adatainak

valóságos áldozata, falutörténete pedig csupán adatmásolás lesz. A *szórványos adatok* feldolgozása azért jár nagy nehézségekkel, mert az egymással össze nem függő részleteket az író nem tudja összekapcsolni, egységes láncba fűzni. A másik esetben viszont nem tud az adatok fölé emelkedni.

A helytörténetírás módszerének vizsgálói tisztáztak egyes [155](#)elvi kérdéseket, a gyakorlatban mégsem tudják a falutörténetírót eligazítani. A gyakorlati útmutatás szükségességét éppen az a körülmény bizonyítja legjobban, hogy a korszerű magyar helytörténetírás elvi fejtegetéseit eddig még egyetlen falutörténet megírására sem használhatták fel. Ugyanis nem lehet komoly falutörténet megírására vállalkozni a forrásanyag (levéltári anyag) részletes, előzetes ismerete nélkül. A felhasználandó forrásanyag úgyszólván minden községnél különböző, s mégis vannak források, amelyek minden falutörténetben szükségképpen szerephez jutnak. Amikor az alábbiakban megkíséreljük felsorakoztatni a sopronmegyei falvak történetének ezt a közös forrásanyagát, előrebocsátjuk, hogy ez természetesen nem történhet meg mindent kimerítő, mindenre kiterjedő teljességgel. A források kiválasztásában és értékesítésében ugyanis mindig az író egyéni-leleményének, előképzettségének jut nagyobb szerep, másrészt a falutörténetírásban, mint a tudományos munkálkodás terén általában, mindig új és új, addig ismeretlen források bukkannak majd föl s ezért minden esetre érvényes kérdőpontokat előre fölállítani nem lehet.

Azok a kérdések, melyek az alább részletesen ismertetésre kerülő levéltári anyag vagy a helyszíni adatgyűjtés során a falutörténetben való megvitatásra szinte önként adódnak, *négy* csoportban foglalhatók össze. Ezek: 1. kerettörténet, 2. népiségtörténet, 3. településtörténet és a községhatár multja, 4. a falu lelki, szellemi, vallási életének története.

A *kerettörténet* adja a falutörténet vázát. Itt kerül tárgyalásra az őstörténet (régészeti leletek, a honfoglalás előtti helyzet), a magyarság megtelepedése, az első írásos emlékek. A magyar középkor, vagyis a mohácsi vészt megelőző fél évezred legtöbb esetben ugyancsak a kerettörténetben kerülhet sorra, mert az egy községre eső 4–5 középkori adat alig nyújt módot egyes történeti kérdések megoldására. A középkor tárgyalása nem a falutörténet szűk keretei közé való. Ehhez egy-egy táj, megye tágabb keretei szükségesek, ahol a nagyobb területre vonatkozó sok adatból inkább várhatunk életképes megállapításokat. *Egyetlen egy falu középkori történetét nem lehet „feldolgozni”.*[2\(105\)](#) A középkori anyag lelőhelyei, az oklevelek többnyire csak birtoklástörténeti, jogszolgáltatási adatokat nyújtanak, fontosabb, hogy a középkori adatok fölemlítése után a falutörténetírő az *újkori birtoklástörténet* tárgyalására térjen át. A középkori anyag többnyire úgyis birtoklástörténeti adatokat tartalmaz s így az újkorba [156](#)vagyis az egyéni levéltári kutatások területére való átlépés zökkenő és gondolatörés nélkül történhetik meg. Az újkori birtoklástörténet, azaz a földesúri családok ügyes-bajos dolgainak elbeszélése igen kedvenc területe volt mindig a falutörténetíróknak. Nem egyszer csupán ebből állott az egész írásmű: ugyanis a legkönnyebben hozzáférhető levéltári anyag éppen ezeket a mozzanatokot tartalmazza.[3\(106\)](#) A birtoklástörténet feldolgozásához az adatok könnyen folynak, csak le kell másolni őket. A kerettörténetbe tartozik a falu eseménytörténete is, például a falut ért megrázkódtatások, változások (török-tatár pusztítás, újjátelepítés, a falu történelmi helyei, kuruc-labanc világ, 1848 stb.) elbeszélése is. Talán nem kell hangsúlyoznunk, hogy amilyen elhibázott dolog a falutörténetet csupán kerettörténeti adatokból összeállítani, éppoly kár lenne ezeknek a falu szempontjából jelentős adatoknak mellőzése. A falutörténet azért öncélú, hogy nemcsak általános, hanem pusztán helyi jelentőségű adatok is helyet kapjanak benne. A kerettörténet azért is fontos, mert fölhívja a figyelmet például a népiségtörténeti részben sorra kerülő kérdéscsoportra (pl. egy elpusztult falu újjáépítésének a népiségtörténet keretében való rajzára). A kerettörténetben alkalmas módon lehet felsorakoztatni a falu lélekszámának alakulására vonatkozó adatokat is.[4\(107\)](#)

A *népiségtörténet* a mű legfontosabb része. Ha ugyanis falutörténetet írunk, akkor a falu egykori és

mostani lakóinak, népének történetét írjuk meg. A népiség fogalma újkeletű, a népiségtörténet magyar viszonylatban inkább óhaj, mely a történeti érdeklődést egy bizonyos irányba, a falu vagy táj népének öndudatlan tevékenysége felé fordítja. Egyik részletkérdése a *nemzetiségi kérdés*, mely nemrég kapta meg kiváló kutatóját, *Szabó István* személyében.⁵⁽¹⁰⁸⁾ Munkája az ugocsamegyei rutén-oláh térfoglalás mesteri ábrázolásán kívül a népiségekutatás egyéb területeire nézve is nyújt módszertani eligazítást. Sopron megyében igen nagy szükség lenne a 16. századi horvát bevándorlásnak s az ebből folyó állandó széjjelszivárgásnak, valamint a 18. században az egyházi és világi nagybirtok jobbágyfalvaiban megkísérelt ¹⁵⁷német telepítésnek szakszerű feldolgozására. Csonka-Sopron megye túlnyomó része (egész Rábaköz, a répcemelléki kismemesi falvak) az idegen faj bevándorlásától érintetlen lévén, a nemzetiségi kérdés itt nem juthat szerephez, ellenben annál több mód kínálkozik a magyar népiség története egyéb kérdéseinek feldolgozására. A magyar falvak történetében a *családtörténet*, mint a népiségekutatás leghatásosabb eszköze kerül előtérbe és pedig a nemesi és jobbágyközségekben egyaránt.

Családtörténeten valamikor csakis a nemesi családok multjának kutatását értették. Ma már végre elértünk történeti érdeklődésünknek egy, a valóság iránt fogékonyabb korszakához, melyben a *parasztcsaládkutatás* is megkapja az őt megillető helyet. A rendiségben fogant multszázadi magyar közfelfogás szivárványos felhőbe képzelte a nemeset, ez volt szerinte minden nemzeti és egyéni érték egyetlen és kizárólagos tulajdonosa és letéteményese. Szerinte csak a nemes méltó arra, hogy mint magyart emlegessék. Történetírásunk hűségesen legezgette ezt a hiú ábrándot, de egyetlen lépést sem tett oly irányban, hogy annak valótlan voltát fölfedje. A nemesi családkutatás, a genealógia meg sem próbálkozik azzal a föladdal, hogy a családi leszármazáson, nemességigazoláson, címerek leírásán túl még a nemességnek a nemzeti művelődési javak gyarapításában való részvételét, egy-egy község anyagi-erkölcsi-szellemi értékeinek összehordásában tanúsított közreműködését is kutassa. Ma már nem lehet kétséges, hogy az emberi értékek és művelődési javak hordozója nem a címeres nemesi levél, hanem a *lélek* s hogy a Teremtő nem alkotott „rendi alapon” nemesi lelket vagy parasztlelket, hanem alkotott *emberi* lelket, amelynek a cselekedetekben megnyilatkozó életműködése a nemesnél és parasztnál egyformán lehet történeti kutatás tárgya.

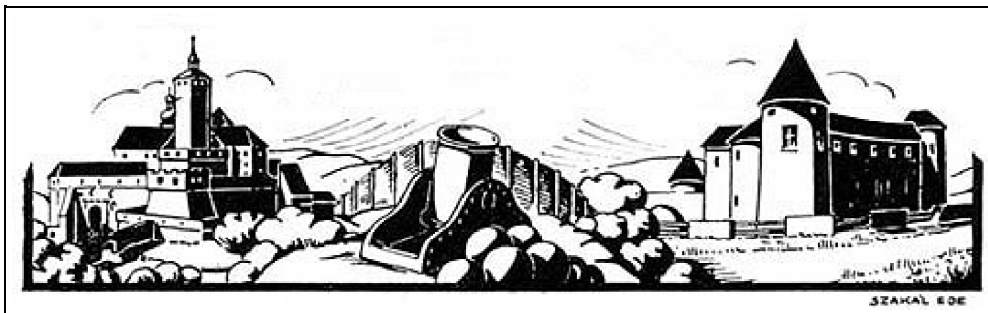
A családtörténet vázát a *leszármazás* adja meg. Amíg eldöntetlen, hogy pl. ez vagy az a Nagy István a faluban lakó Nagy-nemzetségből származott-e vagy pedig idegenből vándorolt be s így semmi köze a többi Nagyhoz, addig minden egyéb, a Nagy-családra vonatkozó állítás bizonytalan alapon áll. A leszármazásra vonatkozó adatok mind a nemes, mind a jobbágy-családokra vonatkozóan elsősorban az *anyakönyvekben* található meg. A nemesek leszármazására nézve ezenfelül az osztálylevelek, egyezségek, birtokpörök, nemességvizsgálatok, nemesi bizonyosságlevelek, általában pedig a hiteleshelyi levéltárak legkülönbözőbb iratcsoportjai tartalmaznak adatokat. A jobbágy-családokra vonatkozó adatok az úriszékek örökösödési irataiban találhatóak. A családok leszármazását csakis a ma élő családtagok anyakönyvi bejegyzéseiből kiindulva, visszafelé haladó kutatással lehet a teljes siker reményében összeállítani. Az anyakönyvi kutatásnál elengedhetetlen személyazonosságot mindig *két* anyakönyvi ¹⁵⁸bejegyzés (például a születési és házassági vagy a születési és halotti anyakönyv) adatainak egyezése adja meg. Egy személy személyazonossága akkor tekinthető megállapítottnak, ha a házassági vagy halotti anyakönyvi bejegyzésekben foglalt utalás szüleinek nevére, születésének idejére és helyére nézve megegyezik születési anyakönyvi bejegyzésének megfelelő adataival.⁶⁽¹⁰⁹⁾ A családok vérségi kapcsolatán, a családtagok leszármazásán kívül az anyakönyvek igen sok, más kérdéscsoportra vonatkozóan is bőségesen tartalmaznak adatokat. A születési anyakönyvek alapján két évszázadra visszamenően lehet feldolgozni a község népesedéstörténetét, a legtöbb adatot nyújtó házassági anyakönyvek kitűnő forrásai a külső, községek közötti *népmozgalomnak*, mert utalnak új családok beköltözésére (beházasodás), jelzik az elvándorlásokat

(féfi idegenbe házasodik, leány idegenbe megy férjhez). A társadalomtörténet is sok indítást nyerhet a házassági anyakönyvek adataiból (például a nemes és jobbágy összeházasodása, a zsellérség és telkesjobbágyosság vérkeveredése, különböző foglalkozások a házassági statisztika tükrében). A halotti anyakönyvek nem egyszer az elhalt jellemrajzát közlik, de tartalmaznak adatokat a község eseménytörténetére vonatkozóan is (például a járványok, a falu területén lefolyt ütközetek stb. halottai). Akiben van lelemény és a különböző történeti kérdések fölvetésére fogékonyság, az bátran minősítheti az anyakönyveket a falutörténet bibliájának. Ezért a *falutörténetet az anyakönyvek feldolgozásával kell kezdeni*.

Ennyire részletekbe menő anyakönyvi kutatás természetesen nem egyszer igen nagy nehézségekkel jár. Ez a munka természeténél fogva igen aprólékos, gondot s hosszú időt igényel. A 2000-nél kisebb lélekszámú községekben kellő szorgalommal azonban keresztülvihető, legalább is a ma élő családokra nézve. Ott, ahol az anyakönyvek teljes feldolgozása lehetetlen (vagyis a nagy lélekszámú községekben), csak egyes korszakokra vagy egyes családokra lehet a kutatást korlátozni. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az anyagával bánni tudó, célkitűzéseit állandóan tisztán látó történetíró kezében a munkára fordított idő és fáradtság egyenes arányban áll a mű tudományos értékével és eredményeivel. Az anyakönyvek feldolgozását elmulasztani csupán azért, mert azok az életnek a legtermészetesebb mozzanatait érzékeltetik s nem tartalmaznak semmi különösöt, semmi rendkívülit, semmi meseszerűt, igen történetetlen magatartás lenne [159s](#) csak arra mutatna, hogy az ilyen kutató teljesen félreértette feladatát. Amint a legtöbb ember élete manapság is minden rendkívüliség nélkül folyik le, ugyanúgy az elmúlt idők szereplői sem örökítették meg nevüket rendkívüli tettekkel. Aki a múlt életében nem éppen ezt a mindennapiságot ragadja meg, hanem a rendkívülit, a különösöt hajszolja, az rendszerint torz képet fest a múlttól. A családkutatásnak éppen azért van olyan nagy szerepe a falutörténetben, mert a cselekvő embert a legtermészetesebb működési körében, a családjáért kifejtett kenyérkereső, birtokszerző, háztartást vezető tevékenysége közben rajzolja meg.

Eddigi községtörténetírásunk során szinte megrögzött szokássá vált az anyakönyvek felhasználását szűk területre korlátozni, vagy létezésükről egyáltalán tudomást sem venni. Jóllehet ezeket a falutörténeti műveket olyanok írták, akiket élethivatásuk az anyakönyvek állandó forgatására utal.

(Folytatjuk.)

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK.

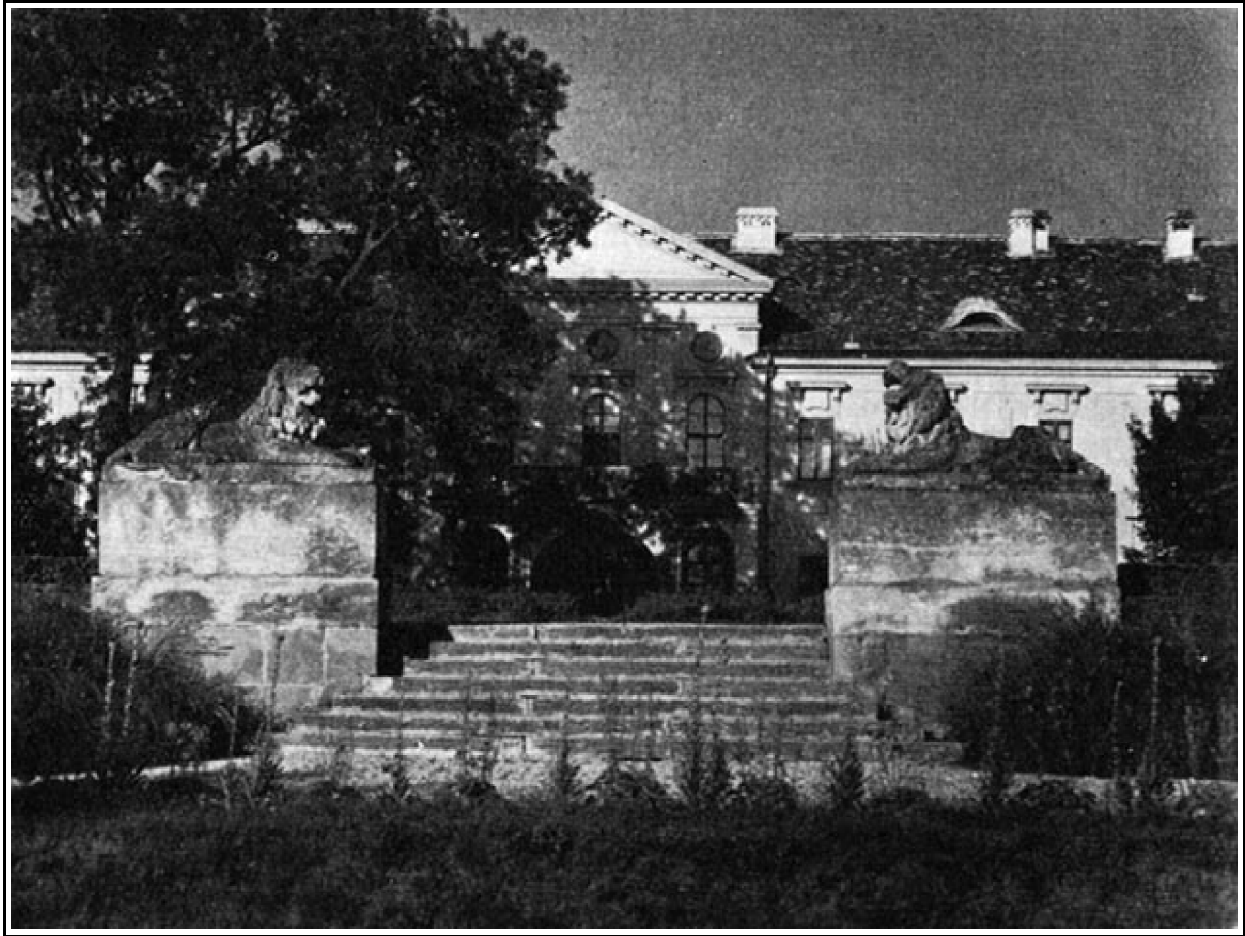
SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK. /
Csatka Endre dr.: A simasági kastély

Csatka Endre dr.: A simasági kastély

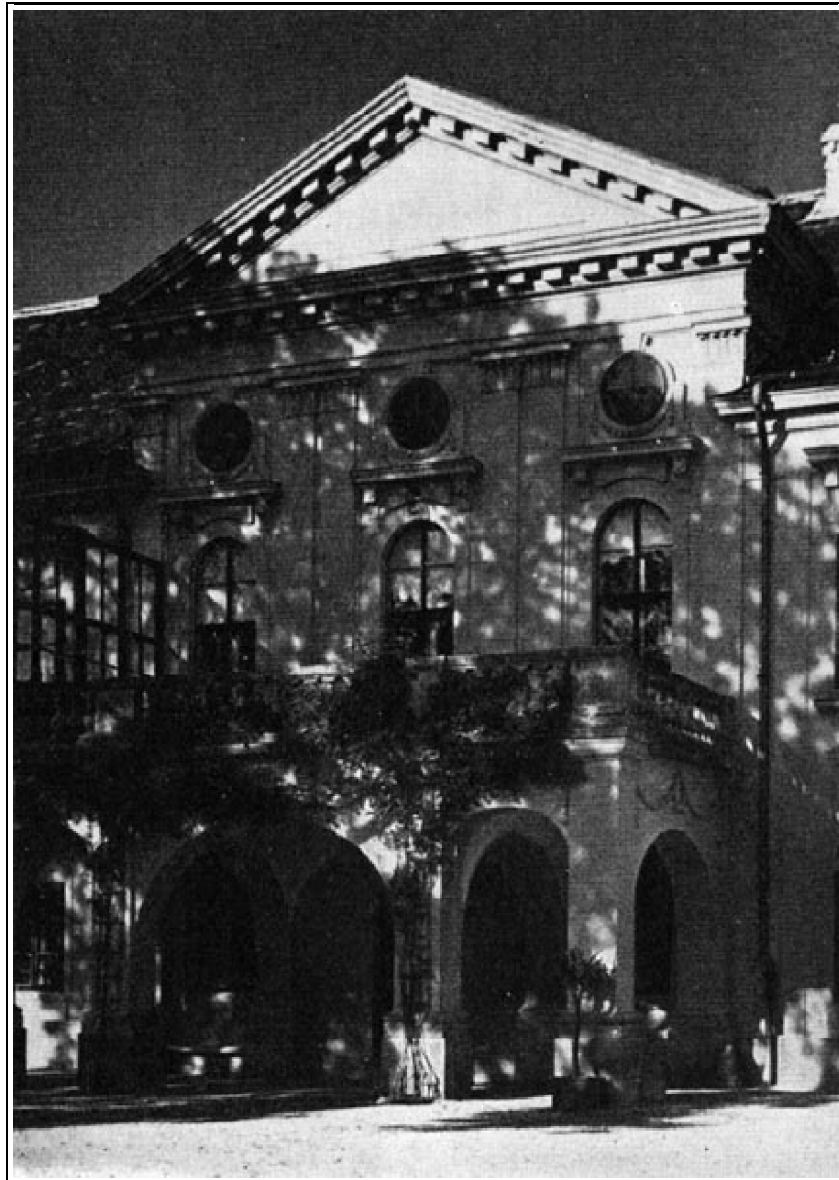
A Simaháza és Felsőség községek egyesítéséből alakult Simaság faluban, a sopron–sárvári országút mentén fekszik e kastély.

Alapjaiban valószínűleg a 18. század közepére nyúlik vissza. Felsőség kisebb köznemesi családjait a mondott időszakban a gróf Festetich család váltja fel. Talán az a Kristóf szerezte meg a falut, akit „vagyonszerző” néven emlegetnek és aki 1769-ben halt meg. Bizonyos, hogy ennek fia, Pál, már nagyon is ragaszkodott a sági birtokhoz és kastélya is volt, mert itt született György fia 1755-ben. Egy évvel előtte nyilván már ez a család hozta rendbe a templomot és temetkezési helyük is itt volt, szám szerint 17-en találtak a sírboltban örök nyugvást. 1782-ben Pál grófot is ott helyezték örök pihenőre, síremléke és még két női családtagé máig a templomban ékeskedik. Pál özvegye 1800-ban 160újjáépíttette a roskadozó templomot; mivel pedig Szily János szombathelyi püspököt a grófné a veje, Révay báró révén arra kérte, hogy helyszíni szemlére küldje ki udvari építómesterét, Anreith János Györgyöt, valószínűleg ennek is lehet az egyébként egyszerű késő-barokk épületet tulajdonítani. A templom előtt két emberfeletti kőszobor áll, Szent István és Szent László, ezek meg bizonyára Dietrich Antal munkái, akit Festetich György László nevű fia és örököse foglalkoztatott és akinek a Wurzbach-lexikon szerint két ilyen munkája készült, éppen grófi pártfogója számára.

Simaság. – Örsi Balogh Brunóné kastélya.
Foto: Diebold.

Az 1780 körül történt átalakítások alakjában mutatja a kastélyt Meggyesi Schwartz Antal festménye a sopronmegyei levéltárban. A kerti homlokzatot látjuk: két hosszú szárny között emelkedik a magasabb középső rész pilléreként álló korlátos nyitott erkéllyel; az emeletet a középső részen józan toszkán félpillérek tagolják, a félemelet kopaszon nyúlik el a magas sátorszerű tető alatt. A kéményeket a gyülevizi kastélyhoz hasonlóan több kürtőből összeállított csoportok alkotják. A Korabinszky-lexikon (1786) szerint itt tartotta a Festetich család nagy könyvtárát. 1840-ig voltak itt birtokosok a Festetichék; 1840-ben a [161](#)rokon Széchenyiek következnek, köztük az utolsó Ödön, a Legnagyobb magyarnak később Törökországba vándorolt fia. 1867 után rövidebb idegen birtoklás következik, majd a herceg Hohenlohe család a gazda itt 1917-ig. Akkor azután az egyik megyei cukorgyár érdekeltsége veszi meg, legújabbban Örsi Balogh Brunóé volt, illetve ma az özvegyéé. Az ő birtoklásuk idejében újult meg teljesen a kastély; művészi ötlettel tovább fejlesztették a halódó barokkot követő klasszicizmus stílusában. Az ablakok fölé lunetták kerültek sassal, vagy józan táblás díszek, fonatok, antik fejezetet kaptak a középrész félpillérei, az ormot klasszicista keretelés fogja be, de az orommezőből lekerült a hajdani [162](#)címer. A felső félemeletet kerek ablakok sora töri most át. A földszinten megvannak a régi bolthajtásos szobák és bennük a szép empire-kályhák.

Simaság. – Örsi Balogh Brunóné kastélya. Kerti homlokzat.
Foto: Diebold.

A kastély szintjénél mélyebben angol park terül el. Lejáróját két hatalmas, fekvő oroslán őrzi; barokk szellemű munkák ugyan, de valószínűleg szintén az említett Dietrichtől valók.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK. / Neubauer Elemér: Ágfalvi népviselet.

Neubauer Elemér: Ágfalvi népviselet.

Ágfalva Sopron vármegyének nyugati határszélén fekszik. Dág néven legrégebbi írott emlékekkel bíró községeink egyike. A Miskolc-nemzetségből származott Domokos bán 1195-ben Dágh falut a borsmonostori szerzetnek ajándékozta. Öröklés útján 1265-ben Péter soproni várnagy birtokába került. Péter utódai 1390-ben a birtokot Sopron városára hagyták. A Dág névre még ma is emlékeztet Ágfalva egyik utcája. Az Ágfalva nevet a község a 19. században kapta, míg a német „Agendorf” elnevezés a 15. századból való. Lakosai majdnem kivétel nélkül német anyanyelvűek.

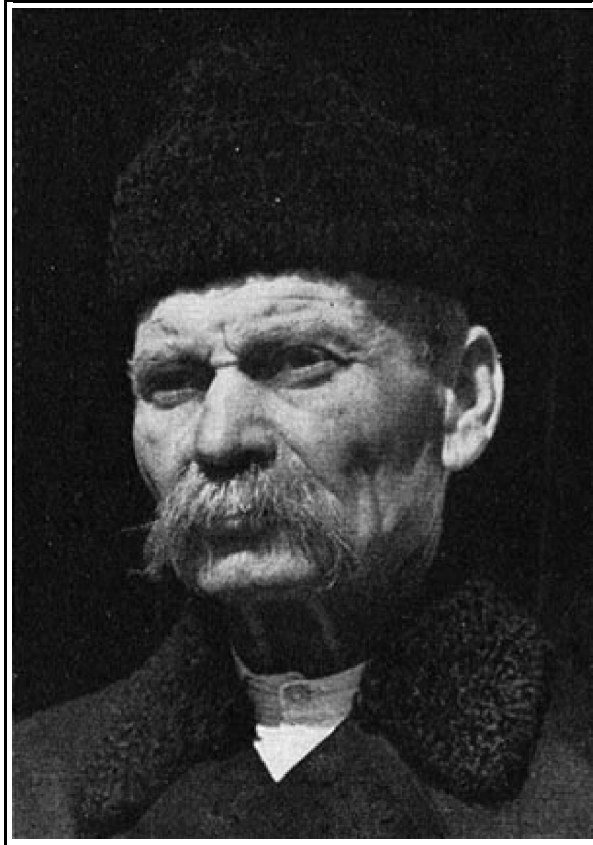

Foto: Diebold.

163Foto: Diebold.

Ágfalva régi népviselete majdnem teljesen kiveszett, csak 164öreg emberek házában találni még régies ruhadarabokat. A nép idegenkedik a népviselettől, csak különös ünnepélyes alkalmakkor toborzott legények és leányok öltöznek így, akiknek családjában még ilyen népviseleti értékek vannak.

Foto: Diebold.

A *legények viselete* (Burschentracht) süveg asztrakán-prémből (Astrachan-Kappa), ennek oldalát legénybokréta (Burschenpischl) díszíti. Keményített inget (Kloari Pfoat) és gyöngyházgombokkal díszített fekete mellényt (Janka) viselnek. A nadrág a lábszárhoz szorosan szabott fekete szövetből való, az ú. n. „Tirlhousn” vagy „Schnirlhousn” vitézkötéses, magyaros zsinórozású, a nadrághoz puhaszárú ráncos csizmát (Hámónistiefl = harmónika csizma) viselnek. A fekete szövetből [165](#)készült mentét vállon átvette viselik, a mente szépen és dúsan zsinórozott, szegélye pedig asztrakán-prémmel van beszegve, ezt a ruhadarabot „Pöülz”(Pelz)-nek hívják. A derékon a csipő felett egy pirosszínű fonott övet, „Gürtl”-t hordanak.

Foto: Diebold.

A leányok viselete. („Diantracht”, Dirnentracht.) A leányok a díszesen hímzett nyakszegéllyel (Schmiesl) és karszegéllyel (Handmaschen) ellátott fehér ing (Pfoat) felett fekete bársonyból készült pruszlikot („Saummat Leiw”, „Saumates Leiw”) viselnek, amely elől fémgombokkal és zsinórozással van díszítve. E felett színes vállkendőt („Hoalstiachl”) viselnek a képen látható módon. A színes selyemszoknyá(Kiedl)hoz hátul csokorba (Maschn) kötött kötényt („Glatffiata”), színes [166](#)harisnyát (Zipflstrimpf) és fekete bársonycipőt (Saummatstifletten) hordanak.

Az idősebb emberek viselete a közölt képeken látható. Már csak kevesen viselik az apáiktól származó ruhát. A nyári időben, mint más vidéken, itt is a még háziszóttos rojtos gyolcsgatyát (Leinhousn, Franzhousn), fehér inget (Hemmat, Pfoad) és kék kötényt (Fiatta), csizmát vagy papucsot (Patscha) viselnek.

Foto: Diebold.

A fiatalok ma már az uralkodó divat szerint öltözködnek, a legények divatos kalapot, galléros inget, nyakkendőt, lovaglónadrágot viselnek, csak a csizmát tartották meg. A leányok ma puffosujjú inget, zsinóros bársony-pruszklikot, fekete kötényt, selyemharisnyát és divatos félcipőt hordanak ünnepélyes alkalmakkor.

167 Ágfalvi parasztszoba.
Foto: Diebold.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

168 A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI. / Cs. K.: A gyűjtemények új elrendezése.

Cs. K.: A gyűjtemények új elrendezése.

A múzeum épületének az 1938. esztendő folyamán tetemes költséggel járó (50.000 P) tatarozásával kapcsolatban a gyűjtemények anyagának újabb átcsoportosítását is időszerűnek és feltétlenül szükségesnek látta a vezetőség. A legapróbb részletekre is kiterjedő, tanulmányi, esztétikai és célszerűségi szempontokat egyaránt figyelembe vevő, gondos rendezői munka során rendkívül fontosnak tartotta, hogy a múzeumnak *soproni jellegét* minél jobban kidomborítsa.

A teljes egészében újonnan létesített „Széchenyi-szoba” anyagát az évek folyamán való kitartó és tervszerű gyűjtés révén sikerült biztosítani a vezetőségnek. A stílszerű Széchenyi-kori bútorok, értékes festmények, metszetek, fényképek, szobrok, valamint egyéb emléktárgyak kedves, interieur-szerű jelleget adnak a szobának. A gazdag könyvanyag – Széchenyi irodalmi műveinek első kiadásai, a reá vonatkozó irodalmi művek stb. – két egyforma, fínommívű régi könyvszekrényben foglal helyet.

Nagyon hangulatos a szintén újonnan berendezett soproni empire-biedermeier szoba, amelyben fínomarányú egykorú bútorokat, régi órákat, a vitrinekben díszes legyezőket, emlékkönyveket, ékszereket, gyöngyhímzésű erszényeket, színpompás üvegeket és porcellánokat láthatunk. A falon függő képek jónevű soproni vagy Sopronnal kapcsolatban nyert festők – Steinacker, Wilfing, Tóth, Pálmay, Marastoni stb. – java alkotásai és egytől-egyig régi soproni polgárokat ábrázolnak.

A volt polgári szobában csupán a 18. századi Sopront megelevenítő műtárgyakat hagyta meg a vezetőség. Fiókos szekrények, vitrinek, ülőbútorok, a régiebb mesterek – Zoller, Baumgartner – órái, egykorú festmények, üveg-, fajánsz- és óntárgyak árasztják magukból a barokk-rokokó hangulatát.

Hogy a látogató közönség minél egységesebb, átfogóbb képet nyerhessen Sopron híres, régi ipari és kereskedői világáról, az értékes céh-emlékanyagot teljesen új csoportosításban, külön teremben gyűjtötte össze a rendezőség. Nagyon vonzó és rendkívül tanulságos így mindent együtt látni.

Az ú. n. Díszterem anyaga áttekinthetőbb, tanulságosabb új összeállításában előnyösebb megvilágításba került; a terem-jelleget is jobban sikerült így biztosítani. A Képtár is új elrendezést kívánt. A népies fajánsz-gyűjtemény **169** új elhelyezésében – az üvegpavillonban – és csoportosításában kitűnően jut érvényre.

A felsoroltakon kívül csaknem minden helyiségben történt kisebb-nagyobb, előnyös változtatás, átcsoportosítás.

A múzeum újabban beszerezett, a látogatók előtt még ismeretlen anyaga szerencsésen illeszkedik a megfelelő keretekbe. Külön ki kell emelnünk a néhai dr. Vághy Béla városi tanácsos hagyatékából származó bútorokat – két remek, XVI. Lajos-korabeli fiókos szekrény, egy Mária Terézia-kori berakottmívű kétajtós ruhaszekrény stb. – képeket, porcellánokat és egyéb apróságokat.

A múzeum ez évben április 23-án nyitotta meg gyűjteményeit a nagyközönség részére.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kisebb közlemények.

Kisebb közlemények.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kisebb közlemények. / Thirring Gusztáv dr.: Sopron halandósága.

Thirring Gusztáv dr.: Sopron halandósága.

A hivatalos statisztika még a múlt század végén megállapította, hogy Brassó és Sopron Magyarország legegészségesebb városai, amennyiben itt a halandóság a legkisebb valamennyi város közül. Míg az összes városok átlagában ezer lakó közül évente 32.7 halt meg, addig Sopronban csak 25.7. Az azóta eltelt négy évtized alatt a halandóság az ország egész területén annyira csökkent, hogy méltán felvethető a kérdés, megtartotta-e Sopron most is kiváltságos helyét, avagy megelőzte-e esetleg más magyar város? Annyit mindenesetre feltehetünk, hogy mivel a halandóság az egész vonalon csökkent, az a nagy különbség, mely korábban Sopron és a többi város között megvolt, azóta kisebbedett, mert a nagyhalandóságú városok mortalitásának erős csökkenése mellett a máris kisebb halandóságú Sopronban a javulás nem lehetett olyan nagy. Az újabb statisztikai adatok ezt a feltevést megerősítik. A magyar városok halandósági aránya közeledett Sopronéhoz, de ez utóbbi még mindig első helyen áll, a halandósága kisebb mint bármely más törvényhatósági magyar városé. Egymás mellé állítva a négy dunántúli törvényhatóság és Budapest halálózási arányának adatait, a következő eredményre jutunk:

Ezer lakóra jutott haláleset:

	Sopron	Győr	Székes- fehérvár	Pécs	Budapest	Orsz. átlag
1878–93 átlagában	25.7	38.0	28.9	31.3	31.0	32.7
1921–25 átlagában	17.5	17.6	18.8	25.0	19.2	19.8
1926–30 átlagában	13.8	16.2	17.9	21.6	16.4	17.0
1931–35 átlagában	13.3	16.5	17.0	19.2	15.6	15.8

Látható tehát, hogy bár az országos halandóság erős javulása mellett a városokban is igen erősen csökkent a halálózás, egy város sem bírta elérni Sopronnak kedvező halálózási arányát. Sopron közegészségi [170](#)elsősége tehát még mindig fennáll. Az országos halandósághoz viszonyítva Soproné tér el attól a legnagyobb mértékben, a többi városé csak kevéssé marad alatta, sőt némelyik város halandósága magasabb mint az országos átlag. Ugyanis az alább felsorolt városok halálózási aránya (ezer lakóra számítva) az országos átlagnál kisebb (–) vagy nagyobb (+) volt ezrelékben:

	Sopron	Győr	Székes- fehérvár	Pécs	Budapest
1921–25 átlagában	–2.3	–2.2	–1.0	+5.2	–0.6
1926–30 átlagában	–3.2	–0.8	+0.9	+4.6	–0.6
1931–35 átlagában	–2.5	0.7	+1.2	+3.4	–0.2

A fenti felsorolásban csak törvényhatósági városok szerepelnek. A megyei városok között akad néhány, melynek halálozási aránya Sopronénál kisebb; ezek a székesfőváros körüli városok, mint Kispest, Budafok, melyeknek halandósága azonban csak azért olyan alacsony, mivel betegek nagy része a budapesti kórházakban hal meg, tehát a város halálozási számában nem szerepel. Ezekről eltekintve, csak Komárom mutat Sopronénál kisebb arányt (1930/31-ben 9.1 ezer lakóra; Sopronhoz egyébként Kőszeg (13.3). Pápa (14.1) és Szolnok (14.6) áll legközelebb. (Komárom adatai a Duna jobbpartján fekvő falusiasabb jellegű Újkomáromra vonatkoznak.)

A halálozási számok összehasonlításában nem szabad arról megfeledkezni, hogy azoknak alakulására sokféle tényező hat, így a nagy kórházak léte vagy hiánya, a lakosság korösszetétele, a közegészségügyi adminisztráció fejlettebb vagy fejletlenebb volta stb. Nem szabad tehát egyedül az általános halandósági koefficienst az egészségügyi viszonyok mértékéül tekinteni. Az a tény azonban, hogy Sopron városa most már ötven évet meghaladó statisztikai adatok alapján mindig a legkedvezőbb viszonyokat tüntette fel és állandóan városaink élén halad, annak a jele, hogy itt állandó jelenségről van szó, melynek a jövőben való rögzítése Sopron elsőrendű törekvése kell, hogy legyen.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kisebb közlemények. / Csatkai Endre dr.: Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata.

Csatkai Endre dr.: Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata.

A szomszédos Bécs barokk művészetének kiválóbb képviselői, akiknek működése részben Magyarországra esik, mint Fischer von Erlach, apa és fia, Hildebrandt, építészek, Donner Raphael, Dorfmeister, Moll szobrászok, Troger, Maulbertsch festők, elkerülték városunkat és Pozsonyon, Szombathelyen, Győrön át keresték útjukat az ország belseje, némelyikük egészen Erdély szíve felé. Emlékanyagunk meghatározásai esetleg még hozhatnak némi meglepetéseket – a Szentlélek-templom mellékoltárainak képeire, a domonkosok freskóira gondolok –, de valószínű, a legnagyobbak nevével nem, inkább csak körükkel hozhatók kapcsolatba az említett művek. A Szent Mihály-templom új berendezése adott 1756-ban nagyszabású feladatokat és ha a számadások feltárása egypár nevezetesebb nevet hoz felszínre, az csak növeli szomorúságunkat, hogy 171 mindezek többnyire elpusztultak vagy lappanganak. Az eddigi ismert nevek, mint Altomonte Bertalan és Leicher Felix azt a reményt keltik, hogy a bécsi barokk jóminőségű mestereit foglalkoztatták.

Ha így a legnagyobbak művészetének híján is van Sopron, viszont annál önállóbb jellegű a barokk kor összbenyomása, annival meghittebb és szívhezszólóbb. A következő művészeti korszak, a klasszicizmus

éppen így nem találta meg Bécs legmagasabb ormai és Sopron művészete közt a közvetlen kapcsolatot. Itt azonban a kezdeményezés megvolt és eredménye egy kedves vázlat a legkiválóbb bécsi klasszicista szobrásztól városunk levéltárában.

Klieber József bécsi szobrász tervezetei a soproni kaszinó ormai számára. (1835.)

1789-ben épült fel a vár árkában az első soproni kaszinó. Valószínűleg a késő barokk jegyében állhatott, róla sajnos nincs képünk. Eredetileg Pejachevich Károly gróf építtette, majd a város vette át. 1834-ben tűzvész pusztított az épület környékén, sőt oda is átterjedt. A kaszinó leégett, beszakadt a mennyezete is, miközben maga alá temetett egy csomó mentéssel foglalkozó embert. De kaszinóra, táncteremre szükség volt és ezért hamarosan megkezdődtek a tervezgetések az újjáépítés felől. Mivel pedig a város birtokában levő [172](#)színház immár 1754 óta szolgált e célnak, itt volt az ideje, hogy azt is új épülettel váltsák fel. Természetesen a két szórakozóhely építését egybekapcsolták és a terveket is ilyenformán készítették el. Esterházy herceg építészt, *Stampf Ferencet* és a bécsi *Lössl Ferencet* kérték fel tervek készítésére. Lössl

műve volt a Zenebarátok hangversenyterme a bécsi Tuchlaubenon, nagy lehetett iránta a bizalom. Stampf hatalmas terveket nyújtott be, szemre igazán szépek, de a bírálók mégis inkább Lössl terve mellett foglaltak állást és 1835 január 16-án neki adták a megbízást.¹⁽¹¹⁰⁾ Még április havában bizottság ment Lösslhez Bécsbe megbeszélésre és pedig Hasenauer építész, Neumayer és Pfneiszl polgárok; Lössl tanácsára felkeresték *Klieber Józsefet* a Wieden nevű külvárosban a Karlskirche mellett és tárgyaltak vele két attika (szögletes orom) szobordíszéről. Klieber szívesen fogadta a megbízást és már 26-án, azaz három nap múlva elküldte levélben az ötletét. A kísérőlevél mindenesetre azt mutatja, hogy az akadémia hírneves szobrászati tanára nem volt éppen biztos a helyesírásban. Hangzik pedig a levél ily módon:

„Überschlag. Das Passrilief A kann von den Underfertigten aus, das aller billigste, ohne Beschaffung des Steines an Ort und Stelle für 2500 f. Con. Münze, das ist 3 Zwanziger auf einen Silber-Gulden herstellen, aber unter folgenden Betüingnissen. Für den Unterfertigten ein separates Quartir mit Bet, für einen Gehülften d: Quartir mit Bet und die Reise-Kosten extra. Das Passrilief B ist mit den obigen Betüingnissen auch auf das billigste 1900 fl:Co. Münz herzustellen, Bemerkung. Jene Steine die ich unterfertigt für die Arbeit nicht geeugnet finde, muss ich zurick schicken können. Der Unterzeichnete macht Anspruch für seine zwey Ideen bey der Uibergabe 20 fl. Minz zu erhalten, sollte er die Passrilief in Ausföhrung bekommen, so sind ihn die 20 fl. bey der Auszahlung abzuziehen.

Wien den 26-ten April 835.
Jos. Klieber
k. k. Ak. Rath und Direktor.”

Elég magasra szabta igényeit Klieber igazgató. Meg is ijedtek tőle a soproniak. Április 30-ikán már tárgyalták és sürgősen megküldték a 20 forintot a művésznek, azután határozatot hoztak, hogy nem kell attika, jó lesz „fronton” (orom) kőfaragómunkával is. Ezt egyébként Höller György soproni mester végezte el később.²⁽¹¹¹⁾

Négy nap alatt tehát elintéződött, hogy Klieber, a hírneves bécsi szobrász nem adhatja le művészetének névjegyét Sopronban. Egyebekben Magyarországon sok helyütt foglalkoztatták Kliebert. 1773-ban született és 1850-ben halt meg. Hosszú tevékenységének több jelentős állomása fűződik magyar városokhoz. Foglalkoztatták az Esterházy hercegek, a Festetich, Gyulay, Batthyány, Keglevich, Pálffy, Brunswick grófok. Ikervárt, Nagytapolcsányban vannak munkái. 1831-ben Kolozsvárt Ferenc király emlékoszlopát készítette, a pesti német színház szobrai, több **173**mágnáspalotának szobordíszé, Pozsonyban díszkút szől munkásságáról. Mihályi Ernő Nagyannán, Veszprém megyében, egész sor munkáját találta a falusi templomban; Pannonhalmán Szent István és I. Ferenc hatalmas szobrai a könyvtárteremben már 1831-ben elragadták Kazinczy Ferencet. Ugyanott grisaille-festéssel is megpróbálkozott.³⁽¹¹²⁾ Nagyjából ezt a benyomást kapjuk a soproni vázlatokon is. A festmény és rajz szoborszerű, a relief pedig egészen kiterül a síkba. Bármennyire tiszteletreméltó tudás, szerkesztő készség nyilvánul is meg e rajzokban, nem tagadhatni, hogy a kiszámítottság és józanság e táncjeleneteket minden kellemtől, bájtól megfosztja.

1841-ben, a színház építésekor ugyan bécsi szobrásszal faragtatták az orom fölé került csoportozatot, de az már nem tartozott a hírességek közé. Készítőjét Dialer Józsefnek hívták és neve ma már régen a múlté.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kisebb közlemények. / (bd.): A Frankenburg Irodalmi Kör működése.

(bd.): A Frankenburg Irodalmi Kör működése.

A Frankenburg Irodalmi Kör, amelynek 1912 előtt Soproni Irodalmi és Művészeti Kör volt a hivatalos neve s amelyet általában „irodalmi kör” néven ismerünk, azok közé az egyesületek közé tartozik, amelyek komoly kulturális munkát végeznek. Feladata kezdettől fogva az volt, hogy az irodalmi művelődést szolgálja s egyben, sőt multjának nem egy időszakában főképpen az, hogy Sopron magyarságát tömörítse. Frankenburg Adolf, aki 1877-ben a soproni tanárok kezdeményezésére alapította ezt az egyesületet, az irodalmi kör keretében folytatta, természetesen más viszonyok közt és más erőkkel, azt a szervezési munkát, amelyet bécsi tisztviselősködése előtt, fiatalabb lélekkel az *Életképek* szerkesztői asztala mellett végzett. És folytatta a magyarságért való küzdelmet, amelynek lényege a magyar nyelv terjesztése, a magyarság erősítése, a magyar társadalom összekovácsolása volt. Ez a küzdelem nyom bélyeget az irodalmi kör első 15 esztendejére s csak a 90-es évek során változik a helyzet, amikor a soproni magyarság már megerősödik s az irodalmi és művészeti vonatkozás léphet előtérbe. Ezen a vonalon egy évtizeden át Vojtkó Pál, majd utána hosszú éveken keresztül Mészáros Sándor s az ő nyomdokain mások vezetik az irodalmi kört, egyrészt a helyi irodalmak felkarolását, másrészt az országos irodalom bemutatását tűzve ki célul, e mellett minden alkalmat megragadva a magyar nemzeti gondolat hirdetésére.

A most végetért egyesületi év munkáját is, amelyet ezúttal ismertetni kívánok, e három szempont (helyi irodalmak, országos irodalom, nemzeti gondolat) jellemezte és természetes, hogy a Felvidék magyarul lakta részének, a rutén földnek visszatérte, a közös magyar-lengyel határ megvalósulása, a trianoni bilincs meglazulása és részbeni lehullása a nemzeti gondolat irodalmi színvonalú érvényesülésére vetette a súlyt. Idetartozik a szeptembervégi tüntető ünnep lelkes és a legszerencsésebb időpontban megütött hangulatán (Jánossy Lajos, Kamondy Zoltán, Kuszák István szereplésén) kívül a kassai 174Kazinczy Társaság megszólalása és a március 15-iki matiné, utóbbi abban az órában, amikor a magyar honvédség megindult Kárpátalja s az ezeréves határ felé. Március 15-én a honvédszenekar a Soproni Magyar Férfidalkör számai, Benkő László és Udvardi Lakos János szavalata mellett Gacs János pápai kamarás mélyen szántó, multa alapított és jövőbe tekintő beszéde szólaltatta meg mindazt a gondolatot, érzést, ami a mai magyarság lelkében vajudik. Ugyanide kapcsolódott a kassaiak szereplése: Sopronyi-Thurner Mihály dr. értékes bevezetője után a soproni származású Pfeiffer Miklós, továbbá Dobossy László, Sinkó Ferenc ismertette azokat a szellemi kérdőjeleket, amelyeket a Felvidék visszatérte dobott bele az életünkbe. A Felvidék irodalmának ízt éreztetete Tamás Mihály novellája s Legány Klárka előadásában néhány felvidéki költő verse.

Az egyetemes irodalom jegyében hangzott el Mécs László estje, aki egyedülálló költészetének egyedülálló és utánozhatatlan megszólaltatója. Gazdag lelki világa európai magasságokban jár, tisztult égből tekint alá embertársaira s gyökereivel mélyen belefúródik a magyar termőtalajba. Mécs László ismételt soproni szereplése ismét kivételes ünnep volt, az egyesületi munka legkiemelkedőbb pontja és igazi magyar öröm, mert hiszen a királyhalmeci költő most először jött útlevel nélkül hazulról Sopronba. Szereplését stílusosan egészítette ki Bujdos Balázs történelemfilozófiai előadása (Magyar legenda 1038–1838–1938.) és Magasi Artúr tanulmánya a felvidéki irodalomról.

A március 25-iki est szintén az országos irodalom bemutatását szolgálta s két irányt mutatott. Egyikben az erdélyi lélek szólalt meg és pedig Jékely Zoltán jóveretű, de túlságosan reális tárgyú novellája és Török Erzsébet előadásában Bartók és Kodály dalai. Török Erzsébet előadása több volt egyszerű zenei produkciónál, mert a dalok színészi megelevenítése a zenei, irodalmi és színészi érték tökéletes összhangját

valósította meg s a legmagasabb művészi színvonalra lendült. A műsor másik iránya Féja Gézá és Erdélyi Józsefet állította a soproni közönség elé. Utóbbi nem a legjobb verseit válogatta össze és szükségtelenül inkább a szociálpolitikát hangsúlyozta, amitől pedig az irodalmi kör dobogóján óvakodni kellene, Féja Géza tagadhatatlan tanultsággal, lebilincselő előadással hirdette az úgynevezett népi, irodalom irányának esztétikai és megint csak szociálpolitikai szemléletét. Ez a szemlélet egy vágányon jár s míg egyrészt helyesen a népi réteg értékének felszínrehozatalára törekszik, másrészt meglévő értékeket tagad s ítélt pusztulásra. Nem hisszük, hogy a középosztályból alakult s a sok százados multra, munkára és érdemekre visszatekintő városi polgárságon felépült irodalmi kör megfelelő hely volna ily viták felidézésére.

A szombathelyi Faludi Ferenc Irodalmi Társaság szereplése a helyi irodalmak körébe tartozik s kiegészíti a közeli irodalmi társaságok szerepléseinek korábbi sorozatát. Sokat tanultunk Géfin Gyula történelmi visszapillantásából s lelkesen ünnepeltük Bódás János egyszerű, a szív mélyéből fakadó, eredeti úton járó verseit. A soproni írók a felolvasó délutánok során szólaltak meg, így [175](#)Kardos Árpád és Boháti Róbert egy-egy szép elbeszéléssel. Ugyanitt hallottuk vitéz Házi Jenő dr. előadását a soproni magyar iskolák kezdeteiről, Varga Lajos dr. „Élet-halál” című természettudományi tanulmányát, Csuppay Lajos ismertetését Zrinyi Miklósról, Hárs György dalmáciai emlékezeit és Csaba József megemlékezését Ady Endréről. Az esti műsorok zeneszámai ugyancsak soproni jellegűek voltak (Uray Margit meghaladott stílust képviselő zongorajátékának kivételével), így Horváth József hegedűjátéka, a Soproni Magyar Férfidalkör énekszáma (Kárpáti Sándor: Őszi idő, – Kapi-Králik Jenő: Balatoni himnusz) és a Soproni Liszt Ferenc Zeneegyesület vegyeskarának felvidéki népdalai.

Az elmúlt esztendő munkáját tehát hazafias lendület, magyar életproblémák felvetése (helyesen vagy helytelenül) s nem egyszer a tiszta irodalom és művészet valóban értékes szolgálata jellemezte. Mindent összevetve, Vörösmartyt idézhetjük: „Ez jó multság, férfi munka volt!”

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kisebb közlemények. / Dr. Verbényi (Veszélka) László: A második soproni könyvesbolt.

Dr. Verbényi (Veszélka) László: A második soproni könyvesbolt.

Könyvkötők és könyvesboltok számából napjainkban is lehet egy város műveltségi színvonalára valamelyes módon következtetni. Még jobban áll ez a megállapítás az elmúlt századokra, amikor a tudományos gondolkodás és érdeklődés jóval szűkebb körre szorítkozott és a szellemi élet szervezetlensége miatt a könyv csak nehezen tört utat az emberek szívéhez. Sopron művelődéstörténetében tehát rendkívül jelentős Kilián Károly 1802-i boltalapítása,[1\(113\)](#) sőt országos viszonylatban is figyelmet érdemel.

Mintegy évtizeddel később megjelenik azután a második könyvesbolt is. Az alapítás körülményei eltérnek az elsőétől. Kilián régebben könyvkötő volt, tanulmányújtaira és üzleti kapcsolataira hivatkozva kért boltnyitási engedélyt, ezzel szemben a második könyvesbolt tulajdonosa nevezetes könyvkereskedő-család tagja, bőséges tapasztalata van és csupán Pozsony városára szóló engedélyének Sopronra való kiterjesztését kéri.

Wigand Károly üzletáthelyezési tervéről 1814. augusztusában helytartótanácsi leiratból[2\(114\)](#) értesül a tanács. Wigand eredeti beadványa nem maradt fenn s így az ügyet előterjesztő Wagner Xav. Ferenc tanácsstag jelentésére vagyunk utalva, amely tartalom szerint ismerteti Wigand folyamodványát.[3\(115\)](#) E

szerint a kérés indokai három pontban foglalhatók össze.

Wigand Károly Sopronba akarja áthelyezni boltját a város fekvése, sűrű lakossága, művelődési intézményei [176](#)és kereskedelmi kapcsolatai miatt. A beadvány szerint Sopron – ha Pestet és Budát a Duna-Tisza közéhez számítjuk – a Dunántúl első városa és az osztrák tartományokhoz való közelsége miatt a császárváros szellemi műveltségének alkalmas csatornája lehet Magyarország felé (eandem ob situm suum Austriacis provinciis vicinissimam, lumine exinde sparso, rei litterariae ex Impetriali urbe Viennensi in districtum hunc Hungariae promovendae opportunum Canalem evadere posse). Két gimnáziuma van, az evangélikusoknál filozófiát is tanítanak, ezért a tanácsnak és lakosságnak egyaránt érdeke a jól felszerelt könyvesbolt. Wigand második indoka, hogy Sopronban a könyv- és műkereskedés zátonyra jutott. A jelentésttevő Wagner megjegyzi, hogy ez az állítás nem annyira igaz, mint az első, mert 1802-ben Kilián Károly helytartótanácsi engedély alapján a piacon saját házában boltot nyitott s azt skolasztikus-klasszikus szerzők műveivel és zenei eszközökkel szerelte fel. Kilián üzlete sok szempontból valóban hiányos s tökéletesednie kell, hogy céljának és a közszükségletnek megfeleljen. Végül hivatkozik Wigand személyi kiválóságaira, bizonyítványaira és közli, hogy több tanácsstag személyesen ismeri.

Az előterjesztő Wagnernak az a véleménye, hogy a kérést okvetlenül pártolni kell, hisz belőle csak haszon származhatik. Wigand le akar telepedni, jogát személyesen, nem segéd útján szándékozik gyakorolni. Az előterjesztést a tanács magáévá teszi, átérzi a könyvesbolt fontosságát s kikötése az, hogy Wigand Sopronban telepedjék le. A tanácsi hozzájárulás után 1815. május 9-én a helytartótanács teljesíti a kérést és figyelmezteti Wigandot, hogy mindenben tartsa magát az előírt rendeletekhez.[4\(116\)](#)

A magyar szellemi élet legnehezebb éveiben Sopronnak tehát két könyvesboltja volt. Az elmondottak alapján Wigand üzletalapítása lényegesen jelentősebb az elsőnél. E két könyvesbolt elősegítette a megújulás gondolatának elterjedését a tespedés idejében s méltóan hozzájárult Széchenyi korának előkészítéséhez.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kisebb közlemények. / Dr. Verbényi (Veszelka) László: Wester Flórián soproni elemiiskolai igazgató.

Dr. Verbényi (Veszelka) László: Wester Flórián soproni elemiiskolai igazgató.

A városháza közgyűlési termében I. Ferenc József életnagyságú képének szomszédságában öszes, szikárcú, fáradt tekintetű szerzetes mered maga elé. Storno Miksa a soproni festészet történetéről írt vázlatában Molitor József rajztanító művei között a festmény másolatát is közreadta.[1\(117\)](#) A kép felső részén levő szöveg életrajzi adatai azonban nem elégítik ki kíváncsiságunkat s így önkéntelenül több kérdés merül fel bennünk. Elsősorban milyen szerepe volt a festményen ábrázolt személynek Sopron művelődéstörténetében, másrészt mi indította a tanácsot arra, hogy e jelentéktelennek látszó szerzetes arcképét megfestesse s közgyűlési termében kifüggesse. A kép alsó sarkában a sötétes papi ruhát szalagocskán függő kitüntetés [177](#)ékesíti; ennek története megoldja egyúttal felvetett kérdéseinket.

Wester Flórián – őt ábrázolja Molitor arcképe – Sopron iskolaügyének egyik legkimagaslóbb alakja, legfáradhatatlanabb harcosa s a 19. század első felében a legnagyobb tanügyi kitüntetés birtokosa. A képen levő felirat szerint 1750-ben Kismartonban született. Ifjúkorában belépett a ferencrendi szerzetbe s az iskolaüggyel akkor került kapcsolatba, amikor 1777-ben Mária Terézia újjászervezte a magyar tanügyet. Megváltozott ekkor a tanítás módja és szervezete egyaránt. Csakhogy kellőszámú világi tanerő nem állott

rendelkezésre és így egyházi férfiak pótolták a mutatkozó hiányokat. Mária Terézia főként az elemi iskolák ügyét karolta fel s a főigazgatókon kívül városonként helyi igazgatót állított élükre. Sopron város újjászervezett nemzeti (elemi) iskolájának 1778-ban két szerzetestanítója van: Matuschek Mózes a latin nyelv tanítója, későbbi rajztanító és valószínűen Wester Flórián hitoktató. Ez utóbbi hivatalát 20 éven át lelkiismeretesen látta el s 1798-ban a győri főigazgató Bernácsky József, a soproni elemi iskolák első igazgatójának halála után őt ülteti az igazgatói székbe. Wester szervezőképessége ezután bontakozik ki és nagy kedvvel lát iskolája felvirágoztatásához. Egymásután küld tervezeteket, jelentéseket a városi tanácsnak és győri főigazgatónak, szigorúan ellenőrzi a tanítók munkáját és neki köszönhető, hogy Matuschek Mózes ismét visszakerül 1799-ben Sopronba. Kitartó munkával Matuschek segítségével rendezti a rajziskola ügyét, megfékezi a céheket²⁽¹¹⁸⁾ és a 19. század második évtizedében Paintner Mihály főigazgató 1814. évből származó jelentése szerint a soproni elemi és rajziskola fénykorát éli.³⁽¹¹⁹⁾ Munkatársának, Matuscheknek 1821-ben történt nyugalombavonulása után is hivatalában marad és megéri a magyar tanügyben is ritkaságszámbamenő eseményt: tanítói munkájának félszázados évfordulóját. 1829 júniusában a helytartótanács leiratban közli a város vezetőségével, hogy Wester Flóriánnak nagyszámú érdemeiért nagymintájú arany emlékérmét ad szalagocskával és egyúttal megbízza a tanácsot, hogy a kitüntetés méltó ünnepséggel adja át Westernnek.⁴⁽¹²⁰⁾ Az érem átadása 1829. szeptember 13-án délelőtt 11 órakor történt a közgyűlési teremben. Jelen voltak a polgárság képviselői, egyházi és világi előkelőségek és az egész tanulóifjúság tanítóival együtt.⁵⁽¹²¹⁾ Szűken szólnak a források az ünnepség lefolyásáról: a szokott üdvözlés s a kitüntetés méltatása után ünnepélyesen tűzte a tanács a nagy királyi kitüntetést Wester mellé. A külső elismerésre – többször ismétlődő jelenség – a tanács is sietett pótolni az elmulasztottakat, egyszeriben más szemmel tekint Westernre és megfesteti arcképét Molitor rajztanítóval a közgyűlési terem részére. Érdemes talán megjegyezni, hogy ugyanebben az évben két hónappal később hasonló módon tüntetik ki Körmöcbányán az irodalomtörténetben ¹⁷⁸is ismert Simai Kristóf rajztanítót.⁶⁽¹²²⁾

Csak egy évvel élte túl a nagy kitüntetést Wester Flórián. Neki is a sajátos nevelői sors jutott osztályrészül: egész életét másoknak szentelte, nagyot lendített Sopron iskolaügyén és a nagy elismerés ellenére hamar befedte alakját a feledés. Ha nem a tanügy terén szolgál, talán nagyobb megbecsülésben lett volna része. Amikor terek és utcák elnevezésekor városunk nevezetes alakjai között keresgélünk, nem volna szabad elfeledkezni Wester Flóriánról sem.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kisebb közlemények. / Csatkai Endre: Ismeretlen soproni kártyafestő a 19. század elején.

Csatkai Endre: Ismeretlen soproni kártyafestő a 19. század elején.

Nyilas-Kolb Jenőnek a soproni kártyafestőkről szóló alapvető értékes cikkéhez egy kis kiegészítés.¹⁽¹²³⁾ Mivel a céhíratok nincsenek meg, a mesterek listájának összeállításában a polgári lajstromra és elszórt adatokra támaszkodhatunk csak. Így eddig még nem szerepelt *Moser Pál* kártyafestő neve. Soproni születésű; segédkorában többször kérte a tanácsot, hogy letelepedhessék. Elutasították, mert az a vélemény alakult ki, hogy a két eddig működő mester is nehezen él meg. Moser szerencséjére ugyancsak 1801-ben kérte felvételét *Leopold Vencel* segéd is, aki nemcsak, hogy már 19 éve tanulta ki a mesterségét, hanem 10 esztendeje Sopronban is működött; no meg családos. Mikor Moserrel együtt elutasították, akkor bizonylatot szerzett az itteni kereskedőktől (Materialisten), hogy kénytelenek idegenből szerezni kártyát, mert az itteni két mester nem képes ellátni őket elég áruval. Ezen az alapon mindkét új jelentkező megkapta az engedélyt műhelynyitásra. Leopold 1802-ben polgár is lett; Moser azonban, mint a Szentlélek-utca Fink (Fényi

páter!) házának lakója a telekkönyvben mint nem polgár szerepel ugyanerről az évről; talán nem is szerezte meg a polgárságot később sem. Leopolddal rokoni kapcsolatai lehettek, mert mikor 1804-ben ez a mester meghal, a Pressburger Zeitung hirdetési rovatában Moser Éva Márianna kínálja eladásra az elárvult műhelyt. Moser 1817 körül halt meg; helyére Seitz Ferenc pályázott, de a céh előterjesztésére a tanács nem adott neki engedélyt a letelepedésre, mert kiderült, hogy kelmepestőseged (Färbergesell) csupán.²⁽¹²⁴⁾ Mosernek egyébként egy munkája sem ismeretes.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kisebb közlemények. / Mollay Károly dr: Gugelweit János, a Soproni virágének lejegyzője.

Mollay Károly dr: Gugelweit János, a Soproni virágének lejegyzője.

A soproni városi levéltár 2989. sz. középkori városi könyvének hártaborítékján *Házi Jenő* 1929-ben fedezte fel az ú. n. Soproni virágéneket:

*Wyrag th[u]äjad, theuled el kel
mennem
Es the jrethed kel gÿazba
ewlteznem.*¹⁽¹²⁵⁾

¹⁷⁹Ezt a virágéneket a magyar irodalomtörténetírás mint nemzeti nyelvű *világi* költészetünk legrégebb ismert emlékét tartja számon.²⁽¹²⁶⁾ *Kodály Zoltán*³⁽¹²⁷⁾ a refrénes virágénekekhez sorolja és mai népköltészetünkkel való kapcsolatát is kimutatja. Lehetségesnek gondolja, hogy a refrént nyugatról, talán éppen a franciáktól kaptuk.

Házi Jenő arra is rámutatott, hogy a virágéneket *Gugelweit János*, Sopron városi jegyzője jegyezte le az 1490-es évek elején. Azóta e sorok írója a városi levéltár másik középkori, ú. n. feljegyzési könyve⁴⁽¹²⁸⁾ hátulsó borítólevelének belső lapján ugyancsak Gugelweit János kezeírásával a következő feljegyzést találta: *amor vincit omnia*. Ismeretes, hogy ez a szállóige *Vergilius* tizedik eklogájából származik.⁵⁽¹²⁹⁾ *Vergilius* a középkorban a legtöbbet olvasott klasszikus költő, akinek alakja egyes országokban a népmondába is átment.⁶⁽¹³⁰⁾ A fenti feljegyzés tehát egymagában különöset még nem mond. Tudjuk viszont, hogy a nagy római költő iránti tiszteletet a humanizmus még növelte. Így a magyar humanista főpapokról 1502-ben halljuk, hogy többet foglalkoznak *Platusszal* és *Vergiliusszal*, mint az evangéliummal.⁷⁽¹³¹⁾ Utóbbi példánk azonban az irodalmi ízlés történetének fontos fordulatát is érzékelteti. A humanista számára ugyanis a klasszikus költő nem csupán a bölcsesség kútforrása, a hibátlan latin stílusnak gazdag példatára, amelyet középkori egyházi műveltségű olvasója látott benne. Művének *formai* szépségei mellett nem ítéli el sokszor világias *tartalmát*, még akkor sem, ha a földi szerelmet éneklie meg.

Ismeretes, hogy az egyház ú. n. virágénekeinket éppen e világias, sokszor nagyon is szókimondó tartalmuknál fogva századokon át üldözte. *Sylvester János* még 1541-ben ezt írja róluk: „Nem dicírem az mirül ez ill'en ínekek vadnak/dicírem az beszidnek nemessen való szerzisít.”⁸⁽¹³²⁾ Éppen ezért nem tartjuk véletlennek, hogy legrégebb ismert virágénekeinket és a fenti vergiliusi szállóigét ugyanaz a kéz jegyezte le. Gugelweit János városi jegyző kétségtelenül már humanista ízlést képvisel Sopronban. Hiszen életkörülményei s hivatása az új eszmék megismerésére nem egy alkalmat szolgáltatott neki. Magyar nyelvű világi költészetünk második legrégebb emlékét, a „Supra aggnő...” kezdetű táncszót szintén városi jegyző,

Kreusl János jegyezte le 1505-ben Kőrmöcbánya egyik számadási könyvének címlapjára.⁹⁽¹³³⁾ Így nyer Gugelweit János működése szellemtörténeti ¹⁸⁰fontosságot a középkori Sopronban.

Gugelweit János valószínűleg még 1488-ban került Sopronba, ahol néhai Ziegler János városi jegyző, majd belső tanácsos második házasságából származó leányát, Borbálát vette feleségül. Így jut birtokába 1489. október 14-én Ziegler János egykori Sz. György-utcai házának fele¹⁰⁽¹³⁴⁾ továbbá 1/4 szőlő a Saxgrund- s 1/8 szőlő a Kohlenberg-dűlőben. (A ház másik fele az özvegy, Erzsébet asszony birtokában maradt, aki utóbb Schwartz András, majd ennek halála után Lackner Márton soproni polgárokhoz ment feleségül.¹¹⁽¹³⁵⁾ Az 1492/93. évben a belső tanács tagjává is megválasztják s a városi jegyzőség megtartásával az marad 1495 nyarán bekövetkezett haláláig.¹²⁽¹³⁶⁾ Kettős hivatala a középkori Sopron közigazgatási szervezetének érdekes példáját szolgáltatja.

Özvegye 1495-ben 4 forint adót fizet, 1496-ban pedig 4 veder bordézmát vetnek ki rá.¹³⁽¹³⁷⁾ Azután többet nem hallunk róla.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kisebb közlemények. / Csatkai Endre: Soproni zeneszerző a 17. században.

Csatkai Endre: Soproni zeneszerző a 17. században.

A ruszti evangélikus templomról szóló számadások, amelyeket az ottani városi levéltár őriz, a 17. századból egy ismeretlen soproni zeneszerző nevét örökítik ránk. A templom sáfárja 1657. június 20-án öt rénes forintot fizet ki a soproni Kern Tóbiásnak saját szerzeményéért (für die partes so auf alle Evangelien componirt), július 3-án pedig annak jeléül, hogy a darabnak maradandó becse volt, a szólamok bekötéséért több mint 4 tallért fizetett ki. Kern Tóbiásnak, mint zeneszerzőnek eleddig nem volt ismeretes a neve. Bizonytal azonos azzal a Kern Tóbiás nevű tanítóval, aki 1683-ban a kuruc megszállás idején tiszteletlen, de rendkívül talpraesett megjegyzést tett I. Lipót elé csúf állára. A Csányi-krónika szószerint közli. Meg is bűnhődött érte Kern, mert a kurucok elvonulása után börtönbe vetették. Ruszt zenekultúrájának egyébként sok kapcsolata volt a sopronival; onnan került át p. o. Wohlmut János, a neves orgonista és zeneszerző is.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kisebb közlemények. / Csatkai Endre: Korai kísérlet Sopronban a gázvilágítás bevezetésére.

Csatkai Endre: Korai kísérlet Sopronban a gázvilágítás bevezetésére.

A lexikonok szerint a kőszénből nyert és világításra szolgáló gázt a 18. század végén kezdték termelni Murdoch Vilmos ajánlatára. Érdekes, hogy Sopronban is nagyon hamar meghonosították a találmányt. 1817 január 3-án került szóba a tanácsülésen, nem lehetne-e a várost kőszéngázzal világítani. Véleményt kérnek a gyógyszerészekről. Kochmeister András, a mai Magyar Király patika tulajdonosa, Martini János Ferdinánd, a Fehér Angyalé és Zsolnay Sámuel, a Megváltóé (akkor még Fekete Elefánt volt a neve) úgy nyilatkoznak, hogy 16 laboratórium ¹⁸¹kellene a megfelelő mennyiségű gáz termelésére, a berendezés maga százezer forintot felül kerülne.¹⁽¹³⁸⁾ Ekképpen az ügy természetesen lekerült a napirendről és városunkat Temesvár, Pozsony és Pest a század derekán megelőzte. Kurz András polgármester 1856-ban felhívást intézett a város polgárságához a gázvilágítás bevezetésére,²⁽¹³⁹⁾ de városunkban először csak 1866

szilveszter estéjén gyulladtak ki a gázlámpák.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom.

Soproni irodalom.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom. / Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból (1822–1836). Feldolgozta és jegyzetekkel ellátta Östör József. (Különlenyomat a Budapesti Szemle 1938. évi 729–733. füzetéből.)

Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból (1822–1836). Feldolgozta és jegyzetekkel ellátta Östör József. (Különlenyomat a Budapesti Szemle 1938. évi 729–733. füzetéből.)

Ma már nem vitás, hogy egy-egy kornak történetére vonatkozó ismereteinket igen jelentős mértékben egészítik ki azok az egykorú feljegyzések, naplók és levelek, melyeket íróik nem szántak a nagy nyilvánosságnak. Ezek akárhányszor többet árulnak el az egyes események háttéréből és az azokban szereplők egyéniségéről, mint a sokszor szűkszavú „hivatalos” írások. Ezért fogadhatjuk örömmel Östör József munkáját is, melyben történelmünk egyéb igen mozgalmas időszakáról, a reformkorszakról kapunk ha nem is mindig új és nagyfontosságú, de többé-kevésbé érdekes, jellemző adatokat. Bár Keglevichné naplói a szakkörök előtt eddig sem voltak ismeretlenek (azokra már Thallóczy Lajos is felhívta a figyelmet), mégis azok tartalmát Östör buzgólkodásából csak most ismerhetjük meg részletesebben is. Számunkra külön érdekességet jelentenek a naplóknak Széchenyi István és Felsőbüki Nagy Pál személyét érintő részletei. A legnagyobbreszt tartalmilag, kisebb részben szó szerinti fordításban is közölt szöveget Östör bőszéges jegyzetekkel és névmutatóval is ellátta. Az előbbieket nem mindegyikére volt talán szükség, sőt (csak úgy találomra) akad közöttük téves is (pl. a 77. lapon a megyei jegyzők kinevezésére vonatkozó megegyezés), mindez azonban semmit sem von le Östör abbeli nagy érdeméről, hogy K.-né naplójának 15 vaskos füzetét a M. Nemzeti Múzeum könyvtári polcairól kiemelte s rendkívül fárasztó munkával a mult iránt érdeklődő közönség számára is hozzáférhetővé tette.

(Sylt.)

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom. / Becht Rezső: Soproni évszakok. 8 műmelléklettel, 9 képpel. A Soproni Városszépítő Egyesület kiadása.

Becht Rezső: Soproni évszakok. 8 műmelléklettel, 9 képpel. A Soproni Városszépítő Egyesület kiadása.

Sopron szerelmese, a halkszavú költő már évek óta írja Sopron városához forró vallomásait. S az olvasó, aki az unalomig véli ismerni a Várkerület minden macskakövét, a Mihály templom faragványait és a Festőköz misztikus árkádjait, aki bohó szívvel tépte a gyöngyvirág 182gazdag szőnyegét a Dudleszben, aki

sejtelmes nyári éjszakán megleste a faunok és sellők táncát a Váris ezüstharmatos rétjein és megbódult a Kecsketepék ciklámenjének illatától, mintha édes must csergedezett volna a zezugos mederben, az olvasó, aki ziháló mellel ért fel sítalpain a Károlyvárhoz és elámult a völgyben pihenő város képén, mintha Breughel egyik remekműve igézte volna meg: a kritikus és szigorú olvasó örömteli felkiáltással fedezi fel Sopron új meg új arcát Becht Rezső vallomásaiban. A címlapon a város tornyainak sziluettje körül szimbolikusan kering a lángsugarú Nap s mint a salzburgi hegy camera obscurájában csodálatos képeket vetít egy gazdag lélek színérzékeny hártájára.

A közlelől és távolból érkező turisták minden évben újra meg újra fel szokták fedezni Sopront, a „magyar Nürnberget vagy Rotenburgot”, s ezeknek a felfedezéseknek a visszhangja is lecsapódik a napisajtó vagy a folyóiratok hasábjain, de talán még senkinek sem sikerült megszólaltatni ilyen mélyen járó zengéssel a tuba mirabilist. Gyönyörű fényképekkel díszített, kedves könyvével nagy élvezetet szerzett Becht Rezső mindazoknak, akik szeretik Sopron városát.

Dr. Varga Ferenc.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom. / Vitéz Somogyváry Gyula: A város meg a sárkány. Regény. Budapest, Singer és Wolfner, 1939. 8°, 200 l.

Vitéz Somogyváry Gyula: A város meg a sárkány. Regény. Budapest, Singer és Wolfner, 1939. 8°, 200 l.

A szerző szívvel-lélekkel híve és barátja Sopronnak, sőt ennél több: rendületlenül hisz Sopronnak Istentől elrendelt és a történelemtől megjelölt magyar hivatásában. Sopronról szóló előbbi regénye: *És mégis élünk*, szintén daliás időkbe viszi az olvasót: 1921. őszének mozgalmas napjait örökíti meg benne, mikor a „sárkány” támadása visszatorpant felkelőink hősiességén, polgárainak hűsége pedig népszavazással pecsételte meg a város sorsát. Ez a *hűség* az író felfogása és a történelem tanúsága szerint is századok óta örökletes tulajdonsága Sopron polgárainak, s az előttünk levő könyv a város történelmének azt a drámai mozzanatát veszi tárgyául, mikor polgárainak bizonyoságot kellett tenniük arról, hogy veszedelmek közt, ártatlan gyermekeik feláldozása árán s fényes és csábító ajánlatok elutasításával is rendületlenül ragaszkodnak a magyar hazához. 1273. őszén kezdődik a regény cselekvénye, amikor az Ottokár cseh király szövetségében harcoló Kőszegi Henrik csapatai ostrom alá veszik a várost. A polgárok szorongatott helyzetükben is híven kitartanak a magyar király mellett, azonban az áruló várnagy, a zsoldos Spalatói Péro az ellenség kezére játssza a várost. De a soproniak hűsége a cseh Ottokár uralma alatt sem török meg, sőt az áruló Péro pokolian kieszt bosszúja sem tudja eltántorítani őket legszentebb kötelességüktől. Inkább feláldozzák ártatlan kis gyermekeiket, de megnyitják a város kapuit a falak elé érkező magyar király, IV. László hadai előtt. Itt éri el a cselekvény drámai feszültsége a tetőpontját, mikor a város tanácsbeli urai idegtépő gyötrődés után rászánják magukat, hogy inkább veszni hagyják túszként elhurcolt apró gyermekeiket, minthogy megtagadják hazájuk és királyuk iránti hűségüket. Ezért az áldozatért kapják a király 183pecsétes levelét, mely szabad város rangjára emeli a hűséges várost.

A mindvégig izgalmas történet előadásában nem találunk sem epikai nyugalmat, sem a részletekre is kiterjedő, finom vonásokból kialakuló korrajzot, vagy az elmélkedés folyamán a lélek mélyéről előtörő, súlyos gondolatokat. A sok párbeszéd élénkké, sőt kissé nyugtalanná teszi az előadást, a regény stílusában viszont nem igen jut kifejezésre a 13. század ó-magyar nyelvének ereje, színe és zamata. Nemes célzata, főlemelő tanúsága s érdekesítő előadása azonban élvezetes olvasmánnyá avatja a regényt, különösen a

soproniak számára, akik a megrázó történetet olvasva, meghatott lélekkel fognak gondolni őseiknek oly súlyos próbatétel árán is rendíthetetlennek bizonyult hűségére.

ry.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom. / Bányászati, Kohászati és Erdészeti Felsőoktatásunk Története 1735–1935. 1–3. füzet, 4-r, 42, 57, 42 I. Sopron, 1938, Röttig-Romwalter ny. A József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara könyvkiadó alapjának kiadása.

Bányászati, Kohászati és Erdészeti Felsőoktatásunk Története 1735–1935. 1–3. füzet, 4-r, 42, 57, 42 I. Sopron, 1938, Röttig-Romwalter ny. A József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara könyvkiadó alapjának kiadása.

E három füzetben közölt tanulmányok a bányászati és erdészeti szakoktatásnak az 1935-ben megünnepelt kétszázéves jubileuma alkalmából tervezett „Emlékkönyv” számára készültek; ebben az emlékkönyvben a Sopronba helyezett „Selmeci Főiskola” rendszeres történetét egységes munkakeretben akarták bemutatni. Mivel ez a munka különböző okokból egyelőre kiadható nem volt, a fakultás „Kiadó Alap”-ját kezelő bizottsága elhatározta, hogy a feldolgozásra kerülő anyagnak egy-egy részét, amint az nyomtatásra megérett, önálló füzetekben rendezi sajtó alá úgy, hogy idővel a jelzett célt elérik.

Az *első füzet* két közleményből áll, az egyik „Az első bányatisztképző iskola alapítása Magyarországon”, ezt az időközben elhunyt kiváló professzor, *Mihálovits János dr.* írta. Két műmelléklet: Szélakna látképe és a hallgatók jutalmazására rendszeresített arany- és ezüstérme-képek élénkítik a szerző érdekes és mindvégig lebilincselő ismertetését. Ebből megtudjuk az intézet elsődleges célját, megismerjük a tanszemélyzetet és felügyeleti hatóságot, a tanulók felvételének feltételeit, a tanidőt, a tananyagot, a tanítási módszert és mindazt, ami végeredményben hű képét adja e nagyhírű intézet multjának. A második részt „Mikoviny Sámuel, a Selmeci Bányatisztképző Tanintézet első tanára” címen *Tárczy-Hornoch Antal dr.* egyetemi tanár írta. Ebben a nagy tanulmányt igénylő munkában megismerjük Mikoviny Sámuel, „a 18. század legkitünőbb mérnökeinek egyikét”, a kiváló térképészt és tanárt. A szerző gazdagforrásanyagot gyűjtött e kiváló magyar technikus életkörülményeinek és korának megrajzolásához és ezzel méltó és maradandó emléket állított neki. Több kép és rajzmásolat egészíti ki e munkát.

A *második füzet*. *Mihálovits János dr.*: A Selmeci Bányászati Akadémia alapítása és fejlődése 1846-ig. E füzet tárgya: a selmeci Bányászati Akadémia alapítása, a Bányászati Akadémia célja, a főfelügyelet és igazgatás, tanszékek és tanárok, az akadémiai hallgatók kategóriái, tananyag, az egyes tanévek tartama, 184vizsgák, bizonyítványok, felszerelés, gyűjtemények, könyvtárak, tantermek, akadémiai épületek, fegyelmi szabályzat, ösztöndíjak, az akadémiai ifjúság magán- és társadalmi élete, a praktikánsok kinevezése, a selmeci Bányászati Akadémia szakoktatási és tudományos működésének, valamint általános kulturális jelentőségének rövid jellemzése.

ry.

Harmadik füzet. *Proszty János dr.*: „A selmeci bányászati akadémia, mint a kémiai tudományos kutatás bölcsője hazánkban”. Ez az igen nagy gonddal és fáradságot nem kímélő munkával készült tanulmány a tudomány és tanítás történetét értékes adatokkal gazdagítja. A selmeci akadémia kémiantanárai közül Jacquin Miklós báró, Scopoli János Antal és eggenbergi Ruprecht Antal működését ismerteti

részletesebben; nehezen hozzáférhető adatokat és fontosságuk ellenére alig ismert teljesítményeket tár az olvasó elé. Az utóbbiak közül a legnevezetesebbek, hogy egyfelől Jacquin Miklós báró munkája indította meg a kémiai tudományos kutatást hazánkban és annak világszerte tekintélyt szerzett, másfelől pedig Jacquin valósította meg az egész világon elsősorban a hallgatóság laboratóriumi, gyakorlati oktatását, amelyet nemcsak közvetlen utódai, hanem hamarosan a külföld főiskolái is átvettek és azóta, mint a természettudományi oktatás leghathatósabb eszközét, a mai napig mindenütt alkalmaznak.

Nagy érték mind a négy munka és a nem szakembernek is élvezetes olvasmányt nyújt.

r. a.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom. / Turisták Lapja. 50. évfolyam. 1938. Kiadja a Magyar Turista Egyesület. Előfizetési ára évi 12 P, a M. T. E. tagjai tagdíjuk fejében kapják.

Turisták Lapja. 50. évfolyam. 1938. Kiadja a Magyar Turista Egyesület. Előfizetési ára évi 12 P, a M. T. E. tagjai tagdíjuk fejében kapják.

Ízlésesen kiállított, több műmelléklettel, számos képpel, az Országos Kék-Jelzés 1:500.000-es térképével ellátott hatalmas (876+54 oldalas) kötet az 50 éves Turisták Lapja jubileumi évfolyama.

A kötet cikkei elvezetik az olvasót a történelmi Magyarország csaknem valamennyi turista szempontból értékes vidékére, sőt a messze külföldre is, de Sopronba és környékére – sajnos – nem. Igaz, hogy Sopron és környéke az érdemes Dunántúli Turista Egyesület munkaterülete, de azért mégis érthetetlen, hogy ez az előkelő turista folyóirat Sopronról meg sem emlékezik, aminthogy az Országos Kék-Jelzésből és a Szent István-túrából is kimaradt Sopron és környéke.

A folyóirat – közel 400 oldalas – decemberi száma bőven beszámol a Magyar Turista Egyesület munkásságáról. Ebből is azt látjuk, hogy a fővárosi turista társadalom Sopront nem méltatja eléggé, pedig városunk történelmi multjánál, műemlékeinél, magas kultúrájánál és szép környezeténél fogva jóval nagyobb figyelmet érdemelne. Mészáros Ferenc cikkéből kitűnik, hogy a M. T. E. 50 év alatt a sokezerre rúgó főváros-környéki kirándulásokon kívül a Mátrába 896, a Bükkbe 687, a Balaton-vidékre 309, a Bakonyba 229, a Mecsekbe 124, Kőszeg vidékére 107, de Sopron környékére csak 71 kirándulást rendezett, pedig ugyanakkor a Nyugati Alpokba 134, a Keleti Alpokba 164, Itáliába 74 hivatalos kirándulás volt.

185A folyóirat mellékletként 54 oldalon közli az 1–50. évfolyam név- és tárgymutatóját. Ebből is az tűnik ki, hogy városunk nem vonta eléggé magára és nem kötötte le eléggé a magyar turista társadalom figyelmét. Ötven év alatt pl. Kőszeg vidékéről 20 cikk szól, Sopronról és környékéről, beleértve a Fertőt, Hanságot és a Rozáliát is, csak 15, de ezek közül is több Kőszeggel kapcsolatosan.

A cikkírók közül az 50 év alatt soproniak voltak: Graf Samu, Hatvan Ferenc, Heiszler Béla dr., Legány Dezső, Thirring Gusztáv dr., utóbbi maga 50 különböző cikkel szerepel a folyóirat hasábjain.

Sopronra nézve életbevágóan fontos az idegenforgalom. Sopron tollforgatói szolgálatot tehetnének a városnak és idegenforgalmának, ha Sopronra és környékére országos folyóiratokban is minél gyakrabban reáirányítanák a turisták, a magyar természetjárók figyelmét.

Legány Dezső.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni irodalom. / 16 soproni kép linoleummetszetben.

16 soproni kép linoleummetszetben.

Hogy milyen szép a mi patinás öreg városunk, azt a soproniak legnagyobb része csak akkor látja, ha idegenek és rajzoló, festőemberek meg nem szűnő érdeklődése hívja föl a sok természeti és művészeti szépségre a figyelmet.

Annyi itt a megrajzolni, megfesteni, fényképezni, vagy akár a szó hímes nyelvén megörökíteni való, hogy az inspiráló anyagnak valóságos kincsesbányáját találjuk a mi szép városunkban.

Mende Gusztáv és felesége Lándori Angela a művész látó szemével és a képformáló kéz szerető elmélyedésével válogattak össze egy csokorra valót új meglátással ebből az annyiszor reprodukált anyagból s egy nagyon csinos füzetben, a linoleum fekete és fehér forma nyelvén, most szeretettel ajánlják ezeket az ízléses és művészi lapokat a soproni közönség szíves figyelmébe.

E sorozattal és a tervbe vett későbbiekkel a szerzők szinte úttörő munkát végeztek; részint, mivel ez a témakör e formanyelven még nem volt feldolgozva; részint, mivel ez a sorozat csak megindítója akar lenni egy fametszetsorozatnak, amelyben a szerzők más témákat, így a gazda-polgár életének megörökítését is tervbe vették.

A mai anyagi, a művészi munkát alig értékelő világban mi csak örömmel üdvözölhetjük e nemes törekvést és szeretettel, megértéssel ajánlhatjuk a Sopront szerető és a művészetet megértő és istápoló közönség szíves jóindulatába.

A mű ára: 5 P. Kapható a szerzőknél és Schwarz K. könyvkereskedőnél Sopron.

h.j.

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Sopron biboligráfiája.*

186 Sopron biboligráfiája.*⁽¹⁴⁰⁾

Altenburger, Ludwig: Die Orchideen des westlichen Leithagebirges und der Wulkaebene. (Burgenländische Heimatblätter, 7. évf., 1938., 3–4. sz.)

Becht Rezső: Soproni évszakok. 8 műmelléklettel, 9 képpel, 8°, 44 l., Sopron, 1939. Röttig-Romwalter ny.
– Sopron. (Tárca.) (Pester Lloyd, 1939. ápr. 18. U. a. Ö. Z. 1939. ápr. 23.)
– A szülőváros felfedezése. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)

Bogati, Adolf: Denkwürdige Personen aus dem Burgenland und Deutsch-westungarn. III. folyt.

(Burgenländische Heimatblätter, 7. évf., 1938., 3–4. sz.)

Csatkai E. dr.: Kánya Kálmán volt külügyminiszterünk családjának ősi fészke Sopronban. (Soproni Hírlap, 1939. febr. 12.)

- Régi idők öröksége. (A piac rendezése. Zorn György festőművész.) (Soproni Hírlap, 26. évf., 81. sz., 1939. ápr. 9.)
- Régi cégek. (Több soproni és kismartoni korcsma- és bolti cégér.) (Tükör, 1939., 4. sz.)
- Régi soproni öntők. (Sopronvármegye, 1939. márc. 19.)
- Tallózás a 62 esztendő soproni szenzációk között. (Sopronvármegye, 1939. ápr. 23.)
- Séta a hajdani Széchenyi-téren. (Sopronvármegye, 1939. ápr. 9., 16.)
- A Legnagyobb magyar és Sopron városa gróf Széchenyi István halálának 79. évfordulója. (Sopronvármegye, 1939. ápr. 7.)
- A Festetich grófok soproni házai a belvárosban. (Sopronvármegye, 1939. ápr. 2.)
- Egy képfestő-család viszontagságos élete a 17–18. században. (Kistler János.) (Sopronvármegye, 1939. márc. 25.)
- Amikor Sopron zenei ügyét a várostoronyban intézték. (Sopronvármegye, 1939. febr. 2.)
- Táncmesterek bajai a régi Sopronban. (Sopronvármegye, 1939. febr. 19.)
- A régi Sopron élete egy helyi lap tükrében. (1856.) (Sopronvármegye, 1939. febr. 12.)
- A hóhéromantika alkonya a régi Sopronban. (Sopronvármegye, 1939. febr. 5.)
- A mi olaszaink. (Sopronvármegye, 1939. febr. 26.)
- Színészbajok 150 évvel ezelőtt. (Sopronvármegye, 1939. márc. 15.)
- Egy bíboros soproni beiktatása 1681-ben (Buonvisi). (Sopronvármegye, 1939. márc. 12.)
- Régi soproni könyvgyűjtők, könyvesboltok és olvasókabinétek. (Magyar Könyvszemle, 1939., 1. füzet.)

Csatkai Endre dr.: A zsirai (gyülevizi) kastély. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)

Cs. E.: Frankenburg Adolf keresztszülei. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)

187 *Csemegi József ifj.:* Egy ismeretlen soproni Madonna-szobor. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)

Féja Géza: A hűséges város kövei közt. (Magyarország, 1939. márc. 30.)

Gruszecki, Oskar: Wenigmersdorf–Eisenstadt. (Burgenländische Heimatblätter, 7. évf., 1938., 3–4. sz.)

Harmuth, A.: Der Ortsname Purbach. (Burgenländische Heimatblätter, 7. évf., 1938., 3–4. sz.)

Házi Jenő: Sopron szab. kir. város története. II. rész. 5. köt. Különféle számadások és adójegyzékek 1489–1530-ig. 8°, VII + 501 l. Sopron, 1938.

Kóh Ferenc: Kárpáti Sándor. Nekrológ. (Sopronvármegye, 1939. febr. 28.)

vitéz Lenky Jenő: Király József Pál. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)

Levárdy Rezső: id. Storno Ferenc pannonhalmi működése. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)

Lovass Gyula dr.: Beudant és Sopron vármegye. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)

Maár Károly–Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai.

- (Folytatás.) (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)
- Machatsek Lucia*: Frankenburg Adolf. (8°, 70 l. Sopron, 1938. A Frankenburg Irodalmi Kör kiadása.)
- Martonos Lajos dr.*: Gyorsírási Gyakorlatok Beszédírással. (Egységes Magyar Gyorsírás Könyvtára, 175. sz. 8°, 23 l., Sopron, 1939.)
- Martonos Lajos dr. és Udvardi Lakos János*: Soproni gyorsíróélet 1937–38-ban. (Az Egységes Magyar Gyorsírás Könyvtára, 171. sz. Sopron, 1939. 8°, 27 l.)
- Mihalovits János dr.*: Delius Kristófnak, a volt selmeci Bányászati Akadémia első (1770) bányaműveléstani professzorának élete és kisebb munkái. – Sopron, 1938.
- Nagy Lajos*: Civitas Fidelissima. (Költemény.) (Soproni Hirlap, 26. évf., 81. sz., 1939. ápr. 9.)
- Östör József*: Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból. (1822–1836). 8°, 136 l. (Különnyomat a Budapesti Szemle 1938. évi 729–733. füzetéből.) (Soproni és sopronmegyei vonatkozású adat.)
- Pröhle Károly dr.*: Payr Sándor. Emlékbeszéd. (Különnyomat a Lelkipásztorból. 8°, 8 l. Győr, 1938.)
- Radnóti, Aladár*: Die römischen Bronzgefäße von Pannonien. Mit einem Beitrag von Dr. Alphons Barb: Frühromische Gräber von Burgenland. (Lexikonalk. Budapest, Egyetemi nyomda, 1938. Dissertationes Pannoniae. II. sorozat, 6. szám.)
- Rátz Ottó*: Idegenek a régi Sopronról. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)
- Romwalter Alfréd dr.*: A Hallstadt–La-Tene korbéli vaskohászat Sopron környékén. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)
- 188** *Sandy Dezső*: Csornai népviselet. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)
- Szalay Lajos*: Kapuvár német várőrsége 230 évvel ezelőtti garázdálkodása. (Soproni Hirlap, 26. évf., 81. sz., 1939. ápr. 9.)
- Somogyváry Gyula*: A város meg a sárkány. (Történelmi regény Sopron multjából.) 8°, 200 l. Budapest, 1939. Ára 4 P.
- Takács Jenő*: Emlékezés Kárpáti Sándorra. (Sopronvármegye, 1939. márc. 19.)
- Thier, Ladislaus*: Ein zeitgenössischer Bericht über die Enthüllung des Soproner Liszt-Denkmal. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 98–101. sz., 1939. ápr. 30., május 2–4.)
– Mehr Vorsicht bei der Behandlung von Altertumsfunden. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 104. sz., 1939. máj. 7.)
- Varga Lajos*: Nagyméretű darázfészek a soproni Felső-Lövérekéből. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)
- Verbényi (Veszélka) László dr.*: A soproni rajziskola története. (Harmadik közlemény.) (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)

– Az első soproni könyvesbolt. (Soproni Szemle, III. évf., 1939., 1–2. sz.)

Vértes József: Tükördarabok a legnagyobb magyar életéből. I. A legnagyobb magyar első szereplései. II. A legnagyobb magyar szerelmi világa. III. A legnagyobb magyar katonai pályája. IV. A legnagyobb magyar fia: török basa (Látogatás Széchenyi basánál Konstantinápolyban.) (Sopronvármegye, 1939. márc. 5., 12., 19., 25.)

Wamser, E.: Trauungen Fremder in Rust 1714–1726. (Burgenländische Heimatblätter, 7. évf., 1938., 3–4. sz.)

Wrchovszky Károly: A százéves Liszt Ferenc Zeneegyesület kiváló karnagyai, 16°, 24 l. (Rábaközi ny., Sopron, 1939.)

*

Jelentés a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1938. évi soproni nyári tanfolyam (Nyári Egyetem) II. évéről. 8°, 11 l., Budapest, Műegyetem ny.

A Fertőmellék régi magyar jobbágycsaládjai. (Soproni Hírlap, 26. évf., 43. sz., 1939. febr. 22. és köv. sz.)

Pécs és Sopron. (Pesti Napló, 90. évf., 41. sz., 1939. febr. 19.)

1939. III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapítattott 1841-ben kelt királyi szabadalomlevéllel.

Bármely ügyben készséggel ad felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok

64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám

Telefonszám: 92-132 – Sürgőny cím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapított 1842 – Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

Mindig nivós műsor a Városi Moziban!

Telefon 424

LÖVÉR-SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a tizezer holdas városi erdő közvetlen közelében.

110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tennisz pályák

Bérlő: Horváth Imre

Telefon 622 és 714

Minden házban igazi öröm a családi sör!

16 SOPRONI kép

Eredeti linoleummetszetek, ízléses mappában, most jelent meg Mende Gusztáv és neje Lándori Angela feldolgozásában.

Kapható a Schwarz-féle könyvkereskedésben Várkerület 67 és a művésznél: Bécsi-utca 18.

Bolti ára 5 pengő.

„HUBERTUS”-VADÁSZLAK

Sopron legszebb kirándulóhelye!

Gyönyörű kilátás az Alpokra.

Téli-nyáron nyitva.

Nyiralásra kiválóan alkalmas!

Vasárnap és ünnepnap, valamint az előző napokon rendes autóbuszjárat. – Teljes napi penzió négyszeri étkezéssel P 5.50

Telefonszám 633

IDEGENFORGALMI IRODA

SOPRON, VÁRKERÜLET 44

Telefonszám 379

MÁV. HIV. MENETJEGYIRODA IBUSZ.-FIÓK

Bel- és külföldi vasuti jegyek. Hazai- és külföldi prospektusok. Soproni képeslapok. Kalauzok és térképek. Kalauzolás. Kirándulások rendezése.

IDEGENFORGALMI ÜGYEKBE DÍJTALAN FELVILÁGOSÍTÁS!

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

Tűzhelyek, kályhák, zománcedények, építési anyagok!

Sopron topográfija

Szerkesztő: Heimler Károly dr.

Nélkülözhetetlen tájékoztatója hivataloknak és vállalatoknak!
Kapható minden könyvkereskedésben és a Röttig-Romwalter Nyomda Rt.-nél.

Sopron, Deák-tér 56

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

Hideg és meleg folyóvíz

Központi fűtés

Garage

Klubhotel

TELEFONSZÁM 80

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérékbe.

Tulajdonos Kovács Vince.

Telefon 152

***Az új villamos árszabás mellett érdemes a
Lövérékben***

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

***Az új gáztarifa pedig a
városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét teszi olcsóvá!***

Rauner Mihály

Nemzetközi szállítmányozási vállalat
Hivatalos vasuti szállító

**Bútorszállítás
Raktározás
Fuvarozás
Elvámolás**

SOPRON, MANNINGER-ÚT 8–10.

Kirendeltségi Irodák Sopron déli p. u. és Gysev. p. u. raktárépületeiben. – Sürgőny cím: Rauner, Sopron.
Telefon 577 és 900

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy mindent gyalog nem lehet megtenni.

Ezért utazzék autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában, Várkerület 44.
Telefon 379.

Autóbusz kirándulások rendezése.

SCARBANTIA

HELYTÖRTÉNETI ADATOK SOPRON ÉS SOPRON VÁRMEGYE MULTJÁBÓL GESCHICHTLICHES AUS SOPRONS UND DES KOMITATS VERGANGENHEIT

A *Scarbantia*-könyvek a soproni helytörténeti kutatás elmélyítését szolgálják. A Soproni Szemlének ez a testvérvallalkozása elsősorban *nagyobb* tanulmányokat közöl önálló számokban, amelyeknek értékét ritka képek, okmányok, érmek stb. művészi kivitelű hasonmásai emelik. Bibliofil kivitelüknél és értékes tartalmuknál fogva minden igaz soproni könyvtárának díszére válnak. Ezekből az értekezésekből idővel a régi Sopronnak és az ősi megyének kulturális élete tárulna elénk. *Ezért minden soproni támogassa a Scarbantiát!*

Eddig megjelentek:

1. *Thier László*: Adatok az 1849 június 13-iki csornai ütközet történetéhez. (2 műmelléklettel.) P 1.–
2. *Dr. Csatkai Endre*: Idegenek a régi Sopronról. Levéltöredékek, régi útinaplók 1487–1841. (10 műmelléklettel.) P 4.–
3. *Dr. Björn Collinder*: A leghívebb város. (Báró Podmaniczky Pál dr. egyetemi tanár fordítása. 4 műmelléklettel.) P 1.–
4. *Thier, Ladislaus*: Gedrucktes und Handschriftliches über Alt-Sopron. (Mit 10 Kunstbeilagen.) P 2.40
5. *Dr. Csatkai Endre*: A soproni exlibris története. (Számos műmelléklettel.) P 8.–

Besorozott könyvek:

- Missuray-Krúg Lajos*: A nyugatmagyarországi felkelés. (IV. bővített kiadás.) P 4.80
- Dr. Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek. P 2.–
- Thier, Ladislaus*: Palatin Fürst Paul Esterházy de Galántha (1635–1713). Mit einem Bildnis. P 1.20
- Dr. Veszélka László*: Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. P 2.–
- Missuray-Krúg Lajos*: Társphár. (Anthológia.) P 4.50
- Thier, Ladislaus*: Sopron im Spiegel alter Drucke. (Mit 8 Bildbeilagen.) P 2.40

A *Scarbantia*-könyvek *Barátai*, valamint a *Soproni Szemle* előfizetői az eddig megjelent 5 számot 10

pengőért kapják meg. Azonban a sorozat egyes számai helyett a *besorozott* könyvekből megfelelő értékben *tetszés szerint* választhatnak. A könyvek Thier Lászlónál szerezhetők be (Sopron, Színház-utca 16), aki tudományos intézetekkel, könyvtárakkal és írókkal *csereviszonyba is lép*.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 1. 103. l.

2 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 5. 297–8. l.

3 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5. 41. l.

4 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi ltár, kiadatlan darab.

5 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. II. 4. 386. l.

6 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 4. 385–90. l.

7 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 294. l.

8 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi ltár, Töldel Farkas gyámelszámolása.

9 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Winkler Mihály gyámelszámolása.

10 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. II. 5. 339. l.

11 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 2. 57. l.

12 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 342. l.

13 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Nemzeti Múzeum, kéziratár, Quart. Germ. 285/2.

14 (Megjegyzés - Popup)

Pozsonyi városi ltár, Számadáskönyv K/2, 198. l.

15 (Megjegyzés - Popup)

Uo. K/9, 78. l.

16 (Megjegyzés - Popup)

Uo. K/53, 336. l.

17 (Megjegyzés - Popup)

Uo. K/72, 185. l.

18 (Megjegyzés - Popup)

Uo. K/86, 412 l.

19 (Megjegyzés - Popup)

Uo. K/88, 209. l.

20 (Megjegyzés - Popup)

Uo. K/90, 163. l.

21 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. II. 1. 182. l.

22 (Megjegyzés - Popup)

Uo II. 1. 83. l.

23 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 222. l.

24 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 227. l.

25 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 272. l.

26 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 355. 1.

27 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 395–7. 1.

28 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 2. 111 1.

29 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 2. 166. 1.

30 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 5 92–3. 1.

31 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 58. 1.

32 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 316 1.

33 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 333. 1.

34 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi ltár, Gedenkbuch 191. 1.

35 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 1. 115. 1.

36 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 4. 78–9. 1. és 97–8. 1.

37 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 181. 1.

38 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 1. 217. 1.

39 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi ltár, Gedenkbuch 110. l.

40 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 7. 183. l.

41 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 2. 23. l.

42 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Nemzeti Múzeum kéziratár, Quart. Germ. 285/2–3/b. l.

43 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. II. 2. 220. és 222. l.

44 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi ltár, Priesterbuch 225. l.

45 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Számadáskönyv.

46 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

47 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Nemzeti Múzeum, kéziratár, Quart. Germ. 285/2, 5/a és 229/a. l.

48 (Megjegyzés - Popup)

Uo. –

49 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

50 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. II. 5. 133. l. Egy krajcár négy dénárnak felelt meg.

51 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 187. l.

52 (Megjegyzés - Popup)

U. o. II. 2. 404. l.

53 (Megjegyzés - Popup)

156 Verbényi L.: Ehrlinger János magánrajziskolája Sopronban, 1817–20 (Soproni Szemle II. évf. 261.)

54 (Megjegyzés - Popup)

157 Prot. Sen. 1821. I. 904.

55 (Megjegyzés - Popup)

158 Prot. Sen. 1821. I. 977. – Neve Minich, máskor Mnich alakban fordul elő.

56 (Megjegyzés - Popup)

159 Fasc. IX. 246. cc.

57 (Megjegyzés - Popup)

160 Fasc. IX. 256. bb. – Végleges megerősítés 1822. május 15-én. (Fasc. IX. 253. d.) A helytartótanácsi felülbírálás szerint Molitor rajzai a legjobbak és legmegfelelőbbek, Ehrlinger ügyeskezű, főként alakok lerajzolásában, de az építészetben nem gyakorlott, Minichnek jobban meg kell tanulnia a rajzot) (–) Fasc. IX. 253. n.

58 (Megjegyzés - Popup)

161 Fasc. IX. 246. dd, Prot. Sen. 1821. I. 1294.

59 (Megjegyzés - Popup)

163 Molitor György többször végez iskolai javításokat a 18. század végén. (Prot. Sen. 1784. II. 1356.)

60 (Megjegyzés - Popup)

164 Fasc. IX. 357.

61 (Megjegyzés - Popup)

165 Fleischer Gy.: Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián, 1935, 69. – Művészi ténykedésére nézve felvilágosítással szolgálnak: Csatkai E.: A soproni piktúra története (Magyar Művészet 1928. évf. 7. sz. 553–564); Éber–Gombosi: Művészeti Lexikon 140; Storno Miksa: Adatok a soproni festészet történetéhez, II. közl. (Soproni Szemle II. évf. 24.)

62 (Megjegyzés - Popup)

166 Fasc. IX. 357.

63 (Megjegyzés - Popup)

167 A helytartótanács 16007/1821. sz. nyomtatott, eddig ismeretlen rendelete. (Fasc. IX. 241, Prot. Sen.

1821. II. 698.)

64 (Megjegyzés - Popup)

168 Fasc. IX. 246. bb, Prot. Sen. 1821. II. 129, III. 684.

65 (Megjegyzés - Popup)

169 Fasc. IX. 253. b, Prot. Sen. 1821. III. 588. – A rajzokat a tanács a leltárba véteti, a számlát utólag elismeri.

66 (Megjegyzés - Popup)

170 Prot. Sen. 1822. I. 684, 823.

67 (Megjegyzés - Popup)

171 Hivatásán kívül más művészi munkára is kap megbízást. 1827-ben résztvesz a Kaszinó kifestésében és terveiert 25 frt díjazást kér. (Prot. Sen. 1827. I. 873, 1091.)

68 (Megjegyzés - Popup)

172 Fasc. IX. 263. a–h, Prot. Sen. 1822, I. 82, III. 65. – Vergrößerung zweyer Fenster wegen Schonung und Erhaltung der Augen.

69 (Megjegyzés - Popup)

173 Fasc. IX. 269, Prot. Sen. 1824. II. 1077, III. 10, 246, 274, 456, 492.

70 (Megjegyzés - Popup)

174 Fasc. IX. 291, Prot. Sen. 1827. III. 903.

71 (Megjegyzés - Popup)

175 Prot. Sen. 1829. I. 812, 988, 1480, 1557.

72 (Megjegyzés - Popup)

176 Raths-Prot. 1786. II. 1322.

73 (Megjegyzés - Popup)

177 Prot. Sen. 1829. III. 875.

74 (Megjegyzés - Popup)

178 Prot. Sen. 1829. III. 1285, Fasc. IX. 311.

75 (Megjegyzés - Popup)

179 Fasc. IX. 311.

76 (Megjegyzés - Popup)

180 Fasc. IX. 311. – Kár munkájáért évi 80 frt díjazást kér. Indokai: 1. a tanoncok tanítása nehezebb, mint a többi gyermeké; 2. az eszközöket (pl. szótár) magának kell megszereznie; 3. szaknevelésügyi szempontból ez a legjelentősebb és így hangzik: Weil die den verschiedenen Handwerkern angemessenen und nöthigen schriftlichen Aufsätze in ungarischer Sprache hier noch nie vorgetragen worden sind, auch zu diesem Behuf in dieser Sprache sich noch keine Hilfsbücher vorfinden, folglich auch der ganz neue Entwurf und Ausarbeitung derselben viele Mühe und Zeit ausser den vorgeschriebenen Lehrstunden fordert.

77 (Megjegyzés - Popup)

181 Fasc. IX. 311.

78 (Megjegyzés - Popup)

182 Fasc. IX. 331.

79 (Megjegyzés - Popup)

183 A helytartótanács 29314/1833. sz. eddig ismeretlen rendelete. (Fasc. IX. 331.)

80 (Megjegyzés - Popup)

184 Prot. Sen. 1834. I. 239.

81 (Megjegyzés - Popup)

185 Fasc. IX. 343. I.

82 (Megjegyzés - Popup)

186 Prot. Sen. 1836. I. 1053.

83 (Megjegyzés - Popup)

187 Fasc. IX. 343. a, Prot. Sen. 1836. II. 698, 852, 2454.

84 (Megjegyzés - Popup)

188 Fasc. IX. 357, 358, 363; Prot. Sen. 1838. I. 356. II. 7, III. 469.

85 (Megjegyzés - Popup)

* *Bodart G.*: Militärhistorisches Kriegs-Lexikon, 1908, Wien, 311 l.

86 (Megjegyzés - Popup)

a mai Balfi-utca,

87 (Megjegyzés - Popup)

A mai Várkerület keleti oldala,

88 (Megjegyzés - Popup)

Kis-u.,

89 (Megjegyzés - Popup)

a mai Rákóczi-u.,

90 (Megjegyzés - Popup)

Hátulsó-u.,

91 (Megjegyzés - Popup)

Festőköz.

92 (Megjegyzés - Popup)

Christiana Fortitudo Sev. S. Pancratius Martyr. Viennae 1681. R. M. K. III. 3089.

93 (Megjegyzés - Popup)

Legyen szabad e helyen köszönetemet kifejezni dr. Farkas Gyula professzor úrnak és dr. Valjavec Frigyesnek, akik lehetővé tették számomra e nagybecsű ritkaság használatát a müncheni Südstinstitut helyiségében.

94 (Megjegyzés - Popup)

* Magyarul:

Az előszó első része.

A Nagyméltóságú Úrnak, az Egyház jótevőjének szelleme megnyitja a színházat s neki ajánlja a Pongrác vértanu hűségéről szóló igaz történetet. Megvizsgálván kiváló apjának a hitért teljesített hősi cselekedeteit, a hálás lélek fölfegyverzi őt az isteni dicsőség iránt való buzgósággal.

Második rész.

A Hit, Állhatatosság és Vitézség a húsból való szív helyett vasból valót ad Pongrác szellemének, hogy bátran szolgálja hitét.

Első felvonás.

Első szín.

Pongrác a válaszüton állva az élet körülményeit fontolgatja, végre az Isteni Gondviseléstől a Katolikus Hit számára kijelölve, annak nyújtja kezét.

Második szín.

Pongrác Rómába megy, ott a római pápa megtéríti s a keresztvíz által megtisztul a bűntől.

Harmadik szín.

Diocletianusnak, mikor dicsekszik az ország békéjével és hogy legyőzte a keresztényeket, hírül viszik, hogy Pongrác megvetve a bálványimádást, keresztény lett.

Negyedik szín.

Cledonius, hogy próbára tegye fia hitét, megparancsolja, hogy áldozzék az isteneknek, mivel észreveszi, hogy bár tagadja, abbahagyta a bálványimádást; ezért őt szándéka bejelentésére buzdítja és sürgeti.

Kar.

A Bálványimádás hiába igyekszik e világ hiú csábításai által magához vonni a Kereszténységet.

Második felvonás.

Első szín.

Cledonius a Pongrác iránt támadt nagy gyűlöletből elhatározza, hogy saját kezével áldozza fel őt isteneinek.

Második szín.

Pongrácot a törvényszék elé idézve hiába próbálja Diocletianus eltéríteni a Katolikus Hittől. Végül fenyegetéssel ijeszti.

Harmadik szín.

Pongrác elméjében forgatva apjának cselét, Istenhez könyörög mindhalálig való bátor kitartásért.

Negyedik szín.

Diocletianus sem fenyegetéssel, sem hizelgéssel nem tudván megváltoztatni a fiú jámbor felfogását, tanácsot tart, hogy mit kellene tenni. Azt ajánlja, hogy ünnepi pompa gyönyörűségeivel és lakomákkal kísértsék meg.

Ötödik szín.

Hiába próbálják Pongrácot lakomákkal visszatéríteni.

Hatodik szín.

Belzebub elküldi övéit Pongrác megkísértésére.

Kar.

A Bálványimádás a börtönbe zárt Hitet átadja keresztrefeszítés végett a pokolbeli fúriáknak.

Harmadik felvonás.

Első szín.

Diocletianus szemére hányja Pongrácnak iránta tanúsított kegyeit, s mikor ő állhatatos marad hitében, börtönbe vetteti.

Második szín.

Pongrátot az Őrangyal arra buzdítja a börtönben, hogy állhatatosan szenvedje el a halált Krisztusért.

Harmadik szín.

Pongrátot újonnan megtért tanítójával együtt előhozzák a börtönből s öt tüzes kemencében való megégetésre, a tanítót pedig lefejezésre ítélik.

Negyedik szín.

Diocletianus látva, hogy a tüzes kemence nem ártott Pongrácnak, oroslánok elé vetteti, hogy széttépjék, mikor pedig isteni segítséggel ettől is megmenekül, tüzes harapófogókkal tépik s végre fejét veszik.

Utolsó szín.

Diocletianus meghallva Pongrác halála alkalmával a villámlással kísért mennydörgést, megijed s gyorsan eltűnve a nyilvánosság elől, a kormánypálcát ösztökével cseréli fel. A pogányok közül sokan megtérve a pusztába vonulnak, hogy remeteéletet éljenek.

Utószó.

A Hit leigázva a Gonoszságot és Zsarnokságot, az égi erényektől körülvéve, dicsőségesen diadalmenetet tart. Az érdemes ifjúság Nagyméltóságú Pártfogó Urának bőkezűsége pedig a Griff kincseiből jutalmat ajánl föl.

95 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Heinrich Schaller*: Die Welt des Barock. München, 1936: 20.

96 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Julius Rüttsch*: Das dramatische Ich im deutschen Barock-Theater. Zürich–Leipzig, 1932:159, továbbá: *Angyal Endre*: Theatrum Mundi. Bp. 1938: 44 kk.

97 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Dagobert Frey*: Der Realitätscharakter des Kunstwerkes. Wölfflin-Festschrift. Dresden, 1935:48 kk.

98 (Megjegyzés - Popup)

Továbbá példák *J. Rüttsch* id. művében, 163 kk.

99 (Megjegyzés - Popup)

Hasonló egymásbaolvadás figyelhető meg a müncheni *Jacobus Bidermann* Stertiniusában és a privigyei *Kalinka Zakariás* Statua Minervalis-ában. V. ö. Theatrum Mundi c. munkámat, 65.

100 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. I. *Rütsch*, 134 kk.

101 (Megjegyzés - Popup)

L. *Rütsch* id. művének 2. fejezetét: *Die Psychologie der Selbstwahrung* 61 kk.

102 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 119 kk.

103 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 130.

104 (Megjegyzés - Popup)

A falutörténetírásra való felkészültség tekintetében egyetemi végzettség, történettanári oklevél és doktori fokozat minden esetre érvényes zsinórmértékül nem szolgálhat. Minden tekintetben kifogástalan, jó magyar falutörténetünk máig sincsen, aminek oka elsősorban az, hogy a megjelent falutörténeti műveket nem arra hivatottak írták. *Fodor Ferenc* mintaszerűnek mondott munkája (*Egy palócfalu életrajza*, Budapest, 1930) is egyoldalú: csak gazdaságföldrajz és nem falutörténet. Hogy azonban milyen hasznos és eredményes lehet az autodidakta falutörténete, arról éppen sopronmegyei példák (*Mohl Adolf*, *Lövő története*, Győr, 1930. *Nagy Gyula*, *Bágyog, Rábaszovát I–IV*. Sopron, 1932–34) tanuskodnak.

105 (Megjegyzés - Popup)

Sopron megye középkori történetében *Belitzky János*: *Sopron vármegye története* (Sopron, 1938) c. művének első kötete nyújt bőséges eligazítást. A községekre vonatkozóan a különféle okmánytárakban található okleveles adatokat *Csánki Dezső* „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában” c. művének harmadik kötete sorolja fel.

106 (Megjegyzés - Popup)

Birtoklástörténeti adatokat tartalmaznak a vasvár–szombathelyi és győri székeskáptalanok, valamint a csornai premontrei konvent hiteleshelyi levéltárainak birtokfelvallási jegyzőkönyvei és a beiktatásokról készített jelentései, az Országos Levéltár NRA-(neo-regestrata acta)-gyűjteménye, táblai pörök, dica-lajstromok ugyanott, a megyei levéltár iuridicus anyaga és összeírásai.

107 (Megjegyzés - Popup)

A sopronmegyei falvak lélekszámának alakulására I. *Thirring Gusztáv*, *Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt*, *Soproni Szemle* II. (1938). A katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Püspöki levéltár, Győr) a rábai főesperesség területére vonatkozóan 1697-ből és 1714-ből közlik a falvak lélekszámát. Az 1714. évi adatok nem megbízhatók.

108 (Megjegyzés - Popup)

Szabó István, *Ugocsa megye*, Budapest, 1937.

109 (Megjegyzés - Popup)

A gyermekek anyakönyvi bejegyzései utalnak a szülők nevére, ezeké viszont a nagyszülők adataira s i. t. A felmenők után való kutatásnál tehát láncszemekként kapcsolódnak az anyakönyvi adatok. A házassági anyakönyvi bejegyzések felkutatása igen sok esetben szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik, ha a feleség nem helybeli. Ebben az esetben ugyanis a menyasszony lakóhelye szerint illetékes anyakönyvi kerületet kell előbb felkutatni. Ilyenkor a halotti anyakönyv némiképp pótolhatja a hiányt.

110 (Megjegyzés - Popup)

Az idevonatkozó terveket Zádor Anna és Rados Jenő ismertetik írásban és képben az Akadémia megbízásából a magyar klasszicizmusról készülő munkájukban. Az az érzésem, hogy Lössl terve (fényképét lásd „Soproni régi házak, régi családok” c. könyvemben, 1936) nagyjából megtartotta kívül a késő barokk-formát, mint p o. a józan, üres táblákat az ablakok alatt

111 (Megjegyzés - Popup)

A levél és rajz a Fasc. XXV. 5502 A. jelzés alatt.

112 (Megjegyzés - Popup)

Wurzbach: Biographisches Lexikon. *Lyka*: A táblabíróvilág művészete. *Mihályi*: A magyar falu egyházművészete (38. o.). *Kazinczy Ferenc*: Magyarországi utak.

113 (Megjegyzés - Popup)

L. a szerző közleményét a Soproni Szemle III. évf. 80. – Csatkai Endre: Idegenek a régi Sopronról (Scarbantia-sorozat II. sz. 27.) című munkájában Wigand üzetét, ugyanebben az évben megjelent ujságcikkében (Régi soproni könyvesboltok, Soproni Hirlap, 1938. jún. 2. sz.) – erről utólag szereztünk tudomást – Kilián üzetét mondja az első soproni könyvesboltnak. Az ujságcikk pusztán a tanácsjegyzőkönyv alapján készült tájékoztató célzattal, az üzletalapítást viszont az eredeti beadványok tárják fel egészen s ebben a munkában a szűkszavú tanácsjegyzőkönyv pusztán útbaigazító lehet.

114 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 190.

115 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 190.

116 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 190.

117 (Megjegyzés - Popup)

Storno M.: Adatok a soproni festészet történetéhez (Soproni Szemle I. évf., 210–223, II. évf. 23–31).

118 (Megjegyzés - Popup)

L. e sorok írójának a soproni rajziskola fénykoráról írt nagyobb cikkét a Soproni Szemle III. évf. 1–2. számában.

119 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 187., Prat. Sen. 1814. II. 555.

120 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 302.

121 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 302.

122 (Megjegyzés - Popup)

Vig A.: Magyarország iparoktatásának története, 119.

123 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle. Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban. 1938. 52. o.

124 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1801. 917., 1010., 2438. sz.; 1802. 366., 382., 501., 945. sz.; 1817. 3473. sz.

125 (Megjegyzés - Popup)

Mai átrásban: „Virág tudjad, tőled el kell mennem És te írted kell gyászba öltözniem”. V. ö. *Házi Jenő*, A soproni virágének, Magyar Nyelv XXV (1929), 88–91. ll.; Sopron sz. kir. város tört. II, 1, Sopron, 1930, 140. l.

126 (Megjegyzés - Popup)

Horváth János, A magyar irodalmi műveltség kezdetei, Budapest, 1931, 291. l.

127 (Megjegyzés - Popup)

A magyar népzene (Különnyomat a Magyarság Néprajza IV. kötetéből), Budapest, 1937, 59. ll.

128 (Megjegyzés - Popup)

Lad. IX et 1 nr. 2 et nb.

129 (Megjegyzés - Popup)

omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori (Ecloga X, 69).

130 (Megjegyzés - Popup)

A részleteket l. *Schanz, Martin–Hosius, Carl*, Geschichte der römischen Literatur II, München, 1935⁴,

110–2. ll.

131 (Megjegyzés - Popup)

Horváth János, Az irodalmi műveltség megoszlása, Budapest, 1935, 182. l. (v. ö. még a Névmutatót Vergiliusnál).

132 (Megjegyzés - Popup)

Idézi: *Kodály* i. h.

133 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Krizsko Pál*, Egy magyar versecske 1505-ből, Századok X (1876), 328–9. ll.

134 (Megjegyzés - Popup)

. V. ö. még Sopron sz. k. város papikönyve 9. l. Városi levéltár Lad. XLIX et ZZ nr. 105.

135 (Megjegyzés - Popup)

Sopron sz. k. város bírói ítéletkönyve 162–3. ll. Városi levéltár Lad. IX et I nr. 3.

136 (Megjegyzés - Popup)

Sopron sz. k. város feljegyzési könyve 3. l. Városi levéltár Lad. IX et I nr. 2 et nb.; *Házi* i. m. 240–44. ll.

137 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. II, 5, Sopron, 1938, 45., 61–2., 74. ll.

138 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1817, 34. és 810. szám.

139 (Megjegyzés - Popup)

Ödenburger Intelligenz und Anzeige Blatt. 1856. 56. szám.

140 (Megjegyzés - Popup)

1939 április 30-ig.